

‘CORPORATE MANSLAUGHTER’ IN NEDERLAND

Een onderzoek naar de wijze waarop ernstige ongevallen en rampen met dodelijke afloop in Nederland strafrechtelijk worden afgedaan

Door:

Mw. Mr. Dr. I.M. Koopmans

**Geldrop, 's-Hertogenbosch
September 2013**

Samenvatting

In 1996 werd in Groot Brittannië een wetsvoorstel voor een nieuw strafbaar feit geïntroduceerd, welk wetsvoorstel in 2007 heeft geresulteerd in de ‘Corporate Manslaughter and Homicide Act 2007’. De belangrijkste reden voor invoer van deze bepaling was gelegen in de vrijwel volledige afwezigheid van het strafrecht in geval van zeer ernstige ongevallen of rampen waarbij meerdere dodelijke slachtoffers vielen. Naar aanleiding van deze ontwikkeling in Engeland is de vraag gerezen in hoeverre in Nederland het strafrecht wel succesvol wordt ingezet bij grote incidenten en rampen met meerdere slachtoffers. Daarbij is gekeken naar onder meer de vuurwerkcramp, het steigerongeval in de Amercentrale, het dodelijk ongeval in de melaminefabriek van DSM in Geleen, de ontploffende lichtboei op de Neder-Rijn, een ongeval met een stapmolen op een manege, het vlotongeval op de rivier de Berkel waarbij meerdere medewerkers van Kruidvat om het leven zijn gekomen, een ongeval met een bedrijfsauto met dodelijke afloop en het ovenongeval bij Thermphos waarbij twee slachtoffers vielen. Op basis van een analyse van wet en regelgeving op het terrein van schuld en de aansprakelijkheid van rechtspersonen en de feitelijk leidinggevenden zijn de verschillende hiervoor genoemde zaken geanalyseerd. Uit deze analyse is naar voren gekomen dat in Nederland geen behoefte bestaat aan de invoering van een ‘corporate manslaughter’ bepaling. Wel zijn een aantal onvolkomenheden van de bestaande regeling duidelijk geworden en op basis daarvan worden verschillende aanbevelingen gedaan. Ook wordt in dat verband kort stilgestaan bij het ‘imago’ van de incidenten en rampen en de van toepassing zijnde wet- en regelgeving en de dienovereenkomstige reactie van politie en justitie.

Inhoudsopgave

Samenvatting

- 1. Inleiding en probleemstelling**
 - 1.2. Inleiding**
 - 1.1. Probleemstelling**
 - 1.2. Opzet van het onderzoek**

- 2. Achtergronden van de invoering van ‘corporate manslaughter’ in Engeland**
 - 2.1. Belangrijke oorzaken van de afwezigheid van het strafrecht in geval van (zeer) ernstige incidenten in het Engelse recht**
 - 2.2. Invoering van de ‘corporate manslaughter bepaling’**
 - 2.3. Eerste resultaten na invoering**

- 3. Artikel 307 Wetboek van Strafrecht, dood door schuld**
 - 3.1. Inleiding**
 - 3.2. Strafrechtelijke schuld**
 - 3.3. Betekenisvarianten van schuld**
 - 3.3.1. Schuld als element**
 - 3.3.2. Schuld als bestanddeel**
 - 3.3.3. Schuld en straftoemeting**
 - 3.3.4. De inhoud van culpa**

- 4. Daderschap van rechtspersonen**
 - 4.1. Inleiding**
 - 4.2. Artikel 51 Wetboek van Strafrecht**
 - 4.3. Daderschap van de rechtspersoon**
 - 4.4. Criteria voor daderschap van de rechtspersoon: het Drijfmestarrest**
 - 4.5. De Drijfmestcriteria nader bezien**
 - 4.6. Opzet en schuld van de rechtspersoon**
 - 4.6.1. Opzet**
 - 4.6.2. Schuld**

- 5. Feitelijk leiding geven en opdracht geven**
 - 5.1. Criteria voor strafbaarheid**
 - 5.2. De Slavenburgercriteria nader bekeken**
 - 5.2.1. De bevoegde functionaris**
 - 5.2.2. Redelijkerwijs gehouden**
 - 5.2.3. Het achterwege laten van maatregelen**
 - 5.2.4. Bewuste aanvaarding van de aanmerkelijke kans**

5.3. Conclusie

6. Een analyse van de jurisprudentie inzake ‘corporate dood door schuld’ in Nederland

- 6.1. De vuurwerkramp in Enschede in 2000**
 - 6.1.1. Inleiding**
 - 6.1.2. De uitspraken van de rechtbank Almelo**
 - 6.1.3. De arresten van het Gerechtshof**
 - 6.1.4. Conclusie**
- 6.2. Explosie van een gasmengsel bij DSM in 2003**
 - 6.2.1. Inleiding**
 - 6.2.2. Het vonnis van de rechtbank**
 - 6.2.3. Conclusie**
- 6.3. Het steigerongeval in de Amercentrale in 2003**
 - 6.3.1. Inleiding**
 - 6.3.2. De vonnissen in eerste aanleg bij de Rechtbank Breda**
 - 6.3.3. Het arrest van het Hof**
 - 6.3.4. Conclusie**
- 6.4. Dodelijk ongeval met een stapmolen op een manege in 2007**
 - 6.4.1. Het vonnis van de Rechtbank Rotterdam**
 - 6.4.2. Conclusie**
- 6.5. Vlotongeval op de rivier De Berkel in 2007**
 - 6.5.1. Het vonnis van de rechtbank Zutphen**
 - 6.5.2. De beoordeling in hoger beroep**
 - 6.5.3. Conclusie**
- 6.6. Dodelijk ongeval met een bedrijfsauto in 2008**
 - 6.6.1. Inleiding**
 - 6.6.2. Het vonnis van de rechtbank**
 - 6.6.3. Conclusie**
- 6.7. Een ontploffende lichtboei in de Neder-Rijn in 2009**
 - 6.7.1. Inleiding**
 - 6.7.2. Het vonnis van de rechtbank nader beschouwd**
 - 6.7.3. Conclusie**
- 6.8. Het dodelijk ongeval bij Thermphos International B.V. in 2009**
 - 6.8.1. Inleiding**
 - 6.8.2. Het vonnis van de rechtbank nader bezien**
 - 6.8.3. Conclusie**

7. Analyse van de verschillende casuïstiek

- 7.1. Opvallende punten en bijzonderheden**
 - 7.1.1. Verschillen in geldboete**
 - 7.1.2. Straf naar de mate van schuld?**

7.1.3. De motivering van de straf

7.1.4. Vervolging van de rechtspersoon of de feitelijk leidinggever of allebei

7.2. Conclusie

8. Op naar 'Corporate Manslaughter' in Nederland?

8.1. Afdoende strafrechtelijke vervolging van dodelijke incidenten

8.2. Aanbevelingen

8.3. En dan nog dit....

Literatuurlijst

1. Inleiding en probleemstelling

1.1. Inleiding

In 1996 werd in Groot Brittannië een wetsvoorstel voor een nieuw strafbaar feit geïntroduceerd, welk wetsvoorstel¹ uiteindelijk in 2007 heeft geresulteerd in de ‘Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007’.² De belangrijkste redenen voor de invoering van deze wet zullen hierna kort worden geschetst.³

Naar aanleiding van een aantal op dat moment recente ongevallen in Engeland bestond er grote behoefte om ondernemingen te vervolgen op grond van ‘manslaught’.⁴ Die behoefte werd gevoed doordat bij een aantal grootschalige incidenten de strafrechtelijke aansprakelijkheid vooral bij de lagere werknemers terecht leek te komen doordat zij individueel aansprakelijk gesteld werden. Dit terwijl de leidinggevenden en werkgevers die verantwoordelijk waren voor de feitelijke werkomstandigheden en die bovendien financieel profiteerden van de diensten die zij verleenden aan het publiek, de dans leken te ontspringen, terwijl zij minstens net zo schuldig waren.

Een andere reden was gelegen in het hoge aantal dodelijke arbeidsongevallen in het Verenigd Koninkrijk⁵ wat zorgwekkend en onaanvaardbaar geacht werd, aldus de Commissie in haar rapport dat ten grondslag heeft gelegen aan de wetswijziging.⁶

Ook bleken er maar een paar succesvolle vervolgingen tegen rechtspersonen voor ‘manslaught’ te hebben plaatsgevonden in de geschiedenis van Engelse recht⁷, waarbij

¹ The Law Commission, *Legislating the Criminal Code: Involuntary Manslaughter*, Item 11 of the Sixth Programme of Law Reform, Law Com No. 237, 4 maart 1996 (hierna Law Commissions Report 1996).

² Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act 2007.

³ Law Commissions Report, 1996, p. 4.

⁴ Manslaught is de Engelse term voor doodslag. Manslaught kan weer worden onderverdeeld in constructive of involuntary manslaughter, vergelijkbaar met het Nederlandse dood door schuld. Daarnaast bestaat er nog accidental death, waarbij er geen sprake is van strafrechtelijk relevante feiten.

⁵ Zie bijvoorbeeld Simon Pemberton, *Moral indifference and corporate manslaughter: compromising safety in the name of profit?*, in Steven Tully, *Research handbook on corporate legal responsibility*, Edward Elgar Publishing Limited 2005, p. 177-193.

⁶ Het aantal gerapporteerde dodelijke arbeidsongevallen waar de Commissie aan refereerde bedroeg inclusief werknemers, zzp-ers en burgers 473 in 1991-1992, 452 in 1992-1993 en 379 in 1993-1994. De afname wordt verklaard door de terugloop van de bouwsector, HSE Annual Report 1993-1994. Overigens geven recentere cijfers geen rooskleuriger beeld. Over de periode van 2000 tot 2011 schommelen de cijfers tussen de 349 en 426 dodelijke slachtoffers per jaar. Bedacht moet worden dat de ongevallen met zwaar lichamelijk letsel hierbij buiten beschouwing gelaten zijn en in opeenvolgende jaren schommelt dit cijfer rond de 30.000 (!) slachtoffers, vgl. <http://www.hse.gov.uk/statistics/tables/index.htm#riddor>.

⁷ Het betreft de volgende zaken: *Cory Bros Ltd* [1927] 1 KB 810; *Northern Stripping Mining Construction Ltd*, *The Times* 2, 4 and 5 February 1965; *P&O European Ferries (Dover) Ltd* (1991) 93 Cr App R 72 (Central Criminal Court); *Kite and OLL Ltd*, *Winchester Crown Court*, 8 December 1994, unreported.

slechts één vervolging ook daadwerkelijk tot een veroordeling had geleid en dat betrof niet toevallig een eenmanszaak.⁸

Ondertussen hadden zich in Engeland een aantal zeer ernstige incidenten of rampen voorgedaan, welke niet hadden geleid tot een succesvolle strafrechtelijke vervolging. Voorbeelden zijn onder meer de ramp met de Herald of Free Enterprise in 1987 en de zeer ernstige South Rail treinramp in 1997. In beide gevallen eindigde de vervolging in een vrijspraak.⁹ Het incident met het booreiland Piper Alpha waarbij 167 (!) mensen om het leven kwamen is zelfs niet eens strafrechtelijk vervolgd. In dit verband dient benadrukt te worden dat het in alle gevallen ging om een vervolging van de rechtspersoon. Een casus waarin de feitelijk leidinggevers van die rechtspersonen met succes zijn vervolgd kwam in het Engelse recht niet voor.¹⁰

De vrijwel volledige afwezigheid van het strafrecht in dit soort zaken heeft in Engeland alom tot verbazing en onbegrip geleid, zeker als bedacht wordt dat veel van de betrokken bedrijven en haar leidinggevenden wel zijn berispt omdat uit de ingestelde, veelal bestuurlijke of politiek geïnitieerde onderzoeken ernstige tekortkomingen in de organisatie en/of de managementcultuur zijn gebleken, wat in sommige gevallen heeft geleid tot de oplegging van (zeer) hoge bestuursrechtelijke boetes.¹¹

De hiervoor geschetste gang van zaken vormde de aanleiding tot het instellen van een onderzoek naar de oorzaken van de afwezigheid van het strafrecht in dit soort zaken in Engeland. Dit onderzoek heeft geleid tot de introductie van de 'Corporate Manslaughter and Corporate Homicide Act' in 2007.

1.2. Probleemstelling

Naar aanleiding van deze ontwikkeling in Engeland is de vraag gerezen in hoeverre in Nederland het strafrecht succesvol wordt ingezet bij vergelijkbare incidenten. Ook in Nederland hebben er de afgelopen jaren diverse incidenten plaatsgevonden met meerdere dodelijke slachtoffers, zoals onder meer de vuurwerkcramp en het steigerongeval bij de

⁸ Bij een eenmanszaak is geen sprake van een complexe organisatiestructuur, welke bij multinationals vaak wel aanwezig is. Een complexe organisatiestructuur bemoeilijkt strafrechtelijke vervolging, zie Celia Wells, *Manslaughter and Corporate Crime*, *New Law Journal*, vol 139, p. 931 e.v.

⁹ Overigens heeft er naar aanleiding van het Kings Cross Fire incident in 1987 noch naar aanleiding van het ongeval met het booreiland Piper Alpha waarbij 167 mensen omkwamen een succesvolle strafrechtelijke vervolging plaatsgevonden.

¹⁰ B. Fisse & J. Braithwaite, *Corporations, Crime and Accountability*, Cambridge University Press, 1993, p. 2-8.

¹¹ Bailee & Johnson, 2004. Zie ook het rapport van Lord Cullen inzake het Piper Alpha Incident, volume 1 en 2, HMSO 1990. Zie voorts de kritiek die BP heeft gekregen naar aanleiding van het incident in 2005 in Texas en de forse bestuurlijke boete van 87 miljoen dollar, die daarop is gevolgd, zie [http://nl.wikipedia.org/wiki/BP_\(oliemaatschappij\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/BP_(oliemaatschappij)).

Amercentrale.¹² In al die zaken heeft een strafrechtelijke vervolging plaatsgevonden. Het lijkt er derhalve op dat via het strafrecht wel wordt opgetreden tegen dit soort incidenten en de verantwoordelijken ook daadwerkelijk ter verantwoording geroepen worden. De vraag is echter of dat beeld klopt.

In deze scriptie zal worden onderzocht of dodelijke incidenten waarbij bedrijven en hun leidinggevenden betrokken zijn inderdaad in Nederland leiden tot een strafrechtelijke vervolging wegens dood door schuld, of dat er ook in Nederland allerlei belemmeringen bestaan die ertoe leiden dat een onderneming en haar leidinggevenden weggelaten met lage straffen of zelfs helemaal vrijuit gaan. Impliciet is dan dus de vraag of wij in Nederland ook behoefte hebben aan de introductie van een nieuwe strafbepaling vergelijkbaar met de ‘corporate manslaughter-bepaling’ in Engeland. Afhankelijk van het antwoord op die vraag kan het zo zijn dat er geen behoefte bestaat aan de invoering van een dergelijke bepaling, maar dat de bestaande regeling op sommige punten verbetering behoeft. In dat laatste geval zal volstaan worden met verschillende aanbevelingen. Uiteraard kan het ook zo zijn dat het in Nederland zo goed geregeld is, dat er geen verbeteringen nodig zijn.

1.3. Opzet van het onderzoek

Op al deze vragen zal in deze scriptie getracht worden een antwoord te geven. Daartoe zal allereerst in hoofdstuk 2 een korte uiteenzetting volgen van de achtergronden van de invoering van de ‘corporate manslaughter-bepaling’ in Engeland. Daarna zal in hoofdstuk 3 een korte introductie gegeven worden van artikel 307 Wetboek van Strafrecht, dood door schuld, de Nederlandse ‘manslaughter-bepaling’. Daarbij zullen de verschillende gradaties van schuld zoals die in het Nederlandse strafrecht onderscheiden worden nader uiteengezet worden.

Vervolgens zal worden ingegaan op de vraag in hoeverre rechtspersonen (hoofdstuk 4) en hun leidinggevenden (hoofdstuk 5) strafrechtelijk kunnen worden vervolgd voor strafbare gedragingen en onder welke voorwaarden. Immers, als dat niet mogelijk is, zoals bijvoorbeeld in Duitsland en België het geval is, kunnen ondernemingen überhaupt niet strafrechtelijk ter verantwoording geroepen worden.

In hoofdstuk 6 zullen verschillende zaken waarin een strafrechtelijke vervolging heeft plaatsgevonden feitelijk de revue passeren, variërend van de vuurwerkramp in 2000 tot een dodelijk bedrijfsongeval in een oven bij Thermphos te Vlissingen in 2009. Naar

¹² Zie onder meer de vuurwerkramp in Enschede in 2000 waarbij 23 mensen om het leven gekomen zijn, ECLI:NL:RBALM:2002:AE0934, het dodelijk ongeval met drie slachtoffers bij DSM in Geleen in 2003, ECLI:NL:RBGRO:2007:BB6506, het dodelijk steigerongeluk in de Amercentrale waarbij 5 mensen om het leven kwamen ECLI:NL:RBBRE:2006:AX4375, het dodelijk ovenongeluk bij Thermphos in 2009, ECLI:NL:RBZWB:2013:5418.

aanleiding van de bespreking van die zaken volgt in hoofdstuk 7 een korte analyse waarbij eventuele opvallende aspecten nader benoemd zullen worden. Op basis van de resultaten zal in hoofdstuk 8 tenslotte de vraag worden beantwoord of in Nederland ook een nieuw artikel vergelijkbaar met 'corporate manslaughter' zou moeten worden geïntroduceerd, of dat volstaan kan worden met verbetering van de bestaande situatie. Mocht dit laatste aan de orde zijn zullen enkele aanbevelingen worden gedaan.

2. Achtergronden van de invoering van ‘corporate manslaughter’ in Engeland

2.1. Belangrijkste oorzaken van de afwezigheid van het strafrecht in geval van (zeer) ernstige incidenten in het Engelse recht.

Als belangrijkste oorzaak voor het feit dat er in Engeland nauwelijks veroordelingen plaatsvonden voor arbeidsongevallen en andere incidenten met meerdere slachtoffers, wordt in de Engelse literatuur vaak de moeilijke haalbaarheid van een strafvervolgning tegen een grote multinational genoemd. Dat dit zo is kwam nadrukkelijk naar voren in de strafzaak tegen P & O Ferries naar aanleiding van de ramp met Herald of Free Enterprise. Hiervoor werd al aangegeven dat die zaak destijds is geëindigd in een vrijspraak. De reden daarvoor was gelegen in het feit dat om tot een veroordeling van de rechtspersoon voor ‘manslaughter’ te kunnen komen, individuele verdachten die konden worden geïdentificeerd of vereenzelvigd met de rechtspersoon, zelf schuldig bevonden dienden te worden aan ‘manslaughter’. Aangezien het bewijs voor die individuele veroordelingen ontbrak kon de zaak tegen de rechtspersoon niet in stand blijven. De casus van de Herald of Free Enterprise legde nadrukkelijk het probleem bloot waar in strafrechtelijke vervolgingen van complexe rechtspersonen tegenaan gelopen werd. Voordat een rechtspersoon succesvol kan worden vervolgd voor een strafbaar feit als ‘manslaughter’, moet in het Engelse recht eerst bewezen worden dat individuen die geïdentificeerd of vereenzelvigd kunnen worden met die rechtspersoon, die strafbare feiten eveneens gepleegd hebben.¹³ Dit principe heet in het Engelse recht de ‘identification doctrine’.

Het probleem zit vooral in het feit dat het buitengewoon lastig is om personen aan te wijzen die geïdentificeerd of vereenzelvigd kunnen worden met de rechtspersoon. Hoe diffuser de structuur van de rechtspersoon en hoe meer bevoegdheden zijn gedelegeerd aan min of meer autonome managers, hoe moeilijker het is om een zodanig persoon te vinden en hoe makkelijker het wordt om aansprakelijkheid te omzeilen.¹⁴ Daarbij speelt een rol dat de beperkingen van de ‘identification doctrine’ geen juiste weergave vormen van de grenzen van de morele verantwoordelijkheid van een onderneming. Aangezien de prioriteiten in een hiërarchisch georganiseerde organisatie overwegend op directieniveau vastgesteld worden, bepalen zij daarmee het klimaat op de werkvloer waarbinnen de feitelijke werkomstandigheden plaatsvinden. Een organisatie kan gekenmerkt worden door een veilig of onveilig werkklimaat, dat klimaat wordt echter feitelijk bepaald op het hoogste niveau binnen een onderneming. Als in het strafrecht aan deze morele verantwoordelijkheid vorm gegeven moet worden, heeft dit tot gevolg dat de juridische verantwoordelijkheid ook de gedragingen van de ‘handen’ van de onderneming dient te omvatten en niet beperkt kan worden tot louter de gedragingen van de hooggeplaatste

¹³ R v HM Coroner for East Kent, ex p Spooner (1989) 88 Cr App R 10, 16, per Bingam LJ. Zie voorts naar aanleiding van het vonnis in de Southall Train Crash, J. Gobert, ‘Corporate Killing at Home and Abroad – Reflections on the Governments Proposals’, Law Quarterly Review 118, p. 72-97.

¹⁴ Celia Wells, ‘Manslaughter and Corporate Crime’ (1989) 139, NLJ 931.

vertegenwoordigers zoals de CEO of directeur.¹⁵ Daarnaast speelt ook het feit dat als verantwoordelijkheden niet goed kunnen worden onderscheiden het niet kunnen combineren van schuld problematisch zal blijven. Immers, zolang de verantwoordelijkheid voor veiligheid niet is opgedragen aan één enkel individu binnen de organisatie, wordt het moeilijk om over één ‘directing mind’ te spreken zoals het Engelse recht vereist. Om een onderneming te veroordelen voor ‘corporate manslaughter’ moet het Engelse Openbaar Ministerie namelijk bewijzen dat het gedrag van de onderneming dat heeft geleid tot de dood van één of meerdere werknemers het gevolg is van het gedrag van een senior leidinggevende in de onderneming, de ‘directing mind’. In de praktijk komt het erop neer dat voor een veroordeling voor ‘corporate manslaughter’ van een onderneming bewezen moet worden dat de senior leidinggevende ook schuldig is aan ‘manslaughter’.¹⁶

Het gevolg is dat succesvolle vervolgingen in Engeland in feite uitsluitend mogelijk zijn als het gaat om een kleinere onderneming met een platte structuur waarbij de feitelijk leidinggevend direct controle hebben over operationele zaken als gevolg waarvan de dodelijke incidenten zijn ontstaan. Immers, zodra het een grotere onderneming betreft neemt het aantal managementlagen toe en wordt het steeds moeilijker om causaliteit tussen de gedraging of het ontbreken van een dergelijke gedraging van de ‘directing mind’ en het dodelijke incident aan te tonen. Kenmerkend is namelijk dat dodelijke incidenten veelal het gevolg zijn van een aaneenschakeling van op zichzelf onschuldige fouten.

Zo was in de zaak van de Southall Train Crash de directe oorzaak van het dodelijk ongeluk waarbij zeven mensen om het leven kwamen, gelegen in het negeren van een rood sein door de machinist. Great Westerns Trains werkte echter ook niet met een verbod om met treinen die niet uitgerust waren met een waarschuwingssysteem, te gaan rijden.¹⁷ De vraag die vervolgens gesteld kan worden is of er wel een direct causaal verband is tussen het niet hebben van een verbod om met treinen die niet uitgerust waren met een waarschuwingssysteem te gaan rijden en het dodelijk ongeval. Het niet hebben van het verbod kan namelijk gezien worden als een oorzaak van het door rood rijden. Het kan echter ook gezien worden als voorwaarde waaronder de machinist überhaupt een rood sein kon negeren. In dat laatste geval wordt over het algemeen aangenomen dat de causaliteitsketen is onderbroken. Een oplossing is dan om het negeren van het rood sein als omissie te beschouwen, aangezien bij omissies wordt aangenomen dat de causale keten niet wordt doorbroken. In feite is de basis voor de schuld van de onderneming in deze zaak gelegen in het niet (tijdig) anticiperen op de voorzienbare onzorgvuldigheid van haar werknemers. Via het combineren van de soms lichte fouten van diverse, binnen

¹⁵ Stewart Field, Nico Jörg, Corporate Liability and Manslaughter: should we be going Dutch?, Criminal Law Review 1991, p. 156-171.

¹⁶ Idem.

¹⁷ Zie uitgebreid hierover J. Gobert, ‘Corporate Killing at Home and Abroad – Reflections on the Governments Proposals’, Law Quarterly Review 118, p. 72-97.

Great Western Trains verantwoordelijke individuen had het Court of Appeal de uitleg en toepassing van ‘corporate liability voor manslaughter’ in Engeland kunnen veranderen. Deze mogelijkheid bestaat namelijk wel in het Engelse aansprakelijkheidsrecht en gelet op het feit dat de beslissing in *R. vs. Adomako*¹⁸ stelt dat voor ‘manslaughter’ nalatigheid volstaat, stond de deur op een kier zonder dat daarvoor de ‘identification doctrine’ moest worden verlaten. Het Hof wilde echter in deze casus niet zo ver gaan, aangezien niemand van de leidinggevendenden bij Great Westerns Trains uitsluitend of expliciet verantwoordelijk was voor veiligheid. Die verantwoordelijkheid was gedelegeerd aan diverse lagere werknemers in de organisatie. Dit vormde uiteindelijk de belangrijkste reden voor het feit dat de vervolging op niets uitliep, aangezien ze allemaal wel één of meerdere fouten gemaakt hadden, maar er geen enkele individuele leidinggevende kon worden aangewezen die ook veroordeeld kon worden voor ‘manslaughter’.¹⁹

2.2. Invoering van de ‘corporate manslaughter bepaling’

Het bestaan van de ‘identification doctrine’ vormt de belangrijkste reden voor het feit dat er in Engeland en Wales slechts één succesvolle vervolging is geweest op dit terrein en dan ook nog tegen een kleine onderneming.²⁰

Naar aanleiding hiervan is door de Commissie onderzocht of de uitgangspunten van de strafbaarheid van rechtspersonen in Engeland herwaardering behoeften. Daarbij was de onderzoekscommissie zich bewust van het feit dat voorkomen moest te worden dat een onderneming louter en alleen veroordeeld kon worden, omdat onder haar verantwoordelijkheid een operatie plaatsvond of een vaartuig bestuurd werd waarop of waarmee zich een ramp voltrok.

Het onderzoek van de Commissie heeft uiteindelijk geresulteerd in een 14-tal aanbevelingen, waaronder de opname van een nieuwe strafbepaling in het Engelse Wetboek van Strafrecht.²¹

De aanbevelingen luiden als volgt:

1. Er moet een specifiek artikel ‘corporate killing’ in het Engelse Wetboek van Strafrecht opgenomen worden, dat op hoofdlijnen vergelijkbaar is met het bestaande artikel ‘dood door roekeloosheid’.²²

¹⁸ *R v Adomako* (1995) 1 A.C. 171.

¹⁹ Dit was bijvoorbeeld het geval in de casus die leidde tot de ramp met de Herald of Free Enterprise. Zie hierover ook S. Field en N. Jörg, ‘Corporate Liability and Manslaughter,; should we be going Dutch?’, 1991 Criminal Law Review 156, p. 162.

²⁰ Overigens is vermeldenswaardig dat er 1995 in Hong Kong (destijds ook residerend onder Engels recht) een veroordeling is gevolgd van een onderneming genaamd Ajax Engineers and Surveyors voor de dood van 12 werknemers. In dat geval was er een werklift op een bouwterrein 17 verdiepingen naar beneden gevallen, waardoor alle inzittenden van de lift om het leven waren gekomen. De oorzaak was gelegen in de slechte staat waarin het rondsel verkeerde in combinatie met het falen van de noodrem. Een technicus en de veiligheidskundige werden veroordeeld tot gevangenisstraffen, Construction News 18 mei 1995.

²¹ The Law Commission (LAW Com No 237), Legislating the Criminal Code, Involuntary Manslaughter Item 11 of the Sixth Programme of Law Reform: Criminal Law, 4 maart 1996.

2. Net als in het geval van het bestaande artikel ‘dood door roekeloosheid’, dient het nieuwe artikel alleen te zien op situaties waarbij de gedraging van verdachte waarbij iemands dood veroorzaakt wordt, nadrukkelijk aan minder eisen voldoet dan redelijkerwijs van iemand kan en mag worden verwacht. Met andere woorden, er moet dus sprake zijn van grove schuld of culpa lata.
3. In tegenstelling tot bij het bestaande artikel mag het nieuwe artikel ‘corporate killing’ niet vereisen dat het risico vooraf duidelijk was of dat de verdachte in staat was om het risico te onderkennen.
4. In het kader van het nieuwe artikel wordt de dood van een individu beschouwd als veroorzaakt door het gedrag van de onderneming, als het veroorzaakt is door een fout of gebrek die het gevolg is van de manier waarop de onderneming haar activiteiten reguleert of organiseert, teneinde de gezondheid en veiligheid van haar werknemers of betrokkenen te waarborgen.
5. In het kader van het nieuwe artikel moet het mogelijk zijn om een management fout te beschouwen als een oorzaak van de dood van een individu, zelfs indien de directe oorzaak is gelegen in een handelen of nalaten van een individu.
6. Het nieuwe artikel is gericht aan eenieder, dat wil zeggen aan elke onderneming, waarbij de eenmanszaak, net als in het bestaande Engelse rechtspersonenrecht is uitgezonderd.²³
7. Ditzelfde geldt voor de zogenaamde maatschappen en kleine zelfstandigen zonder personeel.²⁴
8. Het nieuwe artikel kan niet worden overtreden door een individu, zelfs niet als ondergeschikte of bijkomende partij.
9. Er kan slechts aansprakelijkheid bestaan op grond van het nieuwe artikel als er sprake is van rechtsmacht.
10. Ook voor het nieuwe artikel moet de mogelijkheid bestaan om op te komen tegen een negatieve vervolgingsbeslissing.²⁵
11. Er kan alleen vervolging voor het nieuwe artikel plaatsvinden als er sprake is van een zogenaamd ‘indictment’.²⁶
12. Indien een verdachte niet veroordeeld wordt voor overtreding van het nieuwe artikel, dient veroordeling voor een overtreding van de zogenaamde Health and Safety Act 1974 wel mogelijk te blijven.²⁷

²² In Nederland dus vergelijkbaar met artikel 307 lid 2 Sr, dood door schuld, waarbij de schuld bestaat in roekeloosheid.

²³ De zogenaamde ‘corporation sole’.

²⁴ De zogenaamde ‘unincorporated body’.

²⁵ Vergelijkbaar met de zogenaamde artikel 12 Sv procedure bij het Gerechtshof die wij in Nederland kennen.

²⁶ Hiermee wordt bedoeld dat het delict dient te worden voorgelegd aan een daartoe uitgeruste rechtbank, vergelijkbaar met een meervoudige strafkamer in Nederland in tegenstelling tot bij de enkelvoudige rechter.

13. Een rechtbank die een onderneming veroordeeld voor het nieuwe artikel moet over de mogelijkheid beschikken om aan die onderneming bepaalde maatregelen op te leggen die tot doel hebben de veiligheidssituatie binnen de onderneming te verbeteren.²⁸
14. Vervolging van een individu dient naast vervolging van de onderneming mogelijk te blijven. Daarbij blijven de algemene uitgangspunten van feitelijk leidinggeven of individuele strafrechtelijke aansprakelijkheid van toepassing.

Als we de aanbevelingen nader beschouwen dan valt op dat deze kunnen worden beschouwd als een soort randvoorwaarden waarbinnen het nieuw voorgestelde artikel kan functioneren. Alleen in dat geval komt het artikel, alsook de aan het artikel ten grondslag liggende doelstellingen, voldoende tot zijn recht.

2.3. Eerste resultaten na de invoering

De wet is inmiddels ruim vijf jaar van kracht in Engeland. Of de met de invoering van deze strafbepaling in Engeland beoogde doelen zijn bereikt kan nog niet met zekerheid worden gezegd. Wel is duidelijk dat het aantal strafrechtelijke vervolgingen is toegenomen en dat die ook tot veroordelingen leiden.²⁹ Wat uit de tot nu aangebrachte zaken kan worden afgeleid is dat het veelal kleinere ondernemingen betreft met een directeur/eigenaar aan het hoofd. Voorts valt op dat in vijf zaken de senior manager is vervolgd uit hoofde van eigen daderschap wegens dood door schuld of bepalingen uit de Engelse Health and Safety Act. In de zaak tegen Lion Steel werd door de onderneming op het laatste moment een zogenaamde ‘guilty plea’ geaccepteerd om te voorkomen dat een van de betrokken managers veroordeeld zou worden tot een onvoorwaardelijke gevangenisstraf.³⁰ Gebleken is dat politie en justitie in Engeland sinds de invoering van de ‘Corporate Manslaughter Act’ steeds vaker ook kijken naar de rol van individuele leidinggevendenden op senior niveau in de onderneming, simpelweg omdat de wet dat vereist. Derhalve kan voorzichtig geconcludeerd worden dat de wet een succes is in Engeland en dat het strafrecht steeds vaker wordt ingezet in dit soort situaties. Vooral nog wellicht slechts tegen de kleinere ondernemingen, maar het valt op termijn

²⁷ In Nederland wordt dit meestal ondervangen met een zogenaamde primair-subsidiaire tenlastelegging, waarbij bijvoorbeeld primair de dood door schuld ten laste wordt gelegd en subsidiair overtreding van een bepaling uit het Arbeidsomstandighedenbesluit.

²⁸ Voorbeelden hiervan kunnen in Nederland worden aangetroffen in de Wet op de Economische Delicten waarbij de rechter bijvoorbeeld een onderneming onder bewind kan stellen (artikel 8 sub b WED) of aan een onderneming kan bevelen om voor zover mogelijk de rechtmatige toestand te herstellen (artikel 8 sub c WED). Wel moet worden opgemerkt dat door de rechter van deze mogelijkheden in Nederland vrijwel geen gebruik gemaakt wordt getuige de gepubliceerde uitspraken op dit punt, vgl. J.C. Oudijk, ‘Sancties’, Handboek Handhaving Milieurecht, p. B 2.2.-20 en B 2.2.-21.

²⁹ Cotswold Geotechnical Holding, JMW Farms en Lion Steel.

³⁰ http://www.eversheds.com/global/en/what/articles/index.page?ArticleID=en/Healthcare/Corporate_manslaughter_Lion_Steel_Conviction_July_2012

niet uit te sluiten dat als politie en justitie in Engeland hierin succesvol zijn, de grotere (beursgenoteerde) ondernemingen en haar leidinggevenden vanzelf in beeld komen.³¹

Tot zover een korte uiteenzetting over de achtergronden van en beweegredenen voor de invoering van een artikel ‘corporate killing’ in het Engelse Wetboek van Strafrecht. In het volgende hoofdstuk zal artikel 307 Sr, de Nederlandse ‘corporate manslaughter’ bepaling uiteengezet worden.

³¹ <http://www.cipd.co.uk/pm/peoplemanagement/b/weblog/archive/2013/04/12/rise-in-corporate-manslaughter-cases.aspx>.

3. Artikel 307 Wetboek van Strafrecht, dood door schuld

3.1. Inleiding

Artikel 307 Sr is een zogenaamd culpoos gevolgdeldict. Dat betekent dat het schuldverband is betrokken op een gevolg dat daardoor een centrale plaats in de delictomschrijving inneemt. De culpoze gevolgdeldicten zijn het meest belangrijk en stonden in 1886 bij de totstandkoming van het Wetboek van Strafrecht, alsook in de latere theorievorming en jurisprudentie centraal. Door de wetgever is daarbij gekozen voor één algemeen begrip wat niet nader is uitgewerkt met termen als verzuim, nalatigheid, onvoorzichtigheid, gebrek aan voorzorgsmaatregelen etc... Het gaat om een feit waarbij de algemene veiligheid van personen of goederen in gevaar wordt gebracht of een groot en onherstelbaar nadeel aan personen kan berokkenen. Het betrokken rechtsbelang is bij dit delict groot.³² De strafbedreiging is, zoals gebruikelijk bij culpoze delicten niet heel hoog, het gaat immers niet om opzettelijk handelen en daar passen lagere strafbedreigingen bij. De maximale gevangenisstraf bedraagt 2 jaar en ingeval van roekeloos handelen maximaal vier jaar. De maximaal op te leggen geldboete bedraagt € 19.500, ook in geval van roekeloosheid.³³

Gezien de redactie van artikel 307 Sr geldt dat dit artikel is gericht tot eenieder en niet specifiek tot bepaalde individuen of ondernemingen. Kenmerkend voor het Nederlandse strafrecht is dat bepalingen die zich richten tot eenieder, zowel kunnen worden gebruikt ten aanzien van individuen, als ten aanzien van rechtspersonen. De wijze waarop de vervolging van een rechtspersoon en haar feitelijk leidinggevende in het strafrecht vorm krijgt wordt in hoofdstuk 4 uiteengezet. Daarbij geldt dat vrijwel alle delicten, zowel die in het Wetboek van Strafrecht als die in aparte wetten, gepleegd kunnen worden door natuurlijke personen alsook rechtspersonen.

Het feit dat artikel 307/308 Sr een gevolgdeldict betreft, brengt mee dat het gevolg in ieder geval door de dader veroorzaakt moet zijn. Dat betekent dat in de schuld het causaliteitsvereiste besloten ligt, maar causaliteit alleen is niet voldoende voor het vaststellen van culpa. Daarvoor is immers ook verwijtbaarheid noodzakelijk, het anders moeten en kunnen handelen.³⁴

Zoals al eerder opgemerkt zijn de artikelen 307 en 308 Sr (dood en zwaar lichamelijk letsel door schuld) belangrijk voor de rechtspraak, aangezien de meeste jurisprudentie

³² De Hullu merkt in de voetnoot op dat dat rechtsbelang bij bijvoorbeeld de pure vermogensdelicten te gering geacht werd om een culpoos delict te introduceren, De Hullu, p. 256, noot 330.

³³ Een geldboete van de vierde categorie, die opmerkelijk genoeg niet wordt verhoogd in geval van roekeloosheid. Dit in tegenstelling tot de maximale gevangenisstraf. In geval van roekeloosheid wordt die namelijk verdubbeld van 2 naar 4 jaar.

³⁴ De Hullu wijst er daarbij op dat het bij causaliteit gaat om het criterium van de redelijke toerekening en dat bij de toepassing daarvan de voorzienbaarheid een belangrijke rol speelt. Juist vanwege deze verwevenheid is het van belang causaliteit en culpa gescheiden te houden, De Hullu, p. 257.

over culpa betrekking heeft op deze artikelen en daarin de gangbare invulling van culpa in de rechtspraktijk, verwijtbare aanmerkelijke onvoorzichtigheid, het meest duidelijk tot uitdrukking komt.

Hieronder zal nader uiteengezet worden waar die gangbare invulling vandaan komt en op welke wijze deze wordt ingevuld.

3.2. Strafrechtelijke schuld

Het Nederlandse strafrecht wordt wel gekarakteriseerd als een schuldstrafrecht. Naast de objectieve zijde van het delict waarbij de gedraging centraal staat wordt ook een subjectieve zijde onderkend waarbij de persoon van de dader centraal staat.³⁵ Dit betekent dat er pas straf mag worden opgelegd als vaststaat dat de verdachte een zekere schuld heeft gehad aan de verweten gebeurtenis. Daarmee wordt de individuele aansprakelijkheid benadrukt en bovendien een strafrechtelijke risicoaansprakelijkheid vermeden.³⁶ Schuld loopt dan ook als een rode draad door het gehele strafrechtelijk systeem, waarbij schuldhantering ook een subtiele vorm van agressiehantering is, waarbij men hoog in de zedelijke boom gezeten neerziet op de ander of zichzelf, en zegt: ‘jij bent schuldig’.³⁷ Schuld vormt dan ook als het ware een natuurlijke grens van het strafrecht. Bij afwezigheid van schuld houdt het strafrecht op, er kan dan immers niet meer worden ingegrepen. Schuld is bovendien ook geen statisch begrip, accentverschuivingen zijn denkbaar, zeker in onze hedendaagse zo sterk op veiligheid gerichte samenleving.³⁸ De betekenis van schuld bestaat dan ook niet. Niet voor niets worden de termen opzet en schuld in het Wetboek van Strafrecht niet gedefinieerd.³⁹ Voor het doel van deze scriptie zullen hierna echter diverse betekenisvarianten van schuld de revue passeren.

3.3. Betekenisvarianten van schuld

Schuld in processuele zin betekent ‘het gedaan hebben’. Maar het feit dat de persoon in kwestie een strafbaar feit heeft begaan wil nog niet zeggen dat het handelen ook verwijtbaar was. De aanwezigheid van een dergelijk materieel vermoeden van schuld betekent dat gebruik gemaakt kan worden van verschillende strafvorderlijke dwangmiddelen. Als vervolgens bewezen kan worden dat de verdachte het inderdaad heeft gedaan spreken we van daderschapsschuld of objectieve schuld. Dat wil zeggen dat de verdachte met zijn gedraging alle bestanddelen van een delictsomschrijving heeft vervuld, hetgeen hem tot dader maakt. Als er geen strafuitsluitingsgronden van

³⁵ De Hullu, p. 199.

³⁶ Zie over tendensen richting risicoaansprakelijkheid in met name het bijzondere strafrecht, Borgers, Koopmans en Kristen (1998).

³⁷ Mooij, p. 33.

³⁸ Vgl. Brouns (2004), p. 298-302.

³⁹ Smidt I (1881), p. 66, 73, 75 en 207.

toepassing zijn kan de verdachte worden veroordeeld en kan straf worden opgelegd waarmee de dader als schuldig aan een strafbaar feit wordt gestraft met een straf. Schuldig zijn in deze context betekent hier dus het wederrechtelijk en verwijtbaar gedaan hebben, oftewel strafbaarheid van feit en dader.

Naast de processuele betekenissen van schuld wordt het begrip schuld ook in materiële zin gebruikt. Daarbij kan worden onderscheiden tussen de schuld als element, de schuld als bestanddeel van de delictsomschrijving en de schuld die een rol speelt bij de straftoemeting. Op deze materiële betekenissen van schuld zal hierna kort worden ingegaan.

3.3.1. Schuld als element

Met schuld wordt hier bedoeld schuld in de zin van verwijtbaarheid (subjectieve schuld). Verwijtbaarheid koppelt de wederrechtelijke gedraging aan degene die deze heeft verricht en vormt het maatschappelijk oordeel over de strafwaardigheid van de dader. Dit is derhalve een normatief oordeel. Het feit dat een gedraging verwijtbaar is, betekent dat straf kan worden opgelegd. Ontbreekt de verwijtbaarheid dan kan de dader niet worden gestraft voor zijn daad. Dit is door de Hoge Raad bevestigd in het Melk en Water-arrest waarin de strafuitsluitingsgrond afwezigheid van alle schuld is erkend.⁴⁰ De verwijtbaarheid wordt veronderstelt aanwezig te zijn en vormt als het ware een algemene voorwaarde voor strafbaarheid indien de bestanddelen die betrekking hebben op de schuld van de dader in de delictsomschrijving ontbreken. In dat geval behoeft de verwijtbaarheid niet door het OM te worden bewezen, maar is het aan de verdachte om aannemelijk te maken dat deze voorwaarde niet is vervuld, omdat de hem tenlastegelegde gedraging hem niet kan worden verweten.

Van belang is om verwijtbaarheid niet gelijk te stellen met vermijdbaarheid. Immers, vermijdbaarheid gaat vooraf aan verwijtbaarheid: pas als je je anders had kunnen gedragen kun je je verwijtbaar gedragen.⁴¹ Een gedraging moet derhalve vermijdbaar zijn geweest om verwijtbaar te zijn. Daarmee vormt vermijdbaarheid de ondergrens van schuld.

3.3.2. Schuld als bestanddeel

Een andere manier waarop schuld gestalte kan krijgen is door middel van subjectieve delictsbestanddelen. Deze delictsbestanddelen, ook wel aangeduid als schuldbestanddelen, kennen verschillende verschijningsvormen. Daarbij wordt een tweedeling gehanteerd, namelijk culpa en opzet. Met die bestanddelen wordt door de wetgever uitgedrukt dat de dader met een bepaalde geestesgesteldheid moet hebben

⁴⁰ HR 14 februari 1916, NJ 1916, 681.

⁴¹ Pompe, p. 145.

gehandeld om strafbaar te zijn. Meestal impliceert deze geestesgesteldheid van de dader de verwijtbaarheid (ingeval van culpa)⁴² of draagt deze bij aan de verwijtbaarheid. De strafwaardigheid van een gedraging wordt daarmee deels ingekleurd door de geestesgesteldheid van de dader en de capaciteiten en eigenschappen van die individuele dader.

Tevens onderscheidt de culpa zich hiermee van opzet (bovengrens) en toeval (ondergrens). Immers, 'terwijl hij die opzettelijk misdoet, zijn vermogens verkeerd gebruikt, is de eigenaardigheid van de schuld deze dat men ze niet gebruikt, waar men ze had behooren te gebruiken. Gebrek aan het noodige nadenken, aan de noodige kennis of aan het noodige beleid, ziedaar het wezen van alle schuld', aldus Modderman.⁴³ Kort samengevat gaat het om onvoorzichtigheid, onnadenkendheid, nalatigheid of het gebrek aan voorzorg. Daarbij wordt overigens onderscheiden tussen de bewuste culpa en de onbewuste culpa. In het eerste geval gaat het om wel nadenken, maar verkeerd nadenken. Daarbij worden de gevolgen van het handelen te rooskleurig ingeschat (derhalve onderschat), maar essentieel is wel dat de gevolgen niet gewild zijn. Bij de onbewuste culpa draait het om het afwezig zijn van denken, er wordt niet nagedacht of stilgestaan bij de mogelijk gevolgen van het handelen.⁴⁴ Uiteraard zijn ook mengvormen denkbaar, zoals in geval van onverschilligheid.

Als maatstaf om te bepalen of de verdachte wel voldoende heeft nagedacht (of dat hij had moeten nadenken) geldt de mate van nadenkendheid die de normale burger in het algemeen betracht. Dat betekent dus dat voor culpa 'grove schuld' is vereist ook wel aangeduid als 'culpa lata'. Het is onvoldoende als men zou uitgaan van de meest kundige en meest voorzichtige mens, culpa levis. De zwaarste vorm van culpa is de bewuste schuld of roekeloosheid. In dat verband is het opmerkelijk dat sinds 1 februari 2006 een belangrijke verfijning is aangebracht door binnen de culpa de roekeloosheid als wettelijke strafverzwaringsgrond te introduceren voor de belangrijkste culpoze gevolgdeldicten, te weten de artikelen 307 en 308 Sr en artikel 6 juncto 175 WW. Volgens de Memorie van Toelichting gaat het bij roekeloosheid om 'de zwaarste vorm van het culpoze delict (...) waarin sprake is van zeer onvoorzichtig gedrag waarbij welbewust en met ernstige gevolgen onaanvaardbare risico's worden genomen. Bij de beoordeling of sprake is van roekeloosheid dienen alle omstandigheden in aanmerking te worden genomen. Dit brengt mee dat het culpoze delict niet als een geïsoleerde handeling wordt beschouwd, maar dat ook daaraan voorafgaande handelingen, zoals alcoholgebruik, worden betrokken bij de beoordeling (...). In het algemeen zal bij roekeloosheid sprake moeten zijn van

⁴² In de culpa is meestal het verwijt gelegen, maar niet altijd. Immers, soms kan iemand geen verwijt gemaakt worden terwijl hij toch culpoos of zelfs opzettelijk handelde, bijvoorbeeld omdat sprake was van overmacht, vgl. De Hullu, p. 252 e.v.

⁴³ Modderman was de toenmalige Minister van Justitie en onder zijn bewind is het Wetboek van Strafrecht destijds tot stand gekomen, Smidt I (1881), p. 73-89.

⁴⁴ Soms wordt wel gesteld dat bewuste schuld zwaarder is dan onbewuste schuld, maar dat is nog maar de vraag. Immers, wat is erger, nadenken, maar verkeerd nadenken of helemaal niet nadenken?, vgl. HSR, p. 191 e.v.

bewustheid van het risico van ernstige gevolgen, waarbij op zeer lichtzinnige wijze ervan wordt uitgegaan dat deze risico's zich niet zullen realiseren'.⁴⁵

Deze roekeloosheid moet verder vorm krijgen in de jurisprudentie, waarbij de voorkeur lijkt te zijn dat deze strafverzwaringsgrond dient te worden gereserveerd voor de betrekkelijk extreme gevallen.⁴⁶

3.3.3. Schuld en straftoemeting

Schuld kan ook een rol spelen bij de straftoemeting. Welke rol schuld precies speelt bij het bepalen van de op te leggen straf is echter bepaald geen uitgemaakte zaak. In 1881 werd in het ontwerp Wetboek van Strafrecht een duidelijk onderscheid gemaakt tussen misdrijven en overtredingen.⁴⁷ Daaraan werd een onderscheid naar strafsoort gekoppeld, te weten gevangenisstraf voor misdrijven en hechtenis voor culpoze misdrijven overtredingen. Echter, de Kamer had een andere visie op de culpoze misdrijven en het gevolg was dat culpoze misdrijven, naast hechtenis ook met een gevangenisstraf werden bedreigd. De reden hiervoor was gelegen in het feit dat bewuste schuld zo laakbaar werd geacht dat gevangenisstraf daarbij beter paste, aldus de Kamer.⁴⁸ Het was aan de rechter om vervolgens een keus te maken tussen hechtenis of gevangenisstraf, waarbij de graad van schuld (onbewuste of bewuste) bepalend was. Derhalve kan gesteld worden dat er grofweg twee factoren zijn die volgens de wetgever van invloed zijn op de straftoemeting: de mate van schuld en de ernst van het feit. De vraag in dat verband is nog wel of ons strafrecht uitgaat van straffen die evenredig zijn aan de mate van schuld of van straffen die in elk geval niet boven de mate van schuld uitgaan.⁴⁹ Het is vaste jurisprudentie van de Hoge Raad dat het beginsel 'geen straf zwaarder dan schuld' geen steun vindt in het recht.⁵⁰ Als we kijken naar de wijze waarop straffen doorgaans worden gemotiveerd dan spelen naast de verwijtbaarheid ook objectieve factoren een rol en dan met name de ernst van het feit (en de gevolgen).

⁴⁵ Kamerstukken II 2001/2, 28484, nr. 3, p. 10-12. Overigens heeft de wetgever van 1881 de bewuste culpa en roekeloosheid gelijkgeschakeld. Zie Smid I (1881), p. 78 en 287, alwaar wordt opgemerkt: 'Bij de twee graden van schuld, die vrij algemeen worden aangenomen: de bewuste schuld of roekeloosheid en de eenvoudige culpa (...)'.
⁴⁶ Vgl. De Hullu, p. 253. Zie verder voor wat betreft de invulling van roekeloosheid het overzicht van de eerste beslissingen in feitelijke aanleg bij Klip, p. 822-842 en het vervolg daarop bij Peters, p. 181-207. Zie verder het kritische artikel van De Jong e.a., p. 258-280.

⁴⁷ Smid I (1881), p. 78.
⁴⁸ Smid I (1881), p. 134 en p. 81-82.
⁴⁹ Zie Enschedé, p. 81-85; Hofstee, p. 195-214 en Leijten, p. 61-69.

⁵⁰ Zie onder meer HR 10 september 1957, NJ 1958, 5; HR 13 mei 1958, NJ 1958, 325; HR 24 juli 1967, NJ 1969, 63 en HR 12 november 1985, NJ 1986, 327.

3.3.4. De inhoud van culpa

Het Wetboek van Strafrecht kent een beperkt aantal culpoze delicten, waarvan de artikelen 307 en 308 Sr de belangrijkste zijn. Ondanks het complexe dogmatische karakter van de culpa lijkt de rechtspraktijk redelijk met culpoze delicten uit de voeten. Daarbij moet er sprake zijn van ‘een min of meer grove of aanmerkelijke schuld’, waarbij de kern gelegen lijkt te zijn in verwijtbare aanmerkelijke onvoorzichtigheid.⁵¹ De zichtbare afwijking van wat wij als een voorzichtig optreden beschouwen, wordt aangemerkt als een toereikend bewijs van laakbare onverschilligheid voor de belangen van anderen. Dit betekent dat in onze hedendaagse samenleving van mensen wordt verwacht dat ze zich voortdurend afvragen wat er in een bepaalde situatie, gelet op de risico’s en uitwerking van hun gedrag, verwacht wordt met betrekking tot hun handelen of nalaten. Het leven en de gezondheid van anderen, maar ook het goed functioneren van maatschappelijke en statelijke instituties en organisaties is in hoge mate afhankelijk van de oplettendheid en de zorgvuldigheid die eenieder betracht. Een van de kernvragen bij de invulling van culpa is dan ook geworden wat van een normaal mens in bepaalde situaties mag en moet worden verwacht. Belangrijke factoren die daarbij als maatstaf fungeren zijn geoorloofd risico, ‘Garantenstellung’ en wederrechtelijkheid. Aangezien het bij culpa gaat om aanmerkelijke onvoorzichtigheid of grove schuld behoeft niet elk risico te worden vermeden. Indien het genomen risico geoorloofd is, is schuld niet aan de orde. Wanneer sprake is van een geoorloofd risico is mede afhankelijk van de betrokken rechtsbelangen. Indien er risico’s voor gezondheid of leven dreigen is veel minder geoorloofd en is er sneller sprake van aanmerkelijke onvoorzichtigheid.

Zoals eerder opgemerkt wordt bij het bepalen van de culpa uitgegaan van de normale mens, de zogenaamde criteriumfiguur. Aan deze criteriumfiguur worden allerlei eigenschappen toebedeeld, zoals het hebben van bepaalde gedachten, het maken van een bepaalde afweging, het zich bewust zijn van bepaalde gevolgen van zijn/haar handelen etc... Of de verdachte deze eigenschappen ook daadwerkelijk heeft gehad, is voor de vaststelling van culpa praktisch niet relevant. In sommige gevallen beschikt deze criteriumfiguur echter over bijzondere eigenschappen of bezit deze een bijzondere hoedanigheid wat een extra zorgplicht ten aanzien van het te beschermen rechtsgoed met zich mee kan brengen, de zogenaamde ‘Garantenstellung’.⁵² Voor iemand die beroepsmatig handelt in gevaarlijke stoffen gelden andere maatstaven dan voor de doorsnee burger. Aan een beroepschauffeur worden hogere eisen gesteld dan aan een gewone automobilist en ditzelfde geldt voor volwassenen die aan een hogere maatstaf gehouden worden dan minderjarigen.⁵³ Veelal geldt dus dat degene op wie de

⁵¹ De Hullu, p. 254, waarbij hij verwijst naar HR 17 september 2002, NJ 2002, 549 en HR 29 juni 2010, NJ 2010, 674 m.nt. Mevis.

⁵² Noyon, Langemeijer, Rimmelink, aant. 9 op Inleiding/culpa.

⁵³ De Hullu, p. 255. Zie als voorbeeld van de Garantenstellung onder meer het bekende Verpleegstersarrest, HR 19 februari 1963, NJ 1963, 512 m.nt. Röling en HR 6 mei 1969, NJ 1970, 32 over onjuiste adviezen

‘Garantenstellung’ rust, verplicht wordt tot een extra inspanning, welke verder gaat dan de rechtsplicht van de normale burger. Bedacht moet wel worden dat de feitelijke grondslag voor de ‘Garantenstellung’ aan de dader bekend moet zijn, met andere woorden: de omvang en inhoud van de ‘Garantenstellung’ moeten vooraf voldoende bekend zijn.

Tenslotte is de voorzienbaarheid van het gedrag van belang. Verwijtbaarheid veronderstelt immers dat de verdachte heeft moeten kunnen voorzien dat bepaald gedrag (handelen of nalaten) onvoorzichtig zou zijn en tot bepaalde gevolgen zou kunnen leiden.⁵⁴ Deze voorzienbaarheid leidt zelden tot problemen in de meer gereguleerde rechtsgebieden zoals het wegenverkeersrecht of het milieu-, economisch, financieel of arbeidsomstandighedenrecht, waar een gedetailleerd stelsel van voorschriften voorhanden is. De voorzienbaarheid is in geval van overtreding van een voorschrift in dat soort gevallen veelal gegeven. In de minder gereguleerde context daarentegen zal de beoordeling van de vraag of iets voorzienbaar was voor de verdachte en het derhalve (ernstig) onvoorzichtige karakter van zijn gedraging meer aandacht vragen. In dat soort gevallen zal de rechter zelf de zorgvuldigheidsnormen moeten formuleren teneinde het culpoze delict nader in te vullen en te concretiseren.⁵⁵

Tot zover de beschrijving van artikel 307 Sr en de wijze waarop binnen dat artikel invulling wordt gegeven aan de schuld. Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk al is opgemerkt richt artikel 307 Sr zich tot eenieder, dus ook tot rechtspersonen en haar feitelijk leidinggevers. Om inzicht te krijgen in hoe de toerekening van dood door schuld aan die rechtspersonen en haar leidinggevers plaatsvindt dient het leerstuk van daderschap van rechtspersonen in het strafrecht nader toegelicht te worden. Dit zal in het hierna volgende hoofdstuk 4 het geval zijn.

van een loods waarmee de verdachte ‘aanzienlijk tekort was geschoten in de voorzichtigheid die elke loods betaamt’.

⁵⁴ Vgl. Bins, p. 1-21.

⁵⁵ Zie HR 29 juni 2010, NJ 2010, 674 m.nt. Mevis waarin de specifieke gevolgen van een bepaalde gedraging niet konden worden voorzien, waardoor vooral de mate van onvoorzichtigheid onder druk kwam te staan. In dat soort gevallen wordt het immers moeilijker om te bepalen in hoeverre de gewraakte gedraging afweek van datgene wat gangbaar was.

4. Daderschap van rechtspersonen

4.1. Inleiding

In dit deel van de scriptie zal worden ingegaan op de vraag in hoeverre rechtspersonen in Nederland alsook haar leidinggevendenden kunnen worden veroordeeld voor dood door schuld.

Bedacht dient te worden dat op de delicten van 307/308 Sr, de algemene bepalingen omtrent daderschap en deelneming overeenkomstig de artikelen 47 e.v. van het Wetboek van Strafrecht van toepassing zijn. Immers, feitelijk gaat het hierbij om de vraag naar de toepasselijkheid van de delictsommschrijving. Daartoe worden door de wetgever niet alleen de pleger, maar ook de doen pleger, de medepleger en de uitlokker als mogelijke daders van een strafbaar feit gezien. Dit lijkt op gespannen voet te staan met het in het spraakgebruik gehanteerde begrip ‘plegen’, dat er van uit gaat dat de pleger degene is die het delict feitelijk, eigenhandig pleegt. Dit plegen kan bestaan uit een doen of een nalaten, waarbij geldt dat niet alleen omissiedelicten door een doen of nalaten gepleegd kunnen worden, maar dat dat ook geldt voor alle commissiedelicten.⁵⁶ Los hiervan staat de situatie dat de in de delictsommschrijving omschreven gedraging (en) niet anders dan door een activiteit kunnen worden vervuld.

Het is wel van belang om voorts vast te stellen dat een gedraging (handelen of nalaten) geen algemene voorwaarde is voor een strafbaar feit, maar slechts een bestanddeel van de wettelijke delictsommschrijving, welke naast andere bestanddelen bewezen dient te worden.

In de paragrafen hierna zal worden ingegaan op het daderschap van de rechtspersoon en in hoofdstuk 5 op de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de feitelijk leidinggever of opdrachtgever. In dat verband zal ook worden stilgestaan bij functioneel daderschap van de natuurlijke persoon vanwege de grote inhoudelijke samenhang tussen de criteria voor daderschap van de rechtspersoon aan de ene kant en de criteria voor functioneel daderschap van de natuurlijke persoon feitelijk leidinggeven aan de andere kant.

⁵⁶ In de literatuur is wel gesteld dat het onmogelijk is delicten te laten plegen door een nalaten indien in een gewone delictsommschrijving van een handelen wordt gesproken. Deze opvatting strookt echter niet met de in de strafrechtelijke literatuur en jurisprudentie algemeen geaccepteerde opvatting dat een gewone delictsommschrijving waarin het werkwoord op een activiteit duidt (zoals de zinsnede ‘een ander van het leven beroven’ uit artikel 287 Sr) ook kan worden voldaan door een nalaten, vgl. HR 12 december 2000, NJ 2002, 516, m.nt. Kn en HR 27 november 2001, NJ 2002, 517 m.nt. Kn.

4.2. Artikel 51 Wetboek van Strafrecht

Sinds 1976 bevat het Wetboek van Strafrecht artikel 51 waarin is bepaald dat strafbare feiten behalve door natuurlijke personen, ook door rechtspersonen begaan kunnen worden. Hiervoor was sinds 1950 in artikel 15 WED neergelegd dat rechtspersonen zelf konden worden vervolgd en bestraft. In zo'n geval wordt als pleger van het delict niet de natuurlijke persoon aangemerkt, maar de rechtspersoon.

Het Burgerlijk Wetboek geeft in het tweede boek aan welke samenwerkingsvormen rechtspersoonlijkheid bezitten. Deze kunnen globaal worden verdeeld in kerkgenootschappen, publiekrechtelijk en privaatrechtelijke organisaties. Lid 3 van artikel 51 Sr noemt echter naast de rechtspersoon, als niet-natuurlijke personen ook nog de vennootschap zonder rechtspersoonlijkheid, de maatschap, de rederij en het doelvermogen, welke krachtens het BW geen rechtspersoonlijkheid bezitten, maar die voor de toepassing van het artikel daarmee wel gelijk gesteld worden. De werking van het strafrecht is dus uitgebreider dan de samenwerkingsvormen die volgens het BW rechtspersoonlijkheid bezitten.⁵⁷

Hierna zal allereerst de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de privaatrechtelijke rechtspersoon besproken worden. Daarna zal de in het verlengde daarvan gelegen aansprakelijkheid van leiding- en opdrachtgevers de revue passeren.

4.3. Daderschap van de rechtspersoon⁵⁸

De eerste vraag die van belang is, is de vraag welke delicten een rechtspersoon kan plegen. De Memorie van Toelichting stelt met betrekking tot die vraag dat er '(...) tal van misdrijven en overtredingen zijn (...) waarvan het feitelijk niet mogelijk is dat rechtspersonen deze plegen, zoals bigamie, verkrachting, ambtsmisdrijven, luchtpiraterij, baldadigheid, landloperij en openbare dronkenschap, terwijl dit bij andere delicten niet bij voorbaat ondenkbaar is.⁵⁹ De achterliggende gedachte hierbij is dat deze delicten te fysiek zouden zijn om functioneel gepleegd te worden.⁶⁰ Voor de beantwoording van de vraag welke delicten wel gepleegd kunnen worden door rechtspersonen wordt dan ook veelal gewezen op functionele delicten en het daarmee verband houdende functioneel daderschap. Immers, de functionele interpretatie is een belangrijk hulpmiddel om los te komen van het fysieke handelingsbegrip. En daar waar het op het eerste gezicht bij een

⁵⁷ Vgl. uitgebreid hierover Van Elst, p. 16-19.

⁵⁸ Zie over het daderschap van de rechtspersoon in ruime zin, E. Gritter, effectiviteit en aansprakelijkheid in het economisch ordeningsrecht (diss. RUG), BJU, Den Haag 2003.

⁵⁹ MvT, TK 1975-1976, 13655, nrs. 1-3, p. 14.

⁶⁰ Vgl. Van Woensel, p. 85-87 en in gelijke zin Torringa, p. 87. Zie voor een duidelijk andere opvatting, Vellinga-Schootstra/Vellinga/Van Strien, p. 36-75 en G. Knigge, Boekbeschuwing 'A.M. van Woensel, In de daderstand verheven. Beschouwingen over functioneel daderschap in het Nederlandse strafrecht', RM Themis, 1995, p.165-166.

delict om een fysieke handeling lijkt te gaan, kan een functionele interpretatie de maatschappelijke realiteit gestalte geven.

Veel minder ingewikkeld zijn de delicten waarbij het nalaten voorop staat. Vanwege het feit dat het daarbij niet gaat om fysieke handelingen is de functionele interpretatie overbodig want als een rechtspersoon iets kan is het nalaten.

De volgende vraag is dan hoe kan worden vastgesteld dat een rechtspersoon een strafbaar feit heeft begaan? De wet geeft in sommige gevallen bij de zogenaamde functionele of kwaliteitsdelicten, zelf aan wanneer een rechtspersoon als dader kan worden aangemerkt. In een groot deel van de wetten is daarentegen geen duidelijke aanwijzing te vinden wanneer een rechtspersoon een strafbaar feit heeft begaan. Hoewel artikel 51 Sr zelf met geen woord rept over de vraag wanneer een rechtspersoon een strafbaar feit heeft begaan, wordt hierover in de memorie van toelichting opgemerkt 'dat handelingen van natuurlijke personen, die daarbij in het verband van de rechtspersoon optreden en tezamen de inhoud van een delict vervullen, aan de rechtspersoon worden toegerekend'.⁶¹ De wetgever lijkt daarmee uitgegaan te zijn van het feit dat bepaalde handelingen van bepaalde natuurlijke personen aan een rechtspersoon kunnen worden toegerekend, hetgeen veel overeenkomst vertoont met het functioneel daderschap van natuurlijke personen. Sterker nog, daderschap van de rechtspersoon is per definitie functioneel daderschap.⁶² Dat betekent echter nog niet dat de vaststelling van het daderschap van de rechtspersoon altijd gebaseerd zou moeten worden op de toerekening van fysieke gedragingen van natuurlijke personen. Het functioneren van de rechtspersoon zelf kan ook rechtstreeks tot de conclusie leiden dat de rechtspersoon als dader moet worden aangemerkt. In die benadering gaat het dus niet om het toerekenen van de gedraging van een ander aan de rechtspersoon, maar om een eigen gedraging van de rechtspersoon.⁶³ Dat een dergelijke benadering mogelijk is volgt ook uit de rechtspraak, waaruit blijkt dat het niet altijd van belang is welke natuurlijke persoon of personen binnen de rechtspersoon verantwoordelijk was of waren voor het strafbare feit.⁶⁴

Indien het daderschap uitsluitend geconstrueerd zou kunnen worden door de gedragingen van natuurlijke personen bijeen te schrapen is dit feitelijk een uitwerking van de klassieke gedachte dat het daderschap van de rechtspersoon gebaseerd is op menselijke verantwoordelijkheden.⁶⁵ Er wordt dan nog teveel gekeken door de bril van de natuurlijke persoon-benadering, terwijl een rechtspersoon meer is – en ook iets anders - dan alleen een verzameling natuurlijke personen.⁶⁶ Dit speelt vooral ingeval van grote gecompliceerde organisaties waarbinnen honderden mensen werkzaam zijn en waarbij

⁶¹ MvT, TK 1975-1976, 13655, nrs. 1-3, p. 8.

⁶² Vgl. ook Sikkema, p. 11.

⁶³ Vgl. Vellinga/Vellinga-Schootstra, p. 544, De Valk 2009, p.289 en Gritter 2003, p. 347-349

⁶⁴ Zie onder meer HR 23 februari 1993, NJ 1993, 605 m.nt. 'tH (Furazolidon).

⁶⁵ Vgl. Roef/De Roos, p. 92.

⁶⁶ Van Strien, p. 244-245.

niet altijd te achterhalen is welke natuurlijke personen verantwoordelijk zijn voor een verboden gedraging, terwijl het aanstonds duidelijk is dat die gedraging een uitvloeisel is van de bedrijfspolitiek van die rechtspersoon.⁶⁷ Andersom kan de situatie zich ook voordoen dat de collectiviteit verantwoordelijk gehouden kan worden, terwijl elk afzonderlijk lid van het collectief een aanvaardbaar excuus heeft.⁶⁸ Keuping merkt in dit verband echter op dat uitvoerige beschouwingen over het daderschap langs deze lijn ontbreken en dat daardoor niet goed duidelijk wordt hoe deze daderschapsvariant vertaald kan worden naar het positieve recht.⁶⁹ De enige uitzondering daarop wordt gevormd door de wettelijke strafrechtelijke zorgplichtbepaling in enge zin. Immers, ‘de materieelrechtelijke betekenis van het gedragsbestanddeel ‘zorgen’ maakt dat rechtspersonen rechtstreeks dader kunnen zijn, zonder toerekening van andermans gedrag’, aldus Keuping.⁷⁰ Overigens acht Keuping het niet ondenkbaar dat bij meer delicten dan bij wettelijke strafrechtelijke zorgplichtbepalingen in enge zin de mogelijkheid bestaat om het daderschap van rechtspersonen rechtstreeks vast te stellen. Hij ziet daarvoor aanwijzingen in strafzaken waarin overtreding van vergunningsvoorwaarden en verplichtingen voor de rechtspersoon om ‘alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs genomen zouden kunnen worden’ centraal staan.⁷¹

In het licht van het voorgaande kan dan ook gesteld worden dat het daderschap van de rechtspersoon zowel gebaseerd kan worden op fysieke gedragingen van natuurlijke personen, als op eigen gedrag van de rechtspersoon.⁷² In dat verband is het zogenoemde Drijfmest-arrest van grote betekenis, omdat de Hoge Raad in dat arrest de redelijke toerekening uitdrukkelijk als grondslag voor het daderschap van de rechtspersoon heeft aangenomen.⁷³

4.4. Criteria voor daderschap van de rechtspersoon: het Drijfmest-arrest

In de herfst van 2003 heeft de Hoge Raad in het zogenoemde Drijfmest-arrest duidelijkheid verschaft over de wijze waarop de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon moet worden vastgesteld. Tot dan kende de jurisprudentie een onduidelijk en grillig verloop met wisselende inhoud. Zo werden soms de zogenaamde IJzerdraadcriteria van toepassing geacht, in andere gevallen werd meer gewicht

⁶⁷ Idem, p. 244-245.

⁶⁸ Roef/De Roos, p. 92.

⁶⁹ Keuping, p. 383.

⁷⁰ Keuping, p. 388.

⁷¹ Keuping, p. 389 onder verwijzing naar HR 9 maart 2004, LNJ AN9919 en HR 10 januari 2006, NJ 2006, 67.

⁷² Vgl. Gritter

⁷³ HR 21 oktober 2003, NJ 2006, 328, m.nt. P.A.M. Mevis, MenR 2004, 24, m.nt. Hendriks, JM 2004, 72, m.nt. Koopmans. Het arrest staat ook wel bekend als het Zijpe-arrest.

toegekend aan andere criteria, zoals het baatcriterium en in weer andere gevallen speelde het criterium van de normale bedrijfsvoering een doorslaggevende rol.⁷⁴

In het Drijfmest-arrest gaat de Hoge Raad in op de vraag wanneer een verboden gedraging in redelijkheid aan een rechtspersoon kan worden toegerekend. 'Het antwoord op die vraag is afhankelijk van de concrete omstandigheden van het geval, waartoe mede behoort de aard van de (verboden) gedraging. Een algemene regel laat zich dus bezwaarlijk formuleren. Een belangrijk oriëntatiepunt is nochtans of de gedraging heeft plaatsgevonden dan wel is verricht in de *sfeer van de rechtspersoon*', aldus de Hoge Raad. 'Een dergelijke handeling kan in beginsel worden toegerekend aan de rechtspersoon. Van een gedraging in de sfeer van de rechtspersoon zal sprake kunnen zijn indien zich een of meer van de navolgende omstandigheden voordoen:

- Het gaat om een handelen of nalaten van iemand die hetzij uit hoofde van een dienstbetrekking, hetzij uit andere hoofde werkzaam is ten behoeve van de rechtspersoon;
- De gedraging past in de normale bedrijfsvoering van de rechtspersoon;
- De gedraging is de rechtspersoon dienstig geweest in het door hem uitgeoefende bedrijf;
- De rechtspersoon vermocht erover te beschikken of de gedraging al dan niet zou plaatsvinden en zodanig vergelijkbaar gedrag werd blijkens de feitelijke gang van zaken door de rechtspersoon aanvaard of placht te worden aanvaard. Onder aanvaarden is mede begrepen het niet betrachten van zorg die in redelijkheid van de rechtspersoon kon worden gevergd met het oog op voorkoming van die gedraging'.

Verder merkt de Hoge Raad nog op dat de laatste twee criteria (de zogenoemde IJzerdraadcriteria⁷⁵) ontwikkeld zijn met het oog op het functionele ouderschap van natuurlijke personen, maar dat deze criteria in 'voorkomende gevallen' ook mede kunnen dienen als grondslag voor de toerekening van een gedraging van een natuurlijk persoon aan een rechtspersoon. Tenslotte geeft de Hoge Raad nadrukkelijk aan dat hiermee nog niets gezegd is over de beoordeling van de aanwezigheid van bestanddelen als opzet of schuld indien het een misdrijf betreft.

⁷⁴ Zie voor een overzicht van de jurisprudentie tot 2003 Gritter, p. 345-349. In de literatuur zijn er diverse grondslagen voorgesteld ter vaststelling van het ouderschap van de rechtspersoon, zoals de orgaantheorie, het baatcriterium en het criterium van artikel 15 lid 2 WED (oud). Daarnaast kennen we de door Nieboer en Strijards verdedigde zogenoemde 'zorgplichttheorie' zie Nieboer, p. 69-70, terwijl Knigge e.a. het ouderschap van de rechtspersoon wilden beoordelen aan de hand van het civielrechtelijke onrechtmatige daad-criterium, Knigge, p. 128-154.

⁷⁵ De IJzerdraadcriteria zijn ontleend aan het gelijknamige arrest van de Hoge Raad van 23 februari 1954, NJ 1954, 378, m.nt. BVAR (IJzerdraad).

4.5. De Drijfmeestcriteria nader bezien

Uit het arrest wordt duidelijk dat de redelijke toerekening de grondslag vormt voor het bepalen van het ouderschap van de rechtspersoon. Op zich is dit overigens niet zo heel verrassend, aangezien dit criterium reeds eerder door de Hoge Raad is erkend is het zogenoemde Furazolidon-arrest⁷⁶ en het Booreiland-arrest⁷⁷. Echter, uit die arresten noch uit het begrip zelf wordt duidelijk wat nu precies onder het begrip ‘redelijke toerekening’ moet worden verstaan. De benadering vertoont wel duidelijke overeenkomsten met de eerder door Knigge bepleite aanvaarding van het maatschappelijk verkeerscriterium.⁷⁸ Van ouderschap is in dat geval sprake indien de gedraging in het maatschappelijk verkeer heeft te gelden als een gedraging van de rechtspersoon. Zowel in het geval van de redelijke toerekening, als in geval van het maatschappelijk verkeerscriterium dient nadere concretisering van geval tot geval plaats te vinden. Het Drijfmeest-arrest biedt wel diverse aanknopingspunten voor een nadere invulling ervan. Zo wordt een belangrijk oriëntatiepunt in dat verband gevormd door het sfeerbegrip, aldus de Hoge Raad. Bij de nadere invulling die vervolgens door de Hoge Raad gegeven wordt aan dit sfeerbegrip zien we nadrukkelijk de IJzerdraadcriteria terugkeren, alsmede enkele andere criteria, welke eveneens afkomstig lijken te zijn uit eerdere jurisprudentie van de Hoge Raad. Zo lijkt het criterium ‘dat de gedraging past in de normale bedrijfsvoering van de rechtspersoon’ te zijn ontleend aan het hiervoor genoemde Furazolidon-arrest en de omstandigheid ‘dat de gedraging dienstig is geweest in het door hem uitgeoefende bedrijf’ vertoont overeenkomst met het baatcriterium uit het V&D-arrest.⁷⁹ De genoemde criteria zijn cumulatief noch exclusief, maar vormen slechts een indicatie voor het handelen in de sfeer van de rechtspersoon. Daarbij is van belang dat de Hoge Raad spreekt over ‘één of meer (...) omstandigheden’, waardoor niet kan worden uitgesloten dat elk van de vier genoemde afzonderlijke criteria op zich voldoende voorwaarde voor ouderschap kunnen zijn.⁸⁰ Uit de gepubliceerde rechtspraak komt echter naar voren dat slechts bij hoge uitzondering volstaan wordt met één criterium ter onderbouwing van de toerekening en dat meestal alle sub-criteria in de motivering betrokken worden.⁸¹ Uiteraard spelen daarnaast de strekking van delictomschrijving, de maatschappelijke situatie, de omstandigheden waaronder het delict is begaan en de bedoeling van de wetgever een rol bij de vaststelling van het ouderschap en ‘al naar gelang de aard en strekking van de verboden gedraging zal de ene dan wel de andere omstandigheid, of een combinatie van omstandigheden, doorslaggevend zijn’⁸².

⁷⁶ HR 23 februari 1993, NJ 1993, 605, m.nt. ‘tH.

⁷⁷ HR 13 november 2001, NJ 2002, 219, JM 2002, 26, m.nt. Koopmans (Booreiland)

⁷⁸ Knigge, p. 130-131.

⁷⁹ HR 27 januari 1948, NJ 1948, 197, m.nt. Pompe (NV Vroom & Dreesman)

⁸⁰ Vgl. Kessler, p. 203.

⁸¹ Hornman, p. 383.

⁸² Vellinga/Vellinga-Schootstra, p. 536.

4.6. Opzet en schuld van de rechtspersoon

4.6.1. Opzet

Nu de Hoge Raad in het Drijfmest-arrest uitdrukkelijk heeft aangegeven dat de daargenoemde beschouwingen geen betrekking hebben op de vraag wanneer de rechtspersoon kan worden geacht subjectieve bestanddelen te hebben vervuld, zal daar in de onderhavige paragraaf uitgebreid bij worden stilgestaan.

‘Opzettelijk’ betekent ‘willen en wetens’, of indien sprake is van voorwaardelijk opzet ‘het willens en wetens aanvaarden van de aanmerkelijke kans dat een bepaald gegeven zich voordoet’, met andere woorden bepaald handelen en de eventuele gevolgen daarvan op de koop toe nemen.⁸³

Dat rechtspersonen opzettelijk delicten kunnen begaan, blijkt uit het feit dat rechtspersonen met de regelmaat van de klok worden veroordeeld voor economische misdrijven waarvoor op grond van artikel 2, lid 1 WED opzet is vereist. Voor de beantwoording van de vraag welke factoren bepalen zijn voor de invulling van het rechtspersoonlijk opzet, kunnen in beginsel twee methoden onderscheiden worden.

Bij de eerste methode wordt het opzet van één of meerdere natuurlijke personen aan de rechtspersoon toegerekend. Bij de tweede methode gaat het om het vaststellen van het eigen opzet van de rechtspersoon, waarbij het opzet wordt afgeleid uit de bedrijfsvoering of uit de beslissingsstructuur binnen de rechtspersoon. Een voorbeeld van de eerste methode vormt het arrest De Bijenkorf. De Bijenkorf werd vervolgd wegens het opzettelijk verkopen van diverse goederen voor een hogere prijs dan was toegestaan. In cassatie verwierp de Hoge Raad het verweer dat het vereiste opzet bij de rechtspersoon niet bewezen kon worden, aangezien de goederen waren verkocht door werknemers van de Bijenkorf, de baten aan de Bijenkorf toekwamen, het de directie bekend was dat die goederen werden verkocht en dat de daarvoor berekende verkoopprijzen hoger waren dan was toegestaan.⁸⁴ Uit dit arrest wordt duidelijk dat een rechtspersoon opzet heeft als een orgaan, in casu de directie, van die rechtspersoon opzet heeft. Immers, de directie was van dit handelen op de hoogte en heeft dit aanvaard. Opzet kan daarnaast ook blijken uit een opdracht van een orgaan binnen de rechtspersoon. Dit was bijvoorbeeld het geval in HR 7 februari 1984, NJ 1984, 527 m.nt. ‘tH, waarin de directie aan het kantoorpersoneel

⁸³ Een voorbeeld van voorwaardelijk opzet is Rb Alkmaar, 24 maart 1999, M en R 1999, 102, waarin de verdachte wist dat er in de aangeleverde grond asbestdeeltjes aanwezig zouden kunnen zijn, maar desondanks bemonstering nalaat en de asbestdeeltjes niet verwijderd. In dat geval stelde de verdachte zich bloot aan de aanmerkelijke kans dat door het op die wijze opslaan van vervuilde grond de vergunningvoorschriften werden overschreden. Zie ook Rb Alkmaar 29 oktober 1998, M en R 1999, 49 m.nt. Hendriks en Hof Amsterdam 29 december 2000, M en R 2001, 121.

⁸⁴ HR 14 maart 1950, NJ 1952, 656, m.nt. WP.

opdracht had gegeven bepaalde formulieren in te vullen aan de hand van gegevens waarvan de directie wist dat ze onjuist waren.⁸⁵

Op basis van een zaak tegen Bouwcon Sliedrecht lijkt het er bovendien op dat zelfs het opzet van natuurlijke personen die geen formeel dienstverband hebben met de rechtspersoon, aan die rechtspersoon kan worden toegerekend. In deze zaak draaide het om de vraag of Bouwcon had gehandeld ter bedrieglijke verkorting van de rechten van schuldeisers. De enige die over de daarvoor vereiste wetenschap beschikte was de boekhouder die formeel niet in dienst van Bouwcon was. Datzelfde gold voor degenen die het feitelijk voor het zeggen hadden. Die gaven echter wel instructies aan de boekhouder en aanvaardden de wijze waarop hij de boekhouding deed. Het lijkt er aldus op dat het opzet van degenen die het feitelijk voor het zeggen hadden aan de rechtspersoon is toegerekend en die waren niet formeel in dienst van Bouwcon noch een orgaan daarvan.⁸⁶

Voor wat betreft de tweede methode schrijft De Hullu dat naast het toerekenen van opzet of schuld van relevante natuurlijke personen aan de rechtspersoon ook het perspectief van de rechtspersoon zelf op de voorgrond geplaatst kan worden. Opzet of schuld kan dan bijvoorbeeld uit de bedrijfspolitiek of de beslissingsstructuur binnen de rechtspersoon worden afgeleid.⁸⁷ Toringa spreekt in dat verband van opzet van de rechtspersoon dat kan worden afgeleid uit bestuursbesluiten, alsmede uit 'kwade usances' of 'incidentele opdrachten die niet te herleiden zijn tot uitdrukkelijke bestuursbesluiten'. Een voorbeeld waarin het ging om de eigen schuld van de rechtspersoon is het reeds eerdergenoemde Furazolidon-arrest.⁸⁸ In HR 29 april 2008, NJ 2009, 130, m.nt. YB is door de Hoge Raad bevestigd dat voor bewezenverklaring van de opzet bij een rechtspersoon niet vereist is dat komt vast te staan dat de namens die rechtspersoon optredende natuurlijke personen met dat opzet hebben gehandeld. In die zaak gaf de gemeente Etten-Leur in 1997 een aannemer opdracht om grond bouwrijp te maken voor het realiseren van woningbouw en voor het verplaatsen van sportvelden binnen de gemeente. Teneinde het bedrag aan omzetbelasting dat de aannemer verschuldigd was te beperken werd in samenspraak tussen de gemeente en de aannemer besloten om de twee projecten als één te presenteren aan de fiscus en de schijn te wekken dat door de gemeente slechts 2,5 mln. voor het verplaatsen van het sportcomplex werd betaald en dat de bouwgrond diende als betaling in natura voor het sportcomplex. In werkelijkheid ging het om 9.2 mln. De gemeente had

⁸⁵ Zie ook Rb Maastricht 26 juni 1989, M en R 1990, 52 inzake het opzettelijk in de bodem brengen van melanineslik en waarbij de directeur verklaarde hiervan op de hoogte geweest te zijn, Rb Den Bosch 2 januari 1990, M en R 1990, 66 waarbij Akzo Zout Chemie Nederland B.V. werd vervolgd wegens het opzettelijk in de bodem brengen van kalk en waarbij de directeur opdracht had gegeven om de mogelijkheden tot afvoer van een grote partij kalk te onderzoeken aan welke opdracht gehoor was gegeven en wat recenter Hof Den Bosch van 28 oktober 2008, LJN BG1797 waarin het voorwaardelijk opzet van de bestuurder van de verdachte rechtspersoon ter zake van overtreden van de geluidsvoorschriften was toegerekend aan de rechtspersoon.

⁸⁶ HR 9 april 1985, NJ 1985, 79.

⁸⁷ De Hullu 2006, p. 259.

⁸⁸ HR 23 februari 1993, NJ 1993, 605 m.nt. 'tH.

daartoe samen met de aannemer en de belastingadviseur besprekingen gevoerd, welke resulteerden in een constructie, waarbij een tweetal side-letters het fiscale risico dat aan deze constructie was verboden werd verdeeld tussen de gemeente en de aannemer. De gemeente werd evenals de belastingadviseur vervolgd als mededader van de omzetbelastingfraude van de aannemer.⁸⁹

4.6.2. Schuld

De vaststelling dat een rechtspersoon culpa heeft kan, net als bij opzet ofwel het resultaat zijn van het toerekenen van de schuld van een natuurlijk persoon aan de rechtspersoon, ofwel worden afgeleid uit de bedrijfspolitiek.⁹⁰ Culpoze delicten kunnen worden beschouwd als zorgplichtschendingen waarbij het begrip zorgplichtschending in algemeen strafrechtelijke zin moet worden opgevat en een verplichting inhoudt zich niet op een bepaalde (strafbaar) gestelde wijze te gedragen of niet een bepaald (strafbaar gesteld) gevolg te veroorzaken. De zorgplicht is binnen het strafrecht vooral van belang bij de beantwoording van de vraag in hoeverre een omissiedelict aan iemand kan worden toegerekend. Door de vaststelling dat niet aan de zorgplicht is voldaan is in verband met de gedraging de culpa doorgaans gegeven. Derhalve vormt de bedrijfsvoering binnen een rechtspersoon ook in dit verband weer een belangrijk aanknopingspunt voor de vraag of de rechtspersoon een culpoos delict heeft gepleegd. Immers, het stelselmatig onvoldoende naleven van veiligheidsvoorschriften, een gebrekkige organisatiestructuur en onvoldoende controle op naleving van veiligheidsvoorschriften kunnen tezamen leiden tot noodlottige gevolgen en de culpoze delicten vormen een logisch gevolg van deze kwalijke bedrijfspolitiek.⁹¹ Een veelvuldig genoemd voorbeeld waarin de schuld wordt afgeleid uit de bedrijfspolitiek is een uitspraak van de rechtbank Leeuwarden waarin een patiënt was overleden als gevolg van de toediening van lachgas in plaats van zuurstof. Het ziekenhuis werd veroordeeld wegens dood door schuld omdat er in het ziekenhuis in het algemeen zeer slordig met apparatuur werd omgesprongen en een behoorlijk controlesysteem inzake onderhoud en reparaties ontbrak, waarmee de rechtspersoon ‘onvoldoende vorm en inhoud had gegeven aan zijn verantwoordelijkheid voor de zorg en kwaliteit en de betrouwbaarheid van de in het ziekenhuis gebruikte apparatuur’.⁹² Men zou verwachten dat er, gelet op het voorgaande, minder behoefte bestaat om de culpa van een natuurlijk persoon aan de rechtspersoon toe te rekenen. In de arresten inzake de vuurwerkcramp in Enschede baseert de Hoge Raad de vaststelling van de schuld van de rechtspersoon echter volledig op de gedragingen van de beide directeuren en

⁸⁹ Vgl. voorts Rb Alkmaar 29 oktober 1998, M en R 1999, 49 m.nt. Hendriks, Hof Amsterdam 29 december 2000, M en R 2001, 121, Hof Den Bosch 24 april 2007, LJN BA4471, Rb Amsterdam 27 november 2007, LJN BI1480.

⁹⁰ Vellinga-Schootstra, Vellinga en Van Strien, p. 53.

⁹¹ Mulder/Fokkens, p. 501.

⁹² Rb Leeuwarden 23 december 1987, Tijdschrift voor Gezondheidsrecht 1998, p. 175, nr. 24 m.nt. Roskam Abbing, NJ 1998, 981.

wordt de vaststelling van de schuld van de rechtspersoon dus aan de rechtspersoon toegerekend via de schuld van de natuurlijke personen.⁹³ Of dit nu betekent dat de Hoge Raad daarmee heeft gekozen voor een bepaalde wijze van vaststelling van culpa van de rechtspersoon lijkt niet waarschijnlijk, gelet op de hiervoor beschreven wijze waarop opzet wordt vastgesteld, alsook gezien hetgeen de AG Jörg in zijn aanvullende conclusie daarover opmerkt, namelijk ‘dat het verzoeker en zijn mededirecteuren waren op wie bij uitstek de plicht rustte om geen onveilige situatie te doen ontstaan in en om het bedrijf’.⁹⁴ Gelet op het voorgaande kan best verdedigd worden dat ook bij de vaststelling van schuld of opzet van de rechtspersoon de redelijke toerekening als grondslag dient of zou moeten dienen. Zo stelt De Hullu ‘dat ook in dit verband uiteindelijk een criterium als de redelijke toerekening in beeld komt: opzet of schuld bij een rechtspersoon kan worden bewezen indien het – alle relevante factoren van de betreffende casus in aanmerking genomen – redelijk is om opzet of schuld aan een rechtspersoon toe te rekenen’.⁹⁵ Daarbij lijkt het heel wel mogelijk dat de manier waarop die redelijke toerekening van schuld en opzet bij de rechtspersoon plaatsvindt, twee vormen kan aannemen. Enerzijds via de weg van de toerekening van het opzet of schuld van de natuurlijke persoon aan de rechtspersoon, anderzijds door deze te baseren op de ‘eigen schuld’ van de rechtspersoon.⁹⁶

Tot zover het daderschap van de rechtspersoon. In het volgende hoofdstuk zal nader worden stilgestaan bij de mogelijkheden die het Wetboek van Strafrecht biedt om ook de feitelijk leidinggevers van verboden gedragingen te vervolgen.

⁹³ HR 1 februari 2005, NJ 2006, 421 en HR 1 februari 2005, NJ 2006, 422

⁹⁴ Gritter 2007 suggereert dat er eerder sprake is van vereenzelving dan van toerekening, p. 73.

⁹⁵ De Hullu 2003, p. 271-272.

⁹⁶ Gritter 2007, p. 74-75.

5. Feitelijk leiding geven en opdracht geven

5.1. Criteria voor strafbaarheid

Naast de rechtspersoon biedt artikel 51 Sr de mogelijkheid om, wanneer een rechtspersoon een strafbaar feit heeft begaan, ook degene die tot het feit opdracht heeft gegeven en de persoon die feitelijk leiding heeft gegeven aan de verboden gedraging te vervolgen. De achtergronden voor deze strafrechtelijke constructie zijn gelegen in het feit dat hoewel de rechtspersoon als pleger van het strafbare feit wordt aangemerkt, de gedraging in feite door een natuurlijk persoon is verricht.

Het feit dat de feitelijke opdrachtgever van de rechtspersoon strafrechtelijk aansprakelijk gesteld kan worden, stuit nauwelijks op problemen. Immers, indien vaststaat dat de rechtspersoon een strafbaar feit gepleegd heeft, dient alleen nog te worden onderzocht of de verdachte daartoe opdracht heeft gegeven. Aangezien opdracht geven een actief, opzettelijke betrokkenheid/handelen bij een strafbaar feit impliceert, behoeft voor het bewijs geen toevlucht te worden genomen tot allerlei ingewikkelde bewijsconstructies. Dit ligt echter anders bij feitelijke leidinggeven. Immers, feitelijke leidinggeven kan ook bestaan uit een nalaten, waarbij een opdracht nu juist ontbreekt of juist geen leiding werd gegeven daar waar dat wel had moeten of noodzakelijk was. Komt nu de ware toedracht, hoewel vaak moeilijk te achterhalen, toch vast te staan, is het de vraag of dit feitelijke leidinggeven impliceert.

Opdracht en feitelijke leidinggeven zijn onlosmakelijk verbonden met het daderschap van de rechtspersoon. Er kan pas sprake zijn van opdracht of feitelijke leiding geven als een rechtspersoon een strafbaar feit heeft begaan. Bij dit accessoire karakter gaat het alleen om de vraag of de rechtspersoon als dader (pleger of deelnemer) van een strafbaar feit kan worden beschouwd. Daarbij is het niet van belang of de rechtspersoon voor dat strafbare feit daadwerkelijk wordt vervolgd of veroordeeld. In HR 6 december 1988, NJ 1989, 497 werd verdachte gedagvaard wegens feitelijke leidinggeven aan valsheid in geschrifte begaan door de rechtspersoon. De verdachte verweerde zich door te stellen dat de feitelijke leidinggever tegelijk met de rechtspersoon diende te worden vervolgd en aangezien de rechtspersoon in dit geval niet meer vervolgd kon worden, had ook de feitelijke leidinggever niet vervolgd mogen worden. De Hoge Raad verwierp dit verweer echter onder verwijzing naar de bewoordingen, geschiedenis en totstandkoming van artikel 51 Sr, aangezien daar niet uit kon worden afgeleid dat de strafvervolging tegen de feitelijke leidinggever tegelijk zou moeten plaatsvinden met die tegen de rechtspersoon of zou moeten afstuiten op het feit dat vervolging van de rechtspersoon niet (meer) mogelijk is.⁹⁷

⁹⁷ Vgl. voorts HR 8 maart 1994, NJ 1994, 408, m.nt. ThWvV.

Met betrekking tot de vraag wanneer sprake is van opdracht of feitelijk leidinggeven in de zin van artikel 51 Sr heeft de Hoge Raad in de Slavenburgbeschikkingen in 1985 een criterium gegeven waaraan moet zijn voldaan.⁹⁸ In de Slavenburg-zaak werden enkele topfiguren van de gelijknamige bank vervolgd wegens het feitelijk leidinggeven aan strafbare feiten, waarbij het hoofdzakelijk ging om valsheid in geschrifte, die de bank zou hebben begaan. Enkele verdachten stelden een bezwaarschriftprocedure tegen de kennisgeving van verdere vervolging in omdat zij van mening waren dat er onvoldoende aanwijzingen van schuld waren ten aanzien van het opdracht en/of feitelijk leidinggeven. In de eerste beschikking werd de culpoze invulling van het feitelijk leidinggeven door de Hoge Raad verworpen aangezien van feitelijk leidinggeven aan een verboden gedraging van een rechtspersoon slechts sprake kon zijn 'indien hij van die gedraging op de hoogte was'.⁹⁹ In de tweede, beslissende Slavenburg-beschikking wordt deze opvatting genuanceerd door de Hoge Raad met de volgende overweging: 'Van feitelijk leidinggeven aan verboden gedragingen kan onder omstandigheden sprake zijn indien de desbetreffende functionaris, hoewel daartoe bevoegd en redelijkerwijs gehouden, maatregelen ter voorkoming van deze gedragingen achterwege laat en bewust de aanmerkelijke kans aanvaardt dat de verboden gedraging en zich zullen voordoen. In die situatie wordt de zojuist bedoelde functionaris geacht opzettelijk de verboden gedraging te bevorderen. De bewuste aanvaarding van de aanmerkelijke kans kan zich te dezen voordoen, indien hetgeen verdachte bekend was omtrent het begaan van strafbare feiten door de bank rechtstreeks verband hield met de in de kennisgeving van verdere vervolging verboden gedragingen'.¹⁰⁰

Deze formulering is sindsdien regelmatig herhaald en deswege als geldend recht te beschouwen voor de ondergrens van feitelijk leidinggeven. Uit deze formulering van de Hoge Raad kunnen vier criteria worden afgeleid die als het ware de minimumcriteria vormen waaraan voldaan moet zijn alvorens sprake is van strafbaar feitelijk leidinggeven.¹⁰¹ Deze vier 'Slavenburg-criteria' zijn:

- De functionaris moet over 'bevoegdheid beschikken';
- De functionaris moet 'redelijkerwijs gehouden' zijn geweest om maatregelen te treffen ter voorkoming van de verboden gedragingen;
- Hij moet desondanks het nemen van dergelijke maatregelen achterwege gelaten hebben;
- Hij moet op zijn minst 'bewust de aanmerkelijke kans hebben aanvaard' dat de verboden gedragingen zich voordoen (voorwaardelijk opzet).¹⁰²

⁹⁸ HR 19 november 1985, NJ 1986, 125 en 126 (Slavenburg I), m.nt. 'tH en HR 16 december 1986, NJ 1987, 321 (Slavenburg II) m.nt. 'tH; AAe 1987, p. 167-175 m.nt. Swart.

⁹⁹ HR 19 november 1985, NJ 1985, 125, m.nt. 'tH.

¹⁰⁰ HR 16 december 1986, NJ 1987, 321, m.nt. 'tH.

¹⁰¹ De Hullu 2003, p. 494.

¹⁰² Ontleend aan Sikkema, p. 72.

5.2. De Slavenburgcriteria nader bekeken

5.2.1. De bevoegde functionaris

Het achterwege laten van maatregelen kan alleen leiden tot strafbaarheid van de feitelijk leidinggever als deze in staat was om de vereiste maatregelen te kunnen nemen. Dat impliceert zeggenschap of beschikkingsmacht en doet denken aan het vergelijkbare beschikkingscriterium uit het IJzerdraadarrest. De functionaris moet daadwerkelijk de mogelijkheid hebben gehad tot ingrijpen waarbij het moet gaan om feitelijke zeggenschap over diegenen die de verboden gedraging hebben uitgevoerd. Een juridische gezagsverhouding is daarbij niet noodzakelijk.¹⁰³ Een dergelijke zeggenschap kan toekomen aan bestuurders, directie en/of MT-leden, commissarissen, toezichthouders, afdelingshoofden en filiaalchefs. Daarbij moet wel bedacht worden dat niet vereist wordt dat er een formele relatie bestaat met de rechtspersoon. Immers, iemand die formeel niets met de rechtspersoon van doen heeft kan het toch feitelijk voor het zeggen hebben en feitelijk leidinggever zijn.¹⁰⁴

5.2.2. Redelijkerwijs gehouden

Volgens de Slavenburg II-beschikking is het enkel beschikken over de bevoegdheid om in te grijpen onvoldoende om strafbaar feitelijk leiding te geven aan een verboden gedraging. Iemand dient daartoe ook ‘redelijkerwijs gehouden’ te zijn. Daarbij rijst de vraag aan wie een verwijt gemaakt kan worden, met andere woorden wie was er gehouden om te handelen? Bij de beantwoording van deze vraag kunnen specifieke zorgplichten die bestaan op grond van bijzondere wetten ten aanzien van veiligheid of milieu een rol spelen¹⁰⁵, maar ook zal daarbij de interne organisatiestructuur alsmede de onderlinge taakverdeling een belangrijke rol spelen.¹⁰⁶ Daarbij is van belang dat om op te merken dat de enkele omstandigheid dat een bestuurder zich heeft verzet tegen de criminele gang van zaken, maar is overstemd door zijn meerdere of door de meerderheid van het bestuur, niet zonder meer betekent dat hij niet als feitelijk leidinggever kan worden aangemerkt.¹⁰⁷ Van een bestuurder kan en mag onder omstandigheden worden verwacht dat hij zich distantieert door zich terug te trekken uit het bestuur of het MT, door ontslag te nemen of zelfs door de inspectiedienst, het bevoegd gezag of de politie in te lichten.¹⁰⁸ Op de feitelijk leidinggever rust als het ware een zorgplicht om strafbare feiten binnen de rechtspersoon te voorkomen en daar waar de feitelijk leidinggever zijn

¹⁰³ Sikkema, p. 72.

¹⁰⁴ T&C Sr, art. 51, aant. 7b onder verwijzing naar HR 16 juni 1981, NJ 1981, 586 (Papa Blanca).

¹⁰⁵ De Hullu, p. 495.

¹⁰⁶ Wolswijk 2007, p. 91-92.

¹⁰⁷ Sikkema, p. 74.

¹⁰⁸ Wolswijk, p. 92.

functie niet goed vervuld door bijvoorbeeld onvoldoende toezicht te houden of onvoldoende maatregelen te nemen, kan deze zorgplicht worden overtreden.¹⁰⁹

5.2.3. Het achterwege laten van maatregelen

Hoewel de redactie van artikel 51 Sr anders doet vermoeden is voor feitelijk leiding gegeven aan een verboden gedraging geen actieve betrokkenheid vereist. Reeds in de NCB beschikking, welke dateert van vóór de Slavenburg-beschikkingen, heeft de Hoge Raad aangenomen dat feitelijk leidinggeven ook mogelijk is door een passieve betrokkenheid bij de verboden gedragingen.¹¹⁰ Onder omstandigheden kan ‘horen, zien en zwijgen’ dus voldoende zijn voor strafbaarheid van de feitelijk leidinggever.¹¹¹

Feitelijk komt het erop neer dat het stilzitten van de leiding van een bedrijf wordt gezien als instemming met de verboden gedragingen of het door de vingers zien ervan. Er wordt immers niet ingegrepen, waaruit de conclusie kan worden getrokken dat de leiding de aanmerkelijke kans aanvaardt dat de verboden gedraging zich zal (blijven) voordoen.¹¹² Sikkema merkt in dit verband op dat feitelijk leiding geven zich natuurlijk ook in de vorm van actieve betrokkenheid kan voordoen, maar dat bedacht moet worden dat de Slavenburg II-beschikking de ondergrens van strafbaarheid voor feitelijk leiding geven vormt en derhalve minder goed aansluit bij meer actieve vormen van leidinggeven. In die gevallen is het immers wat vreemd om te spreken over het achterwege laten van maatregelen.¹¹³

5.2.4. Bewuste aanvaarding van de aanmerkelijke kans

Volgens de Hoge Raad in de Slavenburg I-beschikking kan slechts worden aangenomen dat iemand feitelijk leiding heeft gegeven aan een verboden gedraging, indien hij van die gedraging op de hoogte was.¹¹⁴ Daarmee is een culpoze invulling van het feitelijk leidinggeven verworpen, opzet is vereist. Als we echter kijken naar de nuancering zoals die door de Hoge Raad is gegeven in de Slavenburg II-beschikking¹¹⁵, ‘dat bewuste aanvaarding van de aanmerkelijke kans zich te dezen kan voordoen, indien hetgeen verdachte bekend was omtrent het begaan van strafbare feiten door de bank rechtstreeks verband hield met de in de kennisgeving van verdere vervolging verboden gedragingen’, volgt allereerst dat voorwaardelijk opzet voldoende is.¹¹⁶ Daarnaast blijkt dat concrete kennis van de verboden gedraging niet wordt vereist. Volstaan kan worden met

¹⁰⁹ Van Elst, p. 63 waar hij Rimmelink aanhaalt.

¹¹⁰ HR 20 november 1984, NJ 1985, 355, NCB, m.nt. GEM.

¹¹¹ Van Elst, p. 65.

¹¹² Vellinga/Vellinga-Schootstra, p. 540.

¹¹³ Sikkema, p. 75-76.

¹¹⁴ HR 19 november 1985, NJ 1986, 125, m.nt. ‘tH (Slavenburg I).

¹¹⁵ HR 16 december 1986, NJ 1987, 321, m.nt. ‘tH (Slavenburg II).

¹¹⁶ Van Elst, p. 59.

wetenschap van strafbare feiten die ‘rechtstreeks verband’ houden met het strafbare feit waaraan leiding zou zijn gegeven. De Hullu spreekt van ‘soortgelijke wetenschap’ die betrekking moet hebben op de kernbestanddelen van het strafbare feit dat door de rechtspersoon is begaan en uit de bewijsmiddelen moet blijken.¹¹⁷ Daarbij is echter niet vereist dat de feitelijk leidinggever precies wist waar en wanneer en hoe het specifieke strafbare feit is begaan, hetgeen tegemoetkomt aan de dagelijkse realiteit van een rechtspersoon waarbinnen met een zekere regelmaat strafbare feiten worden begaan, zeker daar waar het vergelijkbare strafbare feiten betreft en om een wat grotere rechtspersoon gaat.¹¹⁸ Soms zal uit het zich bewust onwetend of onbekwaam houden voorwaardelijk opzet op de verboden gedraging kunnen worden afgeleid, zeker daar waar het overtredingen van voorschriften betreft die betrekking hebben op de bedrijfsvoering van een rechtspersoon. Immers, met name in die gevallen waarin het gaat om fiscale en sociaal-economische regelgeving en milieuvoorschriften moet een vakbekwame leidinggevende begrijpen dat enig preventief toezicht noodzakelijk is.¹¹⁹ Ook in geval van een culpoos delict moet de opzet van de feitelijk leidinggever gericht zijn op de verboden gedraging, maar dat opzet behoeft zich ook hier, net als bij de andere deelnemingen aan een culpoos delict, niet uit te strekken tot de strafbepalende omstandigheden waarop de schuld betrekking heeft.¹²⁰

5.2.5. Conclusie

Alles overziend lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat voor feitelijk leidinggeven voldoende is dat de verdachte bekend was met soortgelijke feiten die eerder door de rechtspersoon zijn begaan.¹²¹ Indien een feitelijk leidinggevende op de hoogte is van in het verleden begane overtredingen van wet- en regelgeving en geen maatregelen heeft genomen ter voorkoming van nieuwe overtredingen, terwijl hij daartoe wel bevoegd en gehouden was, dan kan de feitelijk leidinggevende voor het begaan van nieuwe strafbare feiten van de rechtspersoon worden gestraft.¹²² Wolswijk merkt daarbij op dat wetenschap van een soortgelijk feit niet altijd voldoende is en in sommige gevallen slechts een (sterke) aanwijzing vormt dat de leidinggever de aanmerkelijke kans op het plaatsvinden van het tenlastegelegde feit bewust heeft aanvaard.¹²³ De overweging over ‘hetgeen de verdachte bekend was omtrent het begaan van strafbare feiten door de rechtspersoon’ ziet dan op het bewijs van voorwaardelijk opzet.

¹¹⁷ De Hullu, p. 495.

¹¹⁸ De Hullu, p. 495.

¹¹⁹ Vellinga/Vellinga-Schootstra, p. 540-541.

¹²⁰ De Valk 2009, p. 431-432; T&C Sr, art. 51, aant. 7d.

¹²¹ T&C art. 51, aant. 7c.

¹²² Gritter, p. 359.

¹²³ Wolswijk, p. 98-101.

Een mooi voorbeeld wordt gevormd door een uitspraak van de Hoge Raad van 12 november 2002.¹²⁴ In dit arrest werd verdachte veroordeeld voor het feitelijk leiding geven aan de door de rechtspersoon gepleegde overtreding van artikel 158 Sr (culpoze brandstichting) en 173b Sr (het culpoos brengen van een stof in lucht water of bodem, terwijl daarvan gevaar voor de openbare gezondheid of het menselijk leven kan ontstaan). In casu beschikte het bedrijf over een WM-vergunning voor een inrichting bestemd voor/tot een op- en overslag (bedrijf) van koopmansgoederen en chemicaliën, waaronder gevaarlijke stoffen. In een van de vergunningvoorschriften werd bepaald dat gevaarlijke stoffen die volgens de vergunningvoorschriften in de inrichting aanwezig mogen zijn, niet in grotere hoeveelheden aanwezig mogen zijn dan vermeld in de bijlagen B en C van het Besluit tot wijziging van het Besluit risico's zware ongevallen (Stb. 443, 1990). Van de stoffen die als oxiderend zijn ingedeeld overeenkomstig de indeling bij/of krachtens de artikelen 2 en/of 6 van het Besluit aanduiding milieugevaarlijke stoffen mag niet meer dan 200.000 kilogram van deze stoffen aanwezig zijn. In de inrichting is op enig moment 1.176.413 kilogram van deze stoffen aanwezig geweest en daarnaast is er een brand geweest waarbij allerlei gevaarlijke stoffen zijn vrijgekomen. In haar overwegingen wijst de Hoge Raad op de verklaring van de verdachte die er op neerkomt dat verdachte, hoewel daartoe bevoegd en gehouden, geen maatregelen heeft genomen om de onveilige situatie binnen het bedrijf te voorkomen en dat hij gelet op zijn – uit die verklaring blijkende – betrokkenheid bij de dagelijkse gang van zaken binnen het bedrijf en zijn bekendheid met de in de bewezenverklaringen genoemde schendingen van veiligheidsvoorschriften, bewust de aanmerkelijke kans heeft aanvaard dat het gevaar van brand en van het daarbij vrijkomen van gevaarlijke stoffen zich ook daadwerkelijk zou realiseren en dat aldus het voorwaardelijk opzet van verdachte op de verboden gedragingen gericht is geweest. De redenering van de Hoge Raad is een naadloze toepassing van de Slavenburg-criteria. Opmerkelijk is wel dat wordt veroordeeld wegens het feitelijk leidinggeven aan twee culpoze delicten, oftewel de feitelijk leidinggever had opzet op de culpoze gedragingen van de rechtspersoon. Echter, zoals hiervoor reeds gesteld vormt het bestaan van voorwaardelijk opzet een (minimum) algemene voorwaarde voor de aansprakelijkheid van de feitelijk leidinggever, welke niet alleen ook geldt in geval van overtredingen, maar ook ingeval van culpoze delicten.¹²⁵

Uit het voorgaande komt naar voren dat vervolging van een onderneming voor dood door schuld alsmede allerlei andere strafbare gedragingen in Nederland zeer wel mogelijk is en

¹²⁴ HR 12 november 2002, LJN AE2129, M en R 2003, 62 m.nt. LH, NbSr 2003, 336 en JM 2003, 54 m.nt. Koopmans.

¹²⁵ Gritter, p. 360, De Valk, p. 430, Sikkema, p. 78 en Kessler, 2004, p. 112.. De vraag rijst overigens wel waarom in dit arrest het opzet van de feitelijk leidinggever niet aan de rechtspersoon is toegerekend, zodat ook de rechtspersoon voor de opzetvarianten van beide delicten had kunnen worden veroordeeld. Immers, het is niet ongebruikelijk dat de opzet van een hoge(ere) functionaris binnen de rechtspersoon wordt toegerekend aan de rechtspersoon. Mogelijk dat dit te maken heeft met het feit dat het in casu ging om een nalaten.

dat bovendien ook degenen die aan het plegen van die gedragingen feitelijk leiding of opdracht hebben gegeven eveneens vervolgd kunnen worden.

Echter, vaak bestaat er tussen de theorie enerzijds en de praktijk anderzijds een aanmerkelijk verschil en lijken de zaken op papier mooier dan ze in werkelijkheid zijn. Teneinde te bezien in hoeverre de theorie ook daadwerkelijk leidt tot succesvolle vervolgingen van ondernemingen en haar feitelijk leidinggevers voor dood door schuld, worden in het navolgende hoofdstuk een aantal zaken besproken van (middel)grote incidenten waarbij één of meerdere dodelijk slachtoffers zijn gevallen en waarbij een strafrechtelijke vervolging heeft plaatsgevonden van de verantwoordelijke onderneming en/of haar feitelijk leidinggevers. Aan de hand van die bespreking, die overigens in chronologische volgorde zal plaatsvinden, zal worden nagegaan of er knelpunten kunnen worden geïdentificeerd en welk effect daarvan op de strafrechtelijke vervolging uitgaat.

6. Een analyse van de jurisprudentie inzake ‘corporate dood door schuld’ in Nederland

6.1. De vuurwerkramp in Enschede in 2000¹²⁶

6.1.1. Inleiding

Op 13 mei 2000 brak er brand uit in de vuurwerkfabriek SE Fireworks gelegen in Enschede. SE Fireworks importeerde Chinees vuurwerk dat werd gebruikt bij popconcerten. De brand begon rond 3 uur 's middags op het werkterrein van een pakhuis van SE Fireworks. In dit pakhuis lag ongeveer 900 kilogram vuurwerk opgeslagen. Het vuur verspreidde zich naar twee containers, die illegaal buiten het gebouw waren opgeslagen. De brandweer kon het vuur aanvankelijk niet bedwingen, en een derde container vatte vlam. Deze container ontplofte korte tijd later. Een kettingreactie van soortgelijke ontploffingen resulteerde uiteindelijk in de grootste ontploffing: die van de centrale bunker. Hierbij kwam 177 ton vuurwerk tot ontploffing.

De ontploffingen vaagden de hele woonwijk Roombeek in Enschede weg. Een gebied van circa 42 hectare werd geheel verwoest. De grootste ontploffing was tot 60 kilometer ver te horen. De rookkolom die hierna ontstond was onder andere vanaf Deventer en in een straal van circa 70 kilometer van Enschede te zien. Er kwamen 23 mensen om het leven (waaronder 4 brandweermannen) en er vielen ruim 950 gewonden. Tweehonderd woningen werden volledig verwoest; circa 1500 woningen buiten de wijk en circa 500 omliggende bedrijven raakten zwaar beschadigd; 1250 mensen raakten dakloos. De materiële schade werd geschat op ongeveer 1 miljard gulden (454 miljoen euro).

Naar aanleiding van deze ramp werden de twee directeuren van het bedrijf vervolgd voor het feitelijk leiding geven aan culpoze brandstichting de dood ten gevolge hebbend (artikel 158 Sr) en subsidiair dood door schuld (307 Sr) en diverse overtredingen van de milieuwetgeving. Daarnaast werd een natuurlijke persoon, te weten André de Vries vervolgd voor opzettelijke brandstichting (artikel 157 Sr).

In eerste instantie werden de beide directeuren door de rechtbank Almelo vrijgesproken van het feitelijk leiding geven aan de culpoze brandstichting de dood ten gevolge hebbend en subsidiair dood door schuld. Voor het opzettelijk overtreden van een aantal milieuvoorschriften en handel in illegaal vuurwerk werden ze beiden veroordeeld tot 6

¹²⁶¹²⁶ Zie Rechtbank, ECLI:NL:RBALM:2002:AE6814 en Hof, ECLI:NL:GHARN:2003:AF8395 inzake de vervolging van een natuurlijke persoon voor opzettelijke brandstichting, alsmede Rechtbank ECLI:NL:RBALM:2002:AE0934 en Hof ECLI:NL:GHARN:2003:AF8394 inzake de vervolging van SE Fireworks en haar leidinggevenden.

maanden gevangenisstraf, waarvan drie voorwaardelijk en een boete van €2250. In hoger beroep kwam het Gerechtshof in tegenstelling tot de rechtbank wel tot een veroordeling voor feitelijk leiding geven aan culpoze brandstichting de dood ten gevolge hebbend en legde een onvoorwaardelijke gevangenisstraf op van één jaar. Het arrest van het Hof bleef in cassatie in stand nu alle ingediende middelen faalden en het beroep verworpen werd.

Op 22 augustus 2002 veroordeelde de Almeloze rechtbank André de Vries tot vijftien jaar gevangenisstraf, wegens brandstichting op het terrein van het vuurwerkbedrijf, die leidde tot de ontploffing van het opgeslagen vuurwerk. Op 12 mei 2003 werd hij door het Gerechtshof in Arnhem in hoger beroep echter vrijgesproken van brandstichting. Het Hof vernietigde het vonnis van de rechtbank in Almelo. Het Hof zet in een vrij uitvoerige motivering uiteen welk bewijs er in de richting van verdachte wees en welke waarde aan dat bewijs en met name aan de diverse afgelegde verklaringen van met name de verdachte zelf moet worden toegekend. Op basis van die beschouwing komt het Hof vervolgens tot de conclusie dat er geen overtuigend bewijs was voor zijn schuld en dat hij daarom moest worden vrijgesproken.

6.1.2. De uitspraken van de rechtbank Almelo

Uit het strafrechtelijk onderzoek tegen S.E. Fireworks en haar directeuren was de oorzaak van de brand niet duidelijk geworden. Wel was gebleken dat S.E. Fireworks meer vuurwerk had opgeslagen dan was toegestaan en bovendien veel zwaarder vuurwerk had opgeslagen dan was toegestaan en dat de opslagvoorzieningen gelet op dat veel zwaardere, niet toegestane, vuurwerk verre van toereikend waren. Daarnaast was gebleken dat de blusvoorzieningen onvoldoende waren.

Bij een eerste bestudering valt op dat de rechtbank in haar vonnis van 2 april 2002 de beide directeuren heeft vrijgesproken van de tenlastegelegde culpoze brandstichting de dood ten gevolge hebbend en subsidiair van dood door schuld. De rechtbank overwoog daarbij dat ‘zij met een enkele uitzondering – namelijk het in combinatie opgeslagen hebben en houden van onverpakt en verpakt vuurwerk – het aldaar opgenomen feitencomplex (teveel en te zwaar vuurwerk opgeslagen in ontoereikende voorzieningen met een gebrekkige brandblusvoorziening) weliswaar vaststaand acht, maar niet dat er een zodanig oorzakelijk verband bestaat tussen die feiten en de gevolgen, dat die in redelijkheid aan verdachte kunnen worden toegerekend. Meer in het bijzonder wordt daarbij overwogen:

- a. dat de brand in ruimte C2 onder controle was toen de ontploffingen zich voordeden en bovendien niet bewezen is dat de brand in deze bewaarplaats de enige primaire brandhaard is geweest;

- b. niet bewezen is dat het niet zelfsluitend zijn en ongenoegzaam brandwerend zijn van deuren van de MAVO-boxen en zeecontainers in enig verband met de uitbereiding van de brand en de ontploffingen staan;
- c. het opslaan van vuurwerk in de onvoldoende brandwerende zeecontainers aan verdachten was vergund;
- d. niet bewezen is dat een wel functionerende sprinklerinstallatie tot gevolg gehad zou (kunnen) hebben dat het opgeslagen vuurwerk niet massaal ontploft zou zijn;
- e. aan verdachte niet te verwijten valt dat het opgeslagen vuurwerk massaexplosief was, nu niet bewezen is dat hij zulks wist en evenmin dat hij dit gelet op de kennis in de branche behoorde te weten’.

Het vonnis van diezelfde rechtbank in de zaak van de verdachte natuurlijke persoon dateert van 22 augustus 2002, nauwelijks een half jaar later. Daarin wordt deze verdachte veroordeeld tot 15 jaar gevangenisstraf voor opzettelijke brandstichting de dood ten gevolge hebbend. In haar strafmaatoverwegingen overweegt de rechtbank dat ‘op 13 mei 2000 tegen 14.45 uur brand is ontstaan in de vuurwerkopslagplaats van het bedrijf S.E. Fireworks aan de Tollenstraat te Enschede. Deze brand heeft een kettingreactie van explosies en branden in gang gezet, die uiteindelijk hebben geleid tot een tweetal massaexplosies. De eerste om 15.34 uur en ongeveer een minuut later de tweede allesvernietigende klap. De luchtschok en de brokstukken van de explosies hebben zware schade in de omgeving veroorzaakt. Door het uitgeworpen vuurwerk en de hittestraling van de vuurbol zijn branden ontstaan tot in de wijde omgeving. Zeker twintig personen zijn omgekomen en er zijn honderden gewonden gevallen. De materiële schade is enorm. In het bijzonder het leed van de nabestaanden van hen die bij de ramp zijn omgekomen zal onvoorstelbaar groot zijn. De gebeurtenissen hebben een zeer grote impact gehad, niet alleen in de getroffen woonwijk, en de stad Enschede, maar ook in de rest van het land en zelfs buiten de landsgrenzen. *Door op of bij een vuurwerkopslagplaats gelegen in een woonwijk brand te stichten heeft verdachte het algemeen voorzienbaar risico genomen dat zijn daad zeer ernstige gevolgen zou hebben. De rechtbank acht verdachte voor deze gevolgen verantwoordelijk. Daaraan doet niet af dat de ramp mogelijk minder groot van omvang was geweest indien er op het terrein van S.E. Fireworks niet meer vuurwerk van een zwaardere klasse dan volgens de vergunning was toegestaan, aanwezig was geweest (cursief van mij IK)’.*

Bij het vergelijken van de beide vonnissen valt direct op dat de rechtbank in het geval van de verdachte natuurlijke persoon het causale verband tussen de brand en de explosies niet alleen nadrukkelijk **wel** aanwezig acht, maar tevens de verdachte daar volledig verantwoordelijk voor houdt. Dit terwijl diezelfde rechtbank een half jaar eerder ten aanzien van de directeuren overweegt dat ‘niet kan worden aangenomen dat er een zodanig oorzakelijk verband bestond tussen de feiten en de gevolgen, dat die gevolgen in

alle redelijkheid aan de directeuren kunnen worden toegerekend'. Hoe het mogelijk is dat in de ene zaak het causale verband wel wordt aangenomen en in de andere niet kan niet worden achterhaald, maar het is wel zeer opmerkelijk.

Verder is het verschil tussen de opgelegde straffen opvallend. Natuurlijk is het strafmaximum voor opzettelijke brandstichting de dood ten gevolge hebbend fors hoger dan voor de tenlastegelegde dood door schuld (307 Sr), waarop destijds in 2000 een maximale gevangenisstraf van negen maanden stond.¹²⁷ In 2000 stond er een levenslange gevangenisstraf of een tijdelijke van ten hoogste 20 jaar op het opzettelijk stichten van brand de dood ten gevolge hebbend, maar de maximumstraf voor de tenlastegelegde milieufeiten waaronder artikel 2 Wet Milieugevaarlijke stoffen en artikel 8.1 en 18.18 Wet Milieubeheer bedroeg destijds toch ook al 6 jaar en gelet op het feit dat meerdere misdrijven bewezenverklaard konden worden zelfs acht jaar.¹²⁸

De rechtbank acht in de zaak tegen de directeuren vrijwel alle milieudelicten in de opzettelijke variant bewezen en komt toch niet verder dan de oplegging van een gevangenisstraf van 6 maanden waarvan 3 maanden en acht dagen voorwaardelijk en een geldboete van 2250 euro. Daarbij overweegt de rechtbank nadrukkelijk dat de volstrekt onbegrijpelijke rol die de Gemeente Enschede en het Ministerie van Defensie hebben gespeeld tot strafvermindering moet leiden.¹²⁹ Dit geldt eveneens voor het feit dat de vorige eigenaar (diegene die voor de nu verdachte directeuren eigenaar was) niet is vervolgd, terwijl is vast komen te staan dat de situatie onder diens leiding niet of nauwelijks verschilde van de nu terechtstaande eigenaren.¹³⁰ Ook speelt een rol dat de verdachten worden vrijgesproken van het ernstigste milieudelict, te weten het opslaan van vuurwerk van een zwaardere klasse dan toegestaan nu niet is gebleken dat verdachten wisten of hadden moeten weten dat de aangebrachte etikettering niet juist was.¹³¹ Wat er dan aan overtredingen overblijft acht de rechtbank niet zo ernstig, mede omdat er niet gehandhaafd werd. De enige twee zaken waar de rechtbank zwaar aan tilt zijn het feit dat de brandblusvoorzieningen niet op orde waren en het feit dat verdachten niet de moeite

¹²⁷ Het strafmaximum is gewijzigd bij de Wet herijking strafmaxima van 22 december 2005, Stb. 2006 (i.w.tr. op 1 februari 2006).

¹²⁸ Rechtbank Almelo, ECLI:NL:RBALM:2002:AE0934, p. 24.

¹²⁹ Zowel de Gemeente Enschede als het Ministerie van Defensie hebben voor wat betreft het houden van toezicht, het handhaven van vergunningen en regels en het verlenen van vergunningen grote fouten gemaakt. Er zijn 'volstrekt onacceptabele situaties in het leven geroepen door zaken te vergunnen die in wezen nooit vergund hadden mogen worden', aldus de rechtbank, ECLI: RBALM:2002:AE0934, p. 24.

¹³⁰ En voor dit soort feiten geldt een verjaringstermijn van 12 jaar, dus een vervolging was zeer wel mogelijk geweest.

¹³¹ Die etikettering van het vuurwerk bleek niet te kloppen. De Chinese fabrikanten hadden, zo is achteraf gebleken, op alle vuurwerk van alle klassen etiketten aangebracht waaruit bleek dat het om 1.4 vuurwerk ging, terwijl er ook heel veel vuurwerk uit de klassen 1.1. en 1.2. tussen zat. Het gevolg was dat het gevaarlijke vuurwerk behorende tot de klassen 1.1. en 1.2. niet op juiste wijze was opgeslagen, maar dit kon de verdachten niet verweten worden, aangezien 'van verdachten redelijkerwijs niet verlangd kon worden dat zij hadden moeten vermoeden dat zij vuurwerk binnen kregen en in hun bedrijf hadden opgeslagen, dat zwaarder was dan in de vergunningen was toegestaan, laat staan dat zij dat wisten', aldus de rechtbank ECLI:NL:RBALM:2002:AE0934, p. 17.

hebben genomen om zich op de hoogte te stellen van de vergunningen en de daarin opgenomen voorschriften.

De verdachte natuurlijke persoon daarentegen wordt wegens opzettelijke brandstichting de dood ten gevolge hebbend veroordeeld tot 15 jaar gevangenisstraf. Nergens uit het vonnis blijkt dat de omstandigheden die bij de twee directeuren matigend hebben gewerkt ook op enigerlei wijze matigend hebben gewerkt bij de verdachte natuurlijke persoon. Het enige wat de rechtbank in dat verband wel opmerkt is dat verdachte de dood van personen niet heeft gewild.

6.1.3. De arresten van het Gerechtshof

Bij nadere bestudering van het arrest van het Hof in de zaak tegen de twee directeuren van S.E. Fireworks valt direct op dat het Hof de culpoze brandstichting de dood ten gevolge hebbend wel bewezen acht. Het Hof stelt in dat verband, in tegenstelling tot de rechtbank, dat er wel een causaal verband heeft bestaan tussen het voorhanden hebben en opslaan van teveel en te zwaar vuurwerk in ontoereikende opslagvoorzieningen met een gebrekkige brandblusinstallatie en de uiteindelijke ramp. Het Hof is van oordeel 'dat die gedragingen hebben veroorzaakt dat, toen een brand op het bedrijfsterrein was ontstaan, deze zich zodanig kon ontwikkelen en uitbreiden dat ontploffingen en branden ontstonden met de dood van de in de tenlastelegging genoemde personen als gevolg. Over het verloop van de brand is veel onzekerheid blijven bestaan en er kan dan ook niet gezegd worden dat alle in de tenlastelegging genoemde gedragingen elk voor zich de ramp veroorzaakt hebben. Voor in elk geval de laatste van de genoemde gedragingen geldt dat echter wel: dat de aanwezigheid van massa-explosief vuurwerk tot de omvang van de ramp geleid heeft, beschouwt het hof als vaststaand. Grond daarvoor is, zoals hiervoor ook al is overwogen, dat de aanwezigheid van te zwaar en deels naar zijn aard massa-explosief vuurwerk de ramp in redelijkheid verklaren kan en dat er geen redelijke grond is om rekening te houden met andere factoren die tot de ramp kunnen hebben bijgedragen in zodanige mate dat deze aan de aanwezigheid van te zwaar vuurwerk niet meer toegerekend zou kunnen worden.

De vraag of SE Fireworks en haar vennoten, waaronder verdachte, daaraan schuld dragen in een voor de veroordeling wegens misdrijf vereiste mate, beantwoordt het hof bevestigend. Het moge waar zijn dat juist de overtreding die bij uitstek tot de omvang van de ramp heeft bijgedragen, niet opzettelijk begaan is, de vennootschap en verdachte droegen daaraan wel schuld. Het hof is van oordeel dat het verdachte uit dien hoofde te maken verwijt zwaar moet wegen. Dat er te zwaar en massa-explosief vuurwerk opgeslagen was, wist verdachte weliswaar niet, maar slechts omdat hij er niet bij heeft stilgestaan en dat had hij uiteraard wel moeten doen. Hij was dagelijks professioneel met vuurwerk bezig en hij beschikte over de deskundigheid om de daaraan verbonden

gevaren adequaat in te schatten. Hij had als ondernemer ook de verantwoordelijkheid en de verplichting over die deskundigheid te beschikken en die aan te wenden, niet slechts voor de voortgang van zijn bedrijf, maar ook voor de bescherming van allen die daardoor bedreigd konden worden'.¹³²

Opmerkelijk is ook dat het Hof van oordeel is dat de onachtzaamheid en onzorgvuldigheid van anderen verdachte niet vrij pleiten. Het Hof overweegt daaromtrent dat 'dat bijvoorbeeld geldt voor andere ondernemers die mogelijk soortgelijke fouten hebben gemaakt maar in wier bedrijven, in zekere zin toevallig, geen ongelukken zijn gebeurd. Het geldt ook, maar niet in dezelfde mate, voor overheden en overheidsdienaren die weliswaar in voldoende mate, maar niet op voldoende zorgvuldige wijze toezicht op de naleving van de vergunningsvoorschriften hebben gehouden. Niet in dezelfde mate omdat de wetenschap dat er controle op hun onderneming werd uitgeoefend, maar waarschuwingen, althans ernstige waarschuwingen uitbleven, bij S.E. Fireworks en haar vennoten de gedachte kon doen postvatten dat het met de veiligheid in de onderneming goed gesteld was. Zij hadden zich niet in slaap mogen laten sussen, maar dat zij dat toch deden is niet oninvoelbaar. Het hof is echter van oordeel dat dit weliswaar in de straftoemeting in aanmerking genomen moet worden, maar dat niettemin van aanmerkelijke schuld bij S.E. Fireworks en haar vennoten sprake is. Dat vloeit voort uit hun eigen en zelfstandige verantwoordelijkheid voor de onderneming die zij dreven en waarvan zij beter dan wie ook de bijzondere en gevaarlijke aard hadden moeten onderkennen', aldus het Hof.¹³³

Op basis van deze vaststellingen komt het Hof vervolgens ook tot een hogere straf dan de rechtbank. Daarbij valt op dat het Hof twee zaken nadrukkelijk laat meewegen. Allereerst is er geen sprake geweest van boos opzet bij de verdachten. 'De overtreding die tot de omvang van de ramp het meest heeft bijgedragen, namelijk dat op het terrein van S.E. Fireworks te veel en te zwaar vuurwerk was opgeslagen, was weliswaar hoogst verwijtbaar, maar de opzettelijkheid ervan is niet aangetoond. Bovendien hebben behalve verdachtes schuld vele andere, slechts ten dele bekende, factoren tot de ramp bijgedragen. Een deel van die factoren is toevallig geweest, andere factoren zijn aan bekende of onbekende andere personen en/of instanties toe te schrijven. Die anderen zijn met uitzondering van verdachtes mededader ongestraft gebleven, maar daarom zijn zij niet minder medeschuldig. Dit alles levert omstandigheden op die een zekere matigheid in de strafoplegging rechtvaardigen', aldus het Hof.

Daarnaast wijst het Hof op het feit dat het in het Nederlandse strafrecht algemeen aanvaard is dat ook de ernst van de gevolgen in de strafoplegging moet doorwerken. 'Die gevolgen zijn catastrofaal geweest. De ramp heeft, zoals tenlastegelegd, 20 mensenlevens

¹³² Hof Arnhem, ECLI:NL:GHARN:2003:AF8394, p. 15 en 16.

¹³³ Idem, Hof Arnhem, p. 16.

geëist, er zijn ongeveer 950 gewonden gevallen, er is een volledige stadswijk van de aardbodem weggevaagd. Het Hof acht het onaanvaardbaar dat deze gevolgen anders dan in een substantiële vrijheidsstraf uitdrukking zouden moeten vinden. Een dergelijke straf naast de grote persoonlijke en maatschappelijke gevolgen die verdachte en zijn gezin van de ramp al hebben ondervonden, is bij het ontbreken van boos opzet of kwade wil wrang. Tegen de achtergrond echter van de onmetelijke ellende die vele anderen, aan de ramp geheel onschuldig, daarvan hebben moeten ondervinden, kan die wrangheid maar beperkt gewicht in de schaal leggen. Het Hof acht, al het voorgaande in aanmerking genomen, een onvoorwaardelijke gevangenisstraf voor de duur van één jaar de meest passende strafrechtelijke reactie. Er is geen aanleiding daarnaast nog een voorwaardelijke straf of een voorwaardelijk strafdeel op te leggen, nu de wenselijkheid verdachte van herhaling te weerhouden, evident onrealistisch is. Met oplegging van een afzonderlijke straf voor de mede bewezenverklarde overtredingen is geen redelijk doel gediend zodat het Hof te dien aanzien zal volstaan met schuldigverklaring zonder oplegging van straf¹³⁴. Hoewel de straf hoger uitvalt dan in eerste aanleg, is duidelijk dat ook hier de strafmaxima die op de opzettelijke milieufeiten staan niet gehaald worden. Dit wordt naar het zich laat aanzien vooral ingegeven door het feit dat verdachten ten aanzien van de belangrijkste milieuovertredingen geen (boos) opzet hadden.

Op dezelfde dag doet het Hof eveneens uitspraak in het hoger beroep tegen de verdachte natuurlijke persoon. In die zaak komt het Hof wegens gebrek aan bewijs tot een vrijspraak. Dit heeft tot gevolg dat de vraag of het Hof, ingeval van een veroordeling vanwege opzettelijke brandstichting, ook tot een gevangenisstraf van 15 jaar gekomen zou zijn, onbeantwoord blijft.

6.1.4. Conclusie

Uit de beschouwing van zowel de vonnissen als de arresten blijkt in ieder geval dat in de zaken tegen de beide directeuren van S.E. Fireworks de specifieke omstandigheden rondom de niet vergunde opslag, het gebrekkige toezicht van de Gemeente en het Ministerie van Defensie en het onvoldoende bekend zijn van de gevaren van opslag van massa-explosieven wel een rol spelen, maar niet doorslaggevend zijn, aangezien de onachtzaamheid en de onzorgvuldigheid van anderen verdachte niet vrijpleiten.

In hoeverre deze factoren ook meespelen in de zaak tegen de verdachte natuurlijke persoon is onduidelijk, hoewel de rechtbank er geen verzachtende waarde aan toekent. Immers, zij houdt de natuurlijke persoon voor alle uit de brandstichting voortvloeiende gevolgen verantwoordelijk.

¹³⁴ Hof Arnhem, p. 21.

De conclusie kan dan ook luiden dat de waardering van de feiten in de zaak anders lijkt te worden gewogen ten aanzien van de directeurs van S.E. Fireworks dan ten aanzien van de verdachte natuurlijke persoon.

6.2. Explosie van een gasmengsel bij DSM in 2003¹³⁵

6.2.1. Inleiding

Op 1 april 2003 voltrok zich een ramp op het bedrijfsterrein van DSM terrein in Geleen. De zoutoven van de melaminefabriek werd na onderhoudswerkzaamheden opgestart, terwijl bovenop de verwarmingsketel nog drie onderhoudsmedewerkers aan het werk waren. Omdat enkele veiligheidskleppen ten onrechte waren blijven openstaan, kon een explosief mengsel van aardgas en stikstof in de oven ontstaan. Een explosie was het gevolg, waardoor de zware deksel op de metershoge ketel werd opgelicht en in een hoek van 45 graden terugviel. De drie slachtoffers stortten vervolgens door de spleet in de gloeiend hete oven.

6.2.2. Het vonnis van de rechtbank

De rechtbank komt tot een bewezenverklaring van de ten laste gelegde overtreding van artikel 158 Sr (culpoze brandstichting de dood ten gevolge hebbend) en artikel 5 BRZO (1999) en legt een geldboete op van €100.000. In haar strafmaatoverwegingen stelt de rechtbank dat de onderneming van verdachte werkzaam is in de chemie. In de onderneming worden voortdurend stoffen en processen gebruikt die gevaar kunnen opleveren voor personen en goederen, als niet nauwkeurig volgens veilige procedures wordt gewerkt. Verdachte was en is zich daarvan zeer goed bewust.

Tegen de achtergrond van dit gevaar en dit besef mag van verdachte worden verwacht dat het onderwerp 'veiligheid' geen 'papieren tijger' is, maar dat verdachte alles in het werk stelt om – juist ook bij de dagelijkse gang van zaken binnen de onderneming - het werk veilig te maken en te houden.

Uit de diverse onderzoeken die naar aanleiding van de gebeurtenissen op en vóór 1 april 2003 zijn ingesteld is gebleken dat verdachte hier ernstig is tekortgeschoten.

Zo is gebleken dat de werkinstructies met betrekking tot het opstarten van de oven, onder meer bedoeld om de veiligheid te waarborgen, niet bij alle werknemers bekend waren. Evenmin waren de werknemers doordrongen van de gevaren, in verband waarmee deze werkinstructies waren opgesteld. Tegen deze achtergrond hoeft het niet te verbazen dat, zoals is komen vast te staan, de werkinstructies in casu daadwerkelijk niet werden nageleefd, zowel op als vóór 1 april 2003, en dat is gebleken dat dit binnen de onderneming van verdachte geen incidenten waren.

¹³⁵ Zie Rechtbank ECLI:NL:RBMAA:2004:AR5930.

Het niet-naleven van de werkinstructies - naar het oordeel van de rechtbank de voornaamste oorzaak van het ongeval - zou bij een afdoende toezicht op de werkzaamheden binnen verdachtes onderneming niet mogelijk zijn geweest. Uit genoemde onderzoeken is echter gebleken dat dit toezicht op en vóór 1 april 2003 zeer gebrekkig was en door de formeel met het uitoefenen van toezicht belaste functionarissen kennelijk als een aangelegenheid van minder belang werd gezien. Zo was de omstandigheid dat de werkinstructies met enige regelmaat niet werden nageleefd bekend bij de leidinggevendenden, zonder dat dat ertoe heeft geleid dat noodzakelijke maatregelen werden getroffen, daaronder het in versterkte mate uitoefenen van toezicht.

Aangesproken op de fatale gebeurtenis op 1 april 2003 heeft de gemachtigde van verdachte ter zitting verklaard dat in ieder geval de installatie technisch 'state of the art' was. De rechtbank kan die opvatting niet delen, nu op grond van genoemde onderzoeken is komen vast te staan dat een - vanuit veiligheidsoogpunt - beter ontwerp van de desbetreffende installatie denkbaar was geweest (en inmiddels ook is gerealiseerd) en dat - daarnaast of in plaats daarvan - ook een meer uitgebreide technische c.q. mechanische beveiliging tegen het ongecontroleerd instromen van gas in de oven mogelijk was geweest. Gelet op deze mogelijkheden had verdachte niet mogen volstaan met een beveiliging die in grote mate afhankelijk was van procedurele maatregelen. Ook in dit opzicht is verdachte in de ogen van de rechtbank daarom tekortgeschoten.

Behalve deze feiten en omstandigheden zijn uit het in deze zaak verhandelde ook feiten en omstandigheden gebleken die ten voordele van verdachte dienen te wegen. De rechtbank noemt:

- de vele maatregelen, van allerlei aard en op allerlei niveaus, die door de verdachte in haar onderneming zijn getroffen, om te voorkomen dat een dergelijk feit zich in de toekomst opnieuw zal voordoen;
- de maatregelen die zijn getroffen ten behoeve van de nabestaanden van de personen die als gevolg van de explosie in de oven het leven hebben gelaten, die, zo begrijpt de rechtbank, zowel financieel als emotioneel van betekenis zijn;
- de openheid die verdachte heeft betracht met betrekking tot de ontploffing, vanaf het moment dat deze zich heeft voorgedaan tot en met de onderhavige terechtzitting.

De door de rechtbank opgelegde boete is lager dan de door de officier van justitie gevorderde eis, maar bedraagt zoals gezegd, €100.000,--.

6.2.3. Conclusie

In deze zaak is niet vervolgd voor overtreding van artikel 307 Sr, maar voor artikel 158 Sr, de culpoze brandstichting. Dit artikel behoort net als artikel 307 Sr tot de zogenaamde culpoze gevolgdeldicten. Ook hier dient voor een veroordeling sprake te zijn van verwijtbare aanmerkelijke onvoorzichtigheid.

In casu komt de rechtbank op basis van tal van omstandigheden tot de vaststelling dat daar sprake van is. Ook verwijst de rechtbank expliciet naar de op verdachte rustende ‘Garantenstellung’. Opvallend is dat de rechtbank strafverminderende factoren benoemd die anders zijn dan het hebben van een blanco strafblad. Zo wijst de rechtbank op het feit dat het bedrijf na het incident haar leven gebeterd heeft, alle openheid heeft betracht in het onderzoek en betrokken is omgegaan met de nabestaanden. Desalniettemin wordt een aanzienlijke geldboete opgelegd.

6.3. Het steigerongeval in de Amercentrale in 2003¹³⁶

6.3.1. Inleiding

Ten behoeve van de revisie van de ketel Amer 9 van de Amercentrale te Geertruidenberg is in de maand september 2003 een steiger gebouwd. Op die steiger dienden werkzaamheden te worden verricht die onder meer bestonden uit het gritstralen en repareren van de wand van die ketel. Tijdens het verrichten van de straalwerkzaamheden is in de vroege ochtend van 28 september 2003 de steiger ingestort. Op dat moment waren er acht gritstralers op die steiger aan het werk. Als gevolg van het instorten van die steiger zijn delen van die steiger op de gritstralers terechtgekomen. Daarbij zijn vijf gritstralers overleden en drie van hen hebben verwondingen opgelopen. Naar aanleiding van dit ongeval zijn uiteindelijk drie aannemers, CMI, Hertel en Albuko en de uit België afkomstige ontwerper, dus een natuurlijke persoon, van de steiger vervolgd.

6.3.2. De vonnissen in eerste aanleg bij de Rechtbank Breda

De aannemers, in casu de rechtspersonen CMI (hoofdaannemer), Hertel en Albuko (beiden onderaannemers) werden allemaal vervolgd voor dood door schuld in de uitoefening van ambt of beroep (307 juncto 309 Sr) en het toebrengen van zwaar lichamelijk letsel door schuld (308 Sr). Hertel en Albuko zijn daarnaast ook nog vervolgd voor het als werkgever overtreden van de Arbeidsomstandighedenwet waardoor levensgevaar en ernstige schade aan de gezondheid kon ontstaan (artikel 32 Arboret), het werken met illegalen (artikel 2 lid 1 Wet arbeid vreemdelingen) en overtreding van de Arbeidstijdenwet, maar die artikelen zijn voor het onderwerp van deze scriptie niet van belang.

Voor wat betreft de vervolging wegens dood door schuld in de uitoefening van ambt of beroep valt op dat het Openbaar Ministerie de verdachten in het kader van artikel 307 Sr primair roekeloos handelen verwijt. Dit betekent dus dat volgens het Openbaar Ministerie

¹³⁶ Zie Rechtbank, ECLI:NL:RBBRE:2006:AX4375 (CMI), ECLI:NL:RBBRE:2006:AX4435 (Hertel), ECLI:NL:RBBRE:2006:AX4430 (Albuko), ECLI:NL:RBBRE:2006:AX4365 (Steigerontwerper), Hof ECLI:NL:GHSHE:2008:BC3192 (steigerontwerper) en Hoge Raad ECLI:NL:HR:2010:BL7690 en ECLI:NL:PHR:2010:BL7690 (conclusie).

sprake is van gedrag waarbij welbewust en met ernstige gevolgen onaanvaardbare risico's zijn genomen.

Als we de vonnissen nader bekijken dan valt op dat de rechtbank alle aannemers veroordeeld voor dood door schuld in de uitoefening van ambt of beroep. Echter, slechts voor Albuko wordt roekeloos handelen bewezen verklaard. Met betrekking tot de andere aannemers hanteert de rechtbank een andere maatstaf. Zo verwijt de rechtbank CMI dat zij in aanmerkelijke mate onvoorzichtig en nalatig en ondeskundig heeft gehandeld, maar dat zij niet betrokken is geweest bij het ontwerp noch het bouwen van de steiger. Zij heeft er alleen opdracht toe gegeven. Ten aanzien van Hertel stelt de rechtbank dat het daar te maken verwijt is te kwalificeren als hoogst onvoorzichtig, nalatig en ondeskundig. 'Er is sprake van bewuste schuld, ook Hertel wist wat het instorten van de steiger zou kunnen betekenen. Echter, gelet op de geringere rol van Hertel bij het eigenlijke ontwerp en de bouw van de steiger doet de kwalificatie roekeloos geen recht aan deze rol', aldus de rechtbank.

Daarentegen worden de bij het ontwerp van de steiger gemaakte fouten als dermate ernstig aangemerkt, zeker in relatie tot de omvang van de steiger en de te voorziene gevolgen bij instorten dat daar wel sprake is van roekeloos handelen ten aanzien van Albuko, aangezien Albuko de steiger volgens het, naar is gebleken gebrekkige, ontwerp heeft gebouwd.

De drie aannemers, worden respectievelijk veroordeeld tot geldboeten van € 100.000 voor CMI, €300.000 voor Hertel en €450.000 voor Albuko.

De ontwerper van de steiger, een natuurlijke persoon, is eveneens vervolgd voor dood door schuld in de uitoefening van ambt of beroep en ook hier legt het Openbaar Ministerie roekeloos handelen ten laste. Zoals hiervoor reeds opgemerkt acht de rechtbank de bij het ontwerp van de steiger gemaakte fouten zeer ernstig en rekent dat de ontwerper dan ook zwaar aan. Het is dan ook niet verrassend dat de rechtbank ten aanzien van deze verdachte roekeloos handelen bewezen acht. Daarnaast heeft bij de strafbepaling door de rechtbank een rol gespeeld dat de verdachte niet op zitting is verschenen en derhalve geen enkele verklaring heeft willen afleggen. Op basis daarvan is deze natuurlijke persoon veroordeeld tot een gevangenisstraf van één jaar.

De natuurlijke persoon is van dit vonnis in hoger beroep gegaan en heeft zelfs cassatie ingesteld.

6.3.3. Het arrest van het Hof

Opvallend aan het arrest van het Hof is dat het hof eveneens van oordeel is dat verdachte ernstig in gebreke is gebleven maar acht zijn handelen niet ernstig genoeg om te spreken van roekeloos handelen. Volgens het Hof is niet vast komen te staan dat verdachte welbewust onaanvaardbare risico's heeft genomen. Wel kwalificeert het Hof het

handelen als hoogst nalatig, onachtzaam en ondeskundig. Opmerkelijk is dat in hoger beroep een taakstraf van 480 uur werd geëist alsmede een jaar voorwaardelijke gevangenisstraf. Dat is niet alleen lager dan de eis in eerste aanleg, maar ook lager dan de door de rechtbank opgelegde straf. Het Hof is dan ook van oordeel dat de laakbaarheid van het gedrag, mede gelet op de fatale gevolgen daarvan, in de door de advocaat-generaal gevorderde straf onvoldoende tot uitdrukking wordt gebracht. Ook het Hof acht een vrijheidsstraf van een aanmerkelijk duur op zijn plaats en legt ook een gevangenisstraf van een jaar op. Echter, het Hof legt een deel daarvan, te weten 6 maanden voorwaardelijk op gezien het feit dat verdachte een zogenaamde ‘first offender’ is en ‘diep gebukt gaat onder wat hij heeft aangericht’.

Door verdachte wordt cassatie ingesteld, maar het arrest blijft in hoger beroep in stand met dien verstande dat wegens tijdsverloop enkele dagen gevangenisstraf in mindering worden gebracht.

6.3.4. Conclusie

Uit de vonnissen en het arrest van het Hof komt nadrukkelijk naar voren dat de zaak als buitengewoon ernstig gezien wordt. Dit leidt bij de rechtbank tot de vaststelling dat sprake is van roekeloos handelen ten aanzien van twee van de verdachten, te weten de ontwerper van de steiger alsook de bouwer van die steiger. Het Hof daarentegen komt op basis van dezelfde feiten tot de vaststelling dat sprake is van hoogst nalatig, onachtzaam en ondeskundig handelen. Dergelijk handelen kan echter niet als roekeloos worden aangemerkt, omdat niet gebleken is dat welbewust onaanvaardbare risico’s zijn genomen. De vraag die naar aanleiding hiervan rijst is wanneer handelen nu moet worden gekwalificeert als roekeloos en wanneer daar nog (net) geen sprake van is. De uitspraken in deze zaak bieden daarvoor eigenlijk onvoldoende aanknopingspunten. Aan de nadere kant worden alle vervolgte verdachten niet alleen veroordeeld, maar worden er tevens stevige straffen uitgedeeld.

6.4. Dodelijk ongeval met een stapmolen op een manege in 2007¹³⁷

6.4.1. Het vonnis van de rechtbank Rotterdam

Op 18 maart 2007 is een zesjarige jongen bekneld geraakt in de stapmolen op een manegeterrein. Het slachtoffer is met grote moeite uit zijn benarde positie bevrijd en is in zorgelijke toestand naar het ziekenhuis gebracht. In het ziekenhuis bleek dat het slachtoffer ernstige en onomkeerbare hersenbeschadiging had opgelopen als gevolg van

¹³⁷ Zie Rechtbank ECLI:NL:RBROT:2010:BL8691.

zuurstofgebrek. Gezien de uitzichtloosheid van de situatie heeft men uiteindelijk van verdere behandeling afgezien waarna het slachtoffer is overleden.

Als gevolg van deze gruwelijke gebeurtenis is de manege vervolgd wegens overtreding van artikel 307 Sr. Daarbij is de manege roekeloosheid, dan wel grovelijk, althans aanmerkelijk onvoorzichtig, onachtzaam en nalatig handelen verweten.

‘De stapmolen waarmee het ongeval heeft plaatsgevonden was ten tijde van het ongeval circa 22 jaar eigendom van de manege en opgesteld op het bedrijfsterrein van de manege. De klanten konden naar behoefte gebruik maken van de stapmolen en er golden in het geheel geen regels voor het gebruik van de stapmolen. Een stapmolen als waarmee het ongeval heeft plaatsgevonden wordt doorgaans gebruikt om paarden beweging te geven of om ze droog te laten stappen. De onderhavige stapmolen bestond uit een centrale draaikrans met daaraan zes armen. De draaikrans bevond zich op ongeveer 40 centimeter hoogte en werd aangedreven door een rubberen luchtbandje dat op een metalen velg was gemonteerd. Deze werd op zijn beurt aangedreven door een elektromotor waarvan het toerental (ongeveer 900) via een wormkast werd gereduceerd. Het luchtbandje draaide daardoor met 14 omwentelingen per minuut’.¹³⁸

‘Uit het onderzoek was onder meer duidelijk geworden dat de bewegende delen van de stapmolen niet of onvoldoende waren afgeschermd. Op basis hiervan kwam de rechtbank tot de conclusie dat de manege strafbaar (slechts) nalatig was geweest, aangezien van de manege verwacht mag worden dat zij voldoende maatregelen treft die de gebruikers van haar stapmolen beschermen tegen onnodige en onverantwoordelijke risico’s. Hoewel in dit geval vaststaat dat de stapmolen niet werd gebruikt overeenkomstig het doel waar dit apparaat voor diende, neemt dat niet weg dat het voorzienbaar was dat het apparaat (door bijvoorbeeld) kinderen op een andere wijze gebruikt zou kunnen worden dan waarvoor het bedoeld was en dat er ongelukken met het apparaat zouden kunnen gebeuren door het ontbreken van zoiets basaal als een beschermingskap bij de aandrijving van het apparaat’, aldus de rechtbank in haar overwegingen.¹³⁹ Daarbij is van belang dat de manege op grond van het Arbeidsomstandighedenbesluit verplicht was om een doelmatige afscherming rondom het aandrijfwiel van de stapmolen aan te brengen.¹⁴⁰

In haar strafmotivering overweegt de rechtbank dat de nabestaanden de gevolgen van dit voortijdig en volkomen onverwachte verlies de rest van hun leven bij zich dragen. De rechtbank haalt ook de gruwelijke aard van het ongeval, waarvan de moeder getuige is geweest, aangezien zij haar zoon heeft aangetroffen, aan. Tenslotte merkt de rechtbank op dat in het licht van het voorgaande de op te leggen straf van €7500,-, slechts gezien kan worden als een symbolische.

¹³⁸ ECLI:RBROT:2010:BL8641, p. 3

¹³⁹ Idem, p. 4.

¹⁴⁰ Idem, p. 4.

6.4.2. Conclusie

In casu is roekeloos handelen, dan wel aanmerkelijk onvoorzichtig handelen ten laste gelegd. Derhalve de zwaarste vorm van culpa die het strafrecht kent. De rechtbank komt echter slechts tot een bewezenverklaring van nalatig handelen, de lichtste vorm van culpa. Gelet op de bewoordingen van de rechtbank kun je je overigens afvragen of dat eigenlijk wel voldoende is voor strafrechtelijke aansprakelijkheid. Immers, om tot bewezenverklaring van culpa te komen moet er sprake zijn van verwijtbare aanmerkelijke onvoorzichtigheid. Hoewel de rechtbank het niet zo opschrijft blijkt met name uit de verwijzing naar de verplichting op grond van het Arbeidsomstandighedenbesluit dat daar wel sprake van is geweest. Daarbij overweegt de rechtbank dat van de zwaardere ten laste gelegde varianten niet is gebleken. Wel is door de raadsman in casu aangevoerd dat het onderhavige ongeval het eerste was in de 22 jaar dat de stapmolen stond opgesteld op het terrein van de manege en dat er was gewaarschuwd en voldoende toezicht was. Mogelijk heeft dat een rol gespeeld, aangezien de rechtbank in dat verband opmerkt dat aan die omstandigheden niet het oordeel verbonden kan worden dat de manege haar zorgplicht met betrekking tot de veiligheid van de stapmolen voldoende was nagekomen.

Ook is door de raadsman betoogd dat er sprake was van eigen schuld van het slachtoffer en of zijn ouders. Dit wordt door de rechtbank echter verworpen in die zin dat daarmee de eigen schuld van de manege niet wordt opgeheven.

6.5. Vlotongeval op de rivier de Berkel in 2007¹⁴¹

6.5.1. Het vonnis van de rechtbank Zutphen

Op 30 september 2007 heeft bij de overlaat Kuipersbrug te Rekken een ongeval plaatsgevonden tijdens een vlottocht waarbij twee van de achttien deelnemers aan de tocht werkzaam bij drogisterijketen Kruidvat om het leven gekomen zijn. Naar aanleiding van dit ongeval is de directeur van het Evenementenbedrijf dat de tocht organiseerde vervolgd voor feitelijk leiding geven aan dood door schuld, waarbij alle varianten van schuld, dus ook roekeloos handelen ten laste zijn gelegd.

Daarnaast is verdachte vervolgd wegens overtreding van artikel 169 Sr, te weten het aan zijn schuld te wijten zijn dat een vaartuig zinkt of verongelukt tengevolge waarvan twee mensen zijn overleden. Artikel 169 Sr kent geen roekeloosheidsvariant, maar alle andere varianten van schuld zijn wel in de tenlastelegging opgenomen.

Bij de beantwoording van de schuldvraag overweegt de rechtbank dat 'uit de bewijsmiddelen blijkt dat verdachte bekend was met de gevaren van een overlaat'. Voorts stelt de rechtbank dat verdachte heeft nagelaten aan de 18 deelnemers aan de vlottocht

¹⁴¹ Zie Rechtbank ECLI:NL:RBZUT:2008:BF7537 en Hof ECLI:NL:GHARN:2009:BJ3107.

relevante informatie over de aanwezigheid van de overlaat te verschaffen. Daarbij merkt de rechtbank op dat de de begeleider van deze vlottocht, niet zijnde verdachte, weliswaar ervaren was, maar feitelijk onvoldoende geïnstrueerd om de onderhavige vlottocht op verantwoorde wijze zelfstandig te begeleiden. ‘Verdachte heeft nagelaten zich ervan te vergewissen dat de begeleider voldoende kennis droeg van de route, van de aanwezigheid van de overlaat en of hij ervaring had met deze tocht, terwijl dit vrij eenvoudig had kunnen doen’.¹⁴²

De kern van het verwijt dat door de rechtbank wordt gemaakt is dan ook gelegen in het feit dat is nagelaten zowel de begeleider als de deelnemers aan de tocht voldoende te informeren over de aanwezigheid van de overlaar Kuipersbrug in het te bevaren traject, hetwelk kan worden gekwalificeerd als aanmerkelijk onachtzaam en nalatig.

Gelet op de ernst van het ongeval, alsook de gevolgen die het ongeval hebben en hebben gehad voor het bedrijf van verdachte en verdachte zelf komt de rechtbank alles afwegende tot een voorwaardelijke gevangenisstraf van 3 maanden en een werkstraf van 180 uur. Daarbij overweegt de rechtbank dat met het opleggen van de voorwaardelijke vrijheidsstraf wordt beoogd de ernst van het feit en haar gevolgen te benadrukken en dat de rechtbank zwaar tilt aan nalatigheden als waarvan hier sprake is geweest. Daarnaast speelt de algemene preventie een rol, om ook andere spelers in de branche ervan te doordringen dat voortdurende oplettendheid is geboden om ongevallen van deze aard te voorkomen.¹⁴³ De rechtspersoon wordt veroordeeld tot een geldboete van €50.000 waarvan de helft voorwaardelijk.

6.5.2. De beoordeling in hoger beroep

In hoger beroep komt het Hof op grond van hetgeen uiteengezet is omtrent de algemene gang van zaken in het bedrijf tot de conclusie ‘dat de vlottochten die door S. BV worden georganiseerd worden begeleid door ofwel de directeuren, P. of S., ofwel één van de medewerkers die coördinator is binnen het bedrijf.

P. heeft als verantwoordelijke voor de personele planning A. als coördinator ingepland om de medewerksters van het Kruidvat bij de vlottocht met de daarbij behorende opdrachten te begeleiden. A. had niet eerder een vlottocht begeleid op het bewuste traject op De Berkel. P. was slechts in de veronderstelling dat dat wel het geval was. P. en A. zijn die ochtend alleen langs het begin- en eindpunt en de opdrachtpunten van de tocht gereden zonder specifiek de overlaat aan te doen. P. heeft zowel bij de politie als ter terechtzitting in hoger beroep verklaard dat hij de coördinator bij de wegstart normaal gesproken altijd informeert over de aanwezigheid van de overlaat, maar dat hij zich niet meer kan herinneren of dat op 30 september 2007 ook is gebeurd. Volgens A. heeft P. hem die informatie nooit gegeven en ook mededirecteur van S. BV, S., heeft bij de politie

¹⁴² ECLI:NL:RBZUT:2008:BF7537, p. 18 en 19.

¹⁴³ Idem, p. 25.

verklaard dat hij van zowel P. als A. heeft begrepen dat de overlaat in het gesprek tussen hen niet ter sprake is gekomen. Ook de deelnemers aan de vlottocht hebben verklaard dat zij niet zijn geweest op de overlaat in het traject. Nu het activiteitenboek dat A. op zijn eerste werkdag heeft gekregen geen specifieke informatie bevat over het vlotvaren en de aanwezigheid van de overlaat en het onderdeel op de trainingsdag waar A. in april 2007 bij aanwezig is geweest ook niet is behandeld, was ter voorkoming van voorzienbaar gevaar essentieel dat de in het traject aanwezige overlaat en de gevaren daarvan bij de mondelinge instructie tijdens de wegstart tussen P. en A. ter sprake zouden zijn gekomen. Naar het oordeel van het hof is echter genoegzaam komen vast te staan dat dat niet is gebeurd. Daarnaast is P. er veronderstellenderwijs ten onrechte vanuit gegaan dat A. eerder een dergelijke tocht op het traject van De B. had begeleid, zonder dit tevoren of eventueel ter plaatse te verifiëren.

Het bedrijf S. heeft over de door haar aangeboden activiteit “vlotvaren” in de voorhanden zijnde werkprocessen geen kennisoverdracht ingebouwd over de objectieve gevaren met betrekking tot de overlaat “De K.”. Het – ook naar het oordeel van de verdachte – aanwezige gevaar van het overvaren van de overlaat door onervaren vlotvaarders wordt niet afgedekt door de aanwezige werkbeschrijvingen. Weliswaar kan informatie over de aanwezige gevaren bij de aangeboden activiteit aan de deelnemers aan de betreffende activiteit ook plaatsvinden via een mondelinge instructie. Echter, op grond van het geselecteerde bewijsmateriaal is genoegzaam komen vast te staan dat deze mondelinge kennisoverdracht eveneens is tekortgeschoten¹⁴⁴.

Op basis van deze feiten is het Hof van oordeel ‘dat S. BV, door de wijze waarop het bedrijf is georganiseerd en de inspanningen die het bedrijf heeft verricht, een onvoldoende veiligheidskader heeft geschapen om een ongeval als dit te voorkomen. Juist binnen een dergelijk evenementenbureau dat jaarlijks veelvuldig activiteiten organiseert en begeleidt, moeten deelnemers erop kunnen vertrouwen dat zij geïnstrueerd worden over de specifieke gevaren die zij kunnen tegenkomen bij de door hen geboekte activiteit en die vallen buiten het normale te verwachten verloop van de activiteit.

Het gegeven dat er geen brancherichtlijn bestaat met betrekking tot outdoor-activiteiten, hetgeen blijkt uit het proces-verbaal van bevindingen van verbalisant B., maakt dit niet anders.

De objectieve gevaarzetting die samenhangt met de in het te varen traject gelegen overlaat is daarmee noch gepareerd en afgedekt door een afdoende begeleiding van de vlotvaarders noch door een schriftelijke of een mondelinge instructie hoe de gevaren konden worden vermeden. Daarmee werd het aan het toeval overgelaten of het gevaar, dat is in casu de kans op de intrinsiek aanwezige verdrinkingskans bij een onbedoelde overtocht van de overlaat, zich zou realiseren of niet.

¹⁴⁴ ECLI:GHARN:2009:BJ3107, p. 12-13.

De uitlatingen van de verdachte en van eerdere deelnemers aan deze activiteit leren dat de sinds vele jaren georganiseerde vlottochten in het bijzonder goed verliepen door de aanwezige en accurate instructie. Nu de instructie ontbrak om op een veilige wijze met de aanwezige gevaren van de overlaat om te gaan, was naar algemene ervaringsregels te voorzien dat (onervaren) vlotvaarders bij de overlaat te water konden raken en aldaar de (verdrinkings)dood zouden kunnen vinden. De verdachte had op grond van de op het bedrijf rustende zorgplicht om veilige activiteiten aan te bieden en de zich voordoende gevaren bij de uitvoering van de vlotactiviteiten te minimaliseren of tegen te gaan, anders moeten handelen, wat ook had gekund'.¹⁴⁵

Ook is het Hof van oordeel 'dat het bedrijf de beschikkingsmacht bezat om de onderhavige vlotactiviteit met meer veiligheidsmaatregelen te omgeven dan thans is geschied'. Verder stelt het Hof vast 'dat door de genoemde – onder verantwoordelijkheid van het bedrijf – plaatsgevonden gevaarzettende samenloop van factoren als afwezige schriftelijke veiligheidskaders, een gebrekkige kennisoverdracht aan de instructeur en de aanwezigheid van een onervaren instructeur, heeft geleid tot de dood van twee mensen.

Het bedrijf presenteert en presenteerde zich als een professioneel bedrijf. De op een dergelijk bedrijf rustende zorgplicht om veilige activiteiten en bijbehorende veiligheidskaders aan te bieden, verzwaren de onoplettendheid in de richting van de door de wet gevergdde aanmerkelijke schuld, in het bijzonder door de tekortgeschoten voorzorgmaatregelen in het bedrijf en bij de mondelinge instructie bij de wegstart'.¹⁴⁶

Dit alles maakt 'dat verdachte aanmerkelijk onachtzaam en nalatig heeft gehandeld hetgeen verwijtbare schuld oplevert', aldus het Hof.¹⁴⁷

Ten aanzien van de strafmaat overweegt het Hof dat 'de vlottocht van de medewerkers van het Kruidvat die op 30 september 2007 begon als een gezellig personeelsuitje voor alle betrokkenen geëindigd is in een groot drama. De nabestaanden van de slachtoffers hebben hun echtgenote, moeder, dochter of zus verloren, dat tot op de dag van vandaag een enorm verlies en gemis is in de betreffende families, hetgeen mede is gebleken uit de slachtofferverklaring die door de vader van één van de slachtoffers ter terechtzitting is voorgelezen.

Daarnaast is het Hof gebleken dat verdachte de gevolgen ook nooit gewild heeft en dat verdachte zich het ongeval enorm heeft aangetrokken. Bovendien kwam het ongeval ook voor verdachte, na jarenlang vlottochten te hebben georganiseerd met een goede afloop, volkomen onverwacht. Direct daarna is besloten het onderdeel vlottochten uit de te organiseren evenementen te halen. Dergelijke tochten zijn door verdachte na die tijd nimmer meer aangeboden. Om die reden en mede gelet op de omstandigheid dat verdachte naar het oordeel van het Hof met uitzondering van het vlotvaren in het

¹⁴⁵ Idem, p. 13.

¹⁴⁶ Idem, p. 13.

¹⁴⁷ Idem, p. 13.

algemeen de bedrijfsvoering wel op orde had, acht het Hof een deels voorwaardelijke straf uit oogpunt van speciale preventie niet te zijn geboden en daarom zal het de rechtbank en de advocaat-generaal niet volgen wat betreft het opleggen van een voorwaardelijke straf”.¹⁴⁸

Wel wordt een onvoorwaardelijke taakstraf opgelegd aan verdachte waarmee het Hof een signaal wil afgeven dat het geboden is om voortdurend zorgvuldigheid te betrachten bij de begeleiding en uitvoering van dergelijke activiteiten. Ook de vele publiciteit, het mislopen van omzet door de gebeurtenissen en het feit dat verdachte een nagenoeg blanco strafblad heeft spelen een rol bij het bepalen van de hoogte van de straf, die uiteindelijk lager uitvalt dan bij de rechtbank. Het Hof legt alleen een onvoorwaardelijke taakstraf op van 120 uur.

6.5.3. Conclusie

Rechtbank noch Hof komen verder dan aanmerkelijk onvoorzichtig en onachtzaam, hetgeen in casu passend lijkt. Met name het Hof betreft daarbij de op het bedrijf rustende ‘Garantenstellung’ als schuldverzwarend element. Opmerkelijk is wel dat zowel de rechtbank als het Hof vanuit het oogpunt van algemene preventie een signaal afgeven en dat ook expliciet benoemen in hun strafmaatoverwegingen. Verder is het opvallend dat in casu uitsluitend de natuurlijke persoon als feitelijk leidinggever is vervolgd en niet ook de rechtspersoon.

6.6. Dodelijk ongeval met een bedrijfsauto in 2008¹⁴⁹

6.6.1. Inleiding

Op 11 juni 2008 heeft op de snelweg A15 ter hoogte van Geldermalsen een aanrijding plaatsgevonden tussen twee voertuigen, waaronder een volkswagen transporter, toebehorende aan verdachte. Deze bestelauto werd bestuurd door een medewerker van het bedrijf waarvan verdachte eigenaar is. De aanrijding is veroorzaakt doordat de medewerker die de bestelauto bestuurde op enig moment tijdens het rijden, zonder het voertuig tot stilstand te brengen, door middel van het omdraaien van de contactsleutel de motor van het voertuig heeft uitgeschakeld en opnieuw heeft willen starten. Als gevolg hiervan werd de stuurbevestiging van de bestelbus uitgeschakeld en trad het stuurslot in werking. Daardoor heeft de deze bestuurder onvoldoende controle over het voertuig gehouden en is tegen de achterzijde van een trekker met oplegger gereden. Als gevolg van deze aanrijding is een inzittende van de bestelauto, niet zijnde de bestuurder, overleden.

¹⁴⁸ Idem, p.16-17.

¹⁴⁹ Zie Rechtbank ECLI:NL:RBARN:2010:BP5385.

6.6.2. Het vonnis van de rechtbank

Naar aanleiding van het ongeval is de eigenaar van de eenmanszaak aan wie de bestelauto toebehoorde vervolgd wegens dood door schuld in de uitoefening van ambt of beroep (307/309 Sr) en overtreding artikel 32 van de Arbeidsomstandighedenwet. Daarnaast is de bestuurder van de bestelauto vervolgd voor dood door schuld in het verkeer (artikel 6 Wegenverkeerswet).

Uit het onderzoek is gebleken dat binnen het bedrijf van verdachte bekend was dat de auto al reeds enkele maanden een mankement vertoonde, waarvan men dacht dat het de turbo (onderdeel van de motor) betrof. Tijdens het rijden verloor de motor plotseling vermogen waardoor de snelheid terug liep. Verdachte heeft zelf aan verschillende van zijn medewerkers laten zien hoe het mankement door het terugdraaien van de contactsleutel en het vervolgens weer starten van de motor verholpen kon worden. Deze procedure werd 'resetten' genoemd en deze 'resetprocedure' werd al rijdend met zo'n 100 km/u door verdachte voorgedaan.

Voorts is gebleken dat verdachte op geen enkel moment, ook niet ten tijde van een onderhoudsbeurt bij de garage expliciet melding heeft gemaakt van het mankement, noch heeft verdachte zich ervan vergewist dat het mankement was verholpen na de onderhoudsbeurt. Tenslotte heeft verdachte geen instructies aan zijn personeel gegeven hoe op een veilige manier te handelen indien het mankement zich zou voordoen.

Op basis hiervan komt de rechtbank tot het oordeel dat op verdachte als werkgever de voortdurende verantwoordelijkheid rust voor het in goede staat verkeren van het materiaal dat door werknemers wordt gebruikt. Deze verantwoordelijkheid gaat, in het geval van de bedrijfsauto, verder dan het toezien op regelmatig onderhoud, zeker als het gaat om een potentieel gevaarlijk mankement waar verdachte nota bene wetenschap van had. Daarnaast had verdachte de 'resetprocedure' niet aan zijn werknemers moeten voordoen.

Op basis hiervan acht de rechtbank wettig en overtuigend bewezen dat verdachte, tijdens de uitoefening van het beroep, namelijk als werkgever en feitelijk leidinggevende van het slachtoffer, aanmerkelijk nalatig heeft gehandeld. Daarbij merkt de rechtbank nadrukkelijk op dat het voordoen van een 'resethandeling' als bedoeld in deze casus, vooral in een rijdende auto en het nalaten zorg te dragen dat de bedrijfsbus gerepareerd zou worden, zeer laakbaar is. Ook wijst de rechtbank in haar overwegingen op het feit dat bij reparatie en onderhoud vervangend vervoer voorhanden was, zodat geen noodzaak bestond om zijn werknemers met deze auto door te laten rijden. Daarnaast spelen bij de strafoplegging de ouderdom van de zaak, het aandeel van de bestuurder in de toedracht van het ongeval alsook de omstandigheden waaronder het slachtoffer bij het ongeval is komen te overlijden een belangrijke rol. De rechtbank veroordeelt verdachte vervolgens tot een taakstraf van 120 uur en een geldboete van €500,--.

6.6.3. Conclusie

Ook in deze casus zijn alle varianten van schuld ten laste gelegd, waaronder dus ook roekeloos handelen. Als we naar deze casus kijken valt op dat verdachte hier niet alleen wetenschap had van het mankement, maar voorts een gevaarlijke ‘resetprocedure’ demonstreerde aan zijn personeel. We hebben eerder gezien dat voor roekeloos handelen sprake moet zijn van het welbewust nemen van onaanvaardbare risico’s. De vraag rijst of daar nu juist in deze casus feitelijk sprake van is. Immers, verdachte kende het mankement en demonstreerde een bepaald niet van risico’s ontblootte oplossing. De rechtbank komt echter niet verder dan aanmerkelijk nalatig handelen. Wellicht dat bij de vaststelling van de mate van schuld de eigen schuld van de bestuurder en het onvoorzichtig handelen van het slachtoffer een rol hebben gespeeld. In ieder geval kan dat wel verklaren waarom de uiteindelijk opgelegde straf wat aan de lage kant is. Overigens zien we ook hier dat bij de vaststelling van de mate van schuld wederom de ‘Garantenstellung’ een rol speelt daar waar gewezen wordt op de zorgplicht van de werkgever.

6.7. Een ontploffende lichtboei in de Neder-Rijn in 2009¹⁵⁰

6.7.1. Inleiding

In 2006/2007 is door Rijkswaterstaat een opdracht voor onder andere onderhoud aan het vaarwegmeubilair (lichtboeien) langs de Neder-Rijn/Lek verleend aan de speciaal voor deze opdracht in het leven geroepen aannemerscombinatie bestaande uit drie bedrijven. In mei 2007 zijn de werkzaamheden aan de lichtboeien in de Neder-Rijn echter stilgelegd vanwege ontploffingsgevaar door gasvorming in de boei. Er kon indertijd aan deze boeien niet volgens de voorschriften in het Veiligheids- en Gezondheidsplan (V&G-plan) worden gewerkt.

Partijen zijn daarop overeengekomen dat de boeien zodanig aangepast zouden worden dat het onderhoud in de toekomst veilig zou kunnen geschieden. Er zijn geen nadere afspraken gemaakt om de veiligheidsvoorschriften met betrekking tot de wijze van werken toe te spitsen op de in 2007 geconstateerde gevaarlijke situatie.

Op 24 februari 2009 is vervolgens opnieuw aangevangen met de werkzaamheden. Aanvankelijk dacht men dat het een ander type boei betrof waaraan gewerkt moest worden, een zogenaamde Waalboei, waarop een gasdetector en een slang konden worden aangesloten om met behulp van koolzuurgas het eventueel in de boei aanwezige knalgas

¹⁵⁰ Zie Rechtbank ECLI:NL:RBUTR:2011:BP8366.

of waterstofgas, waarvan bekend was dat het zeer explosief was, te verdrijven. Met dit type boeien had men ervaring. Bij aankomst op de werkplek bleek het echter om een ander type boei te gaan, met slechts een overdrukventiel voor eerdere propaangasunits.

Op 26 februari 2009 werd er gewerkt aan een boei die was voorzien van een plaatje met nummer A4. Tijdens die werkzaamheden is de boei ontploft, ten gevolge waarvan één werknemer is overleden en een andere werknemer zwaar lichamenlijk letsel heeft bekomen.

Van de drie bedrijven uit de aannemerscombinatie is er slechts één vervolgd, namelijk het bedrijf dat beschikte over de specifieke kennis met betrekking tot de techniek van het vaarwegmeubilair, in het bijzonder de boeien en eerder veiligheidstechnische werkzaamheden aan boeien had uitgevoerd. Voorts is een medewerker van dat bedrijf vervolgd. Die medewerker was de voor dit project verantwoordelijke uitvoerder en belast met de supervisie op het project. Beiden werden vervolgd voor dood door schuld cq. het toebrengen van zwaar lichamenlijk letsel door schuld (307/308 Sr) en overtreding van artikel 32 Arbeidsomstandighedenwet.¹⁵¹

6.7.2. Het vonnis van de rechtbank nader beschouwd

De rechtbank komt tot de vaststelling dat bij het opnieuw aanvangen van de werkzaamheden in februari 2009 de verdachte uitvoerder op de hoogte was van het feit dat in het V&G-plan stond dat met vonkvrij gereedschap gewerkt moest worden. Echter, aanvankelijk is dit gereedschap niet door het bedrijf waarvoor de uitvoerder werkte ter beschikking gesteld. Hoewel de boei die werd aangetroffen van een ander type was dan men had aangenomen heeft de uitvoerder niet de moeite genomen daarover contact op te nemen met de opdrachtgever, te weten Rijkswaterstaat, noch is door hem overwogen om een gassnuffelaar te gaan halen. De werknemers die de klus moesten klaren en er uiteindelijk het slachtoffer van werden hadden geen ervaring met dit soort werkzaamheden. Ze werden vooraf mondeling geïnstrueerd in een door de uitvoerder opgesteld en door hem als veilig beschouwd stappenplan. Dit stappenplan is echter door de deskundige van het NFI als onveilig aangemerkt, omdat bij meerdere stappen in de gehanteerde werkwijze kans op vonkvorming aanwezig is, welke ieder voor zich voldoende zouden kunnen zijn om een explosie te veroorzaken. De verklaring van de deskundige komt erop neer dat het verrichten van werkzaamheden aan de boei gevaarlijk is zolang niet zeker is dat de boei geen gas meer bevat. De uitvoerder heeft verklaard dat de boei moest worden gelicht om het laatste restje eventueel aanwezige gas te laten ontsnappen. Op het moment van lichten moest dan een veilig heenkomen worden gezocht.

¹⁵¹ ECLI:RBUTR:2011:BP8366.

Uit het opgestelde stappenplan blijkt dat al aan de boei werd gewerkt als de toren nog op het boeilichaam stond en dus nog niet is gelicht. Door de rechtbank wordt deze werkwijze aan als aanmerkelijk onvoorzichtig aangemerkt. Als er dan desondanks toch gewerkt wordt aan de boei dan is vanwege dat gevaar toezicht bij iedere te nemen stap geboden, hetgeen door de uitvoerder in elk geval vlak voor de ontploffing bij de onderhavige boei is nagelaten. Naar het oordeel van de rechtbank is dit te kwalificeren als aanmerkelijke nalatig.¹⁵²

Daarnaast overweegt de rechtbank dat een medewerker van het vervolgte bedrijf heeft verklaard dat hij in 2007 een boei in de Neder-Rijn heeft geopend en dat het werk aan de boeien in de Neder-Rijn toen is stilgelegd omdat deze boeien niet ontgast konden worden. Het betreffende type boei kon niet volgens het aanwezige V&G-plan worden geopend.

De directeur van het vervolgte bedrijf en werkgever van de verdachte uitvoerder, heeft verklaard dat hij bekend was met de explosie van een boei op de Waal in 1997 en dat er niet bewust is gekozen voor het gebruik van niet-vonkvrij gereedschap. Hij heeft erkend dat de situatie in 2007, waarbij was besloten om niet verder te gaan met de werkzaamheden aan de boeien in verband met kans op ontploffing, identiek was aan de situatie in februari 2009, toen de werkzaamheden werden hervat. “Wij hebben niet nagedacht over de werkprocedure”, zo heeft hij verklaard, en “er was geen schriftelijke werkprocedure waarin was vastgelegd hoe men deze werkzaamheden op een veilige manier moest uitvoeren.” Ter zitting heeft hij verklaard dat het werk in 2007 was stilgelegd in verband met het meerwerk en niet om extra veiligheidsmaatregelen te treffen in verband met het geconstateerde ontploffingsgevaar.

Uit deze twee verklaringen wordt door de rechtbank afgeleid dat de gedragingen blijkens de feitelijke gang van zaken door de rechtspersoon zijn aanvaard en dat voorts door verdachte niet de zorg is betracht die in redelijkheid van de rechtspersoon kan worden gevergd met het oog op de voorkoming van de gedraging. De rechtbank is voorts van oordeel dat verdachte van het bestanddeel “roekeloos” moet worden vrijgesproken omdat daarvan niet is gebleken.¹⁵³ Vervolgens wordt aan de rechtspersoon een geldboete opgelegd van € 12.500,- waarbij de rechtbank het grote leed dat het ongeval heeft veroorzaakt, in aanmerking neemt. De uitvoerder wordt veroordeeld tot een taakstraf van 120 uur.

6.7.3. Conclusie

Wederom acht de rechtbank roekeloosheid niet aanwezig. Helaas wordt ook hier niet nader gemotiveerd waarom niet en dat is jammer omdat ook hier tussen de regels door

¹⁵² Idem, p. 4-5.

¹⁵³ Idem, p. 5-6.

naar voren komt dat verdachte wetenschap had van de specifieke gevaren, maar daar geen aandacht aan had besteed. Immers, het werk was wel stilgelegd, maar dat was in verband met het meerwerk en niet vanwege de veiligheid. Het vonnis tegen de uitvoerder is niet gepubliceerd maar de redenering van de rechtbank zal, gelet op de veroordeling, niet anders zijn geweest.¹⁵⁴

6.8. Het dodelijke oven-ongeval bij Thermphos International B.V. te Vlissingen in 2009¹⁵⁵

6.8.1. Inleiding

In de nacht van 14 op 15 mei 2009 vond tijdens een ovenstop procedure in oven 2 in de fosforfabriek van verdachte te Ritthem een ongeval plaats waarbij twee van haar medewerkers zodanig gewond raakten dat zij later die dag zijn overleden. Naar aanleiding hiervan is een strafrechtelijk onderzoek ingesteld wat heeft geleid tot de vervolging van de rechtspersoon Thermphos. Daarbij dient wel te worden opgemerkt dat Thermphos gedurende de looptijd van het strafrechtelijk onderzoek failliet is gegaan. Dit heeft echter bij de vaststelling van de uiteindelijke straf geen invloed gehad.¹⁵⁶ Mogelijk wel bij het verloop van de procedure, aangezien er geen raadsman is opgetreden namens Thermphos en er ook geen hoger beroep is ingesteld.¹⁵⁷

6.8.2. Het vonnis van de rechtbank nader bezien

Thermphos is vervolgd voor dood door schuld (307 Sr), overtreding van artikel 5 Besluit Risico's Zware Ongevallen 1999 (BRZO) en voor het als werkgever overtreden van de Arbeidsomstandighedenwet waardoor levensgevaar en ernstige schade aan de gezondheid kon ontstaan (artikel 32 Arbowet) subsidiair overtreding van het Arbeidsomstandigheden besluit.

Alle feiten worden door de rechtbank bewezen verklaard, dus ook dood door schuld. Daarbij stelt de rechtbank 'dat verdachte op de hoogte had moeten zijn van de gevaren die zich in de oven zouden kunnen voordoen en dat Thermphos daarvoor afdoende maatregelen had moeten nemen. Verdachte is daarin ernstig tekortgeschoten. Door op een dergelijke wijze om te gaan met de veiligheid van de werknemers in de fabriek, heeft verdachte zeer onvoorzichtig en onzorgvuldig gehandeld. Verdachte dreef een fabriek,

¹⁵⁴ <http://www.rtvutrecht.nl/nieuws/324183/lichtboeizaak-amerongen-voor-de-rechter>.

¹⁵⁵ Zie ECLI:NL:RBZWB:2013:5418.

¹⁵⁶ Rechtbank Zeeland West Brabant, ECLI:NL:RZWB:2013:5418, p. 16 en 17.

¹⁵⁷ Gedurende het faillissement is de curator de wettelijke vertegenwoordiger van het bedrijf. Deze ziet erop in kaart te brengen welke financiële middelen zich nog in de boedel bevinden en de curator in Thermphos rekende het niet tot zijn taak de belangen van het bedrijf in de strafrechtelijke procedure te behartigen.

een zogenaamd ‘BRZO-bedrijf’, waar het primaire proces bestond uit het verkrijgen van fosfor en fosforhoudende producten, waar zeer gevaarlijke stoffen en chemische processen onderdeel van uitmaken. Bij een dergelijke bedrijfsmatige productie rust er een bijzondere zorgplicht op de werkgever, de zogenaamde ‘Garantenstellung’. De zorgplicht bestaat hierin om al die (veiligheids)maatregelen te treffen die noodzakelijk zijn om de werknemers in een dergelijke fabriek met gevaarlijke stoffen en in gevaarlijke situaties veilig te kunnen laten werken’.¹⁵⁸ Het bedrijf wordt veroordeeld tot een geldboete van € 200.000,-- waarbij de rechtbank opmerkt ‘dat bij verdachte op het gebied van veiligheid een bedrijfscultuur was ontstaan welke ernstig ontoereikend te noemen is.

Voorts is de rechtbank op basis van de gebleken werkwijze binnen het bedrijf tot de conclusie gekomen dat het stelselmatige gebrek aan aandacht voor de veiligheid in het bedrijf in alle geledingen van het bedrijf voor kwam en derhalve niet beperkt was tot een aantal medewerkers. Zowel in de top, het management, het middenmanagement als bij de medewerkers bestond een tenminste halfslachtige houding ten opzichte van veiligheid.

Zo bleek de top niet of onvoldoende op de hoogte van het bestaan van veiligheidsvoorschriften en was een veiligheidsadvies dat kennelijk jarenlang bij verdachte op de plank had gelegen, niet bekend althans in ieder geval niet geïmplementeerd. Voorts stelde het management dat er “nog discussie was in het bedrijf” over de vraag of de oven op een bepaald moment wel of niet als een besloten ruimte beschouwd moest worden terwijl het toch zeer op de weg van datzelfde management had gelegen om daar tijdig en adequaat en juist op te beslissen zodat mogelijke risico’s tijdig geëlimineerd zouden worden. Daarnaast werd er op het niveau van het middenmanagement geen goede overdracht gehouden bij wisseling van ploegen zodat essentiële informatie niet werd doorgegeven of niet werd ontvangen en namen medewerkers op de werkvloer grote risico’s bij die manier van werken. En dat alles in een bedrijf waar gebruik werd gemaakt van gevaarlijke stoffen en er sprake was van uiterst risicovolle primaire processen om fosfor te verkrijgen. Deze ernstige vaststelling omtrent de veiligheidscultuur binnen het bedrijf zal de rechtbank meewegen in de beoordeling van het strafwaardig karakter van de bewezenverklarde strafbare gedragingen’.¹⁵⁹

6.8.3. Conclusie

Allereerst is de hoogte van de opgelegde boete opvallend. € 200.000,-- is significant hoger dan in de voorgaande zaken, met uitzondering van de zaak rondom het steigerongeval in de Amercentrale en de zaak tegen DSM. Verder is sprake van zeer onvoorzichtig en onzorgvuldig handelen, hetgeen betekent dat de op één na zwaarste

¹⁵⁸ Aldus de rechtbank in haar vonnis ECLI:NL:RBZWB:2013:5418, p. 13.

¹⁵⁹ Idem, p. 16.

variant van schuld bewezen is verklaard, immers roekeloosheid is de zwaarste. Tenslotte speelt ook in deze zaak bij de vaststelling van de mate van schuld de ‘Garantenstellung’ uitdrukkelijk een rol.

Tot zover de bespreking van een aantal cases waarbij dodelijke slachtoffers zijn gevallen, al dan niet in een arbeidsverhouding, en waarbij artikel 307 Sr ten laste is gelegd. In het volgende hoofdstuk zullen een aantal punten die opvallen in deze bespreking worden benoemd. Voorts zal worden stilgestaan bij de vraag of het beeld dat naar voren komt uit deze individuele cases bevredigend is of dat er verbeteringen voorstelbaar zijn.

7. Analyse van de verschillende casuïstiek

7.1. Opvallende punten en bijzonderheden

7.1.1. Verschillen in geldboete

Als we de verschillende zaken naast elkaar zetten dan valt allereerst op dat in de zaken waar grote (multinationale) ondernemingen betrokken zijn, zoals Hertel en Albuko in de Amercentralezaak, alsook DSM en Thermphos, de opgelegde geldboeten aanzienlijk hoger zijn dan bij de kleine bedrijven. Tegelijk zien we dat bij de kleinere ondernemingen vaak ook of alleen de feitelijk leidinggevende, veelal de directeur/eigenaar vervolgd wordt. Daarmee lijkt de suggestie te worden gewekt dat dodelijke ongevallen ingeval van grote ondernemingen duurder zijn, dan bij kleine bedrijven en bij kleine bedrijven de directeur op zijn tellen moet passen terwijl daar bij de grote bedrijven minder vrees voor hoeft te bestaan.

Een voor de hand liggende verklaring voor het verschil in geldboete is de draagkracht van de verdachte, grote ondernemingen kunnen meer betalen. Ongetwijfeld speelt draagkracht een rol, maar dat kan niet de enige verklaring zijn, omdat de eisen in de zaken eenzelfde verschil laten zien. Het is dan ook van belang om wat langer stil te staan bij dit verschil. Laten we allereerst eens kijken naar het wettelijk systeem. Ingeval van dodelijke ongevallen bij grote bedrijven gaat het meestal om werknemers die tijdens de uitoefening van hun werkzaamheden verongelukken. In dat geval wordt meestal ook overtreding van artikel 32 van de Arbeidsomstandighedenwet ten laste gelegd, naast de artikelen 307/308 Sr. Op overtreding van artikel 32 Arbeidsomstandigheden wet staat, net als op overtreding van de artikelen 307/308 Sr een geldboete van de vierde categorie. Indien er sprake is van een veroordeling van een rechtspersoon, kan overeenkomstig artikel 23 lid 7 Sr, indien de voor het feit bepaalde boetecategorie geen passende bestraffing toelaat, een geldboete van de naast hogere categorie opgelegd worden. In casu is dat een geldboete van de 5^e categorie met een maximale geldboete van € 78.000. Ingeval van veroordeling voor artikel 307 Sr kan er voor elk slachtoffer afzonderlijk een maximale geldboete van € 78.000,-- opgelegd worden, terwijl daarnaast ook voor de veroordeling wegens artikel 32 Arbeidsomstandighedenwet € 78.000 kan worden opgelegd. Dit bleek ook uit het steigerongeval in de Amercentrale (geldboeten variërend van €100.000 tot €450.000 euro) en bij het dodelijk ovenongeval bij Thermphos (geldboete van €200.000).

Overigens is het hierbij wel van belang om te benadrukken dat de keuze voor het te laste te leggen feit wel van groot belang is, aangezien ingeval van artikel 307 Sr, elk slachtoffer een afzonderlijk delict oplevert, aangezien het feit meermalen kan worden gepleegd. Dit is echter niet het geval bij artikel 32 Arbeidsomstandighedenwet. Immers,

in het artikel is opgenomen dat ‘levensgevaar of ernstige schade aan de gezondheid van één of meer werknemers ontstaat of te verwachten is’. Door de redactie van het artikel is sprake van een meervoudige delictomschrijving en kan, ook in het geval van meerdere slachtoffers, slechts de maximale boete van €78.000 euro opgelegd worden ingeval van een rechtspersoon.¹⁶⁰

Toch vormt dit aspect geen afdoende verklaring. Immers, in de zaak van het vlotongeval was, naast de feitelijk leidinggever ook een rechtspersoon betrokken. De daar opgelegde geldboete bedroeg €50.000 euro waarvan de helft voorwaardelijk. Het betrof een ernstig incident waarbij twee mensen om het leven zijn gekomen en op de tenlastelegging stond niet alleen artikel 307 Sr, maar ook artikel 169 Sr (culpoos laten verongelukken van een vaartuig). In het licht van het bovenstaande was een maximale geldboete mogelijk van 4 maal €78.000,-- = € 312.000,--. De uiteindelijk opgelegde te betalen boete was dus €25.000,--.

In de zaak van de stapmolen werd ook de rechtspersoon (de manege) vervolgd, uitsluitend voor overtreding van artikel 307 Sr. Daar volstond de rechtbank met een geldboete van €7500,--, terwijl er maximaal €78.000,-- mogelijk was. Tenslotte werd aan de rechtspersoon in de zaak van de ontploffende lichtboei een geldboete van € 12.500,-- opgelegd. Ook hier bedroeg de maximale op te leggen geldboete €78.000,--.

Mogelijk moeten de verschillen verklaard worden uit de verschillende mate van schuld. En daarmee zijn we aangekomen bij een ander opmerkelijk punt dat naar voren komt uit de bespreking van de verschillende zaken: wanneer is er sprake van roekeloos handelen?

7.1.2. Straf naar de mate van schuld?

Als we de verschillende zaken bekijken kunnen we constateren dat er slechts bij hoge uitzondering sprake is van roekeloos handelen in de ogen van de rechters. Zelfs daar waar de rechtbank in de zaak van het steigerongeval in de Amercentrale roekeloos handelen aanneemt voor een aannemer en de steigerontwerpen, wordt dat door het Hof in hoger beroep teruggedraaid. Daarbij is het overigens opmerkelijk om te moeten constateren dat de roekeloosheid wel als strafverzwarringsgrond is ingevoerd bij de artikelen 307 en 308 Sr, maar dat dit niet is gebeurd bij de misdrijven van titel VII van het wetboek, de zogenaamde misdrijven waardoor de algemene veiligheid van personen of goederen in gevaar wordt gebracht. Zo kennen bijvoorbeeld de culpoze brandstichting (158 Sr), de culpoze vernieling (161ter Sr ingeval van een elektriciteitswerk, 161septies Sr ingeval van een geautomatiseerd werk voor de telecommunicatie, 163 Sr ingeval van verkeerswerken), de culpoze radioactieve besmetting (161quinquies Sr), het culpoos

¹⁶⁰ Vgl. de uitspraak van de rechtbank Groningen inzake de gasexplosie op het terrein van de NAM in 2005. In die zaak was alleen overtreding van artikel 32 Arbowet ten laste gelegd en hoewel er meerdere slachtoffers te betreuren waren gold het maximum van €78.000,--, ECLI:NL:RBGRO:2007:BB6506.

veroorzaken van gevaar voor het spoorwegverkeer (165 Sr), het culpoos laten verongelukken van een (lucht)vaartuig (167 Sr ingeval van luchtvaartuigen en 169 Sr ingeval van vaartuigen) geen strafverzwarringsgrond ingeval van roekeloos handelen.

Voor wat betreft het noemen van roekeloosheid als strafverzwarringsgrond is overigens ook opmerkelijk dat in geval van roekeloosheid de gevangenisstraf wel verdubbeld, maar de geldboete niet. Die is zowel in geval van gewone culpa, als in geval van roekeloos handelen van de 4^e categorie, hetgeen betekent dat deze maximaal €19.500 kan bedragen en ingeval van vervolging van een rechtspersoon €78.000,--.

Een en ander neemt niet weg dat zowel de rechtbank als het Hof van oordeel zijn dat er hoogst nalatig, onachtzaam en ondeskundig is gehandeld. Als we de andere zaken bekijken kan worden vastgesteld dat in alle zaken sprake is van aanmerkelijk en soms zelfs zeer onvoorzichtig, onzorgvuldig of nalatig handelen. De enige zaak waar geen sprake is van aanmerkelijk onvoorzichtig handelen, is in de zaak van de stapmolen op de manege. Daar spreekt de rechtbank van ‘slechts’ nalatig. Alles op een rijtje zetten biedt de mate van schuld niet zo heel veel houvast bij het beoordelen van de opgelegde straf. Wel kan worden geconcludeerd dat de onderzochte feitencomplexen geen van alle blijkbaar ernstig genoeg waren om gekwalificeerd te worden als roekeloos handelen. Wat er echter nodig is voor roekeloosheid wordt niet duidelijk. Dit is mede een gevolg van het feit dat de rechter zijn oordeel op dit punt vrij summier motiveert. Wellicht kunnen in die motivering wel wat aanknopingspunten worden gevonden. Daar zal in de volgende paragraaf kort bij stilgestaan worden. Wat we wel zien is dat bij de vaststelling van de mate van schuld regelmatig verwezen wordt naar de op de verdachte rustende ‘Garantenstellung’. Dat is op zichzelf ook niet zo vreemd omdat het in dit soort zaken vaak om gespecialiseerde bedrijven gaat die heel deskundig zijn op het terrein waarop zij werkzaam zijn. Vaak vloeit de ‘Garantenstellung’ al voort uit de redactie van de wet. Zo wordt in de Arbeidsomstandighedenwet aan de werkgever een bijzondere zorgplicht opgedragen en in het Besluit Risico’s Zware Ongevallen geldt eveneens een bijzondere zorgplicht voor bedrijven waar met grote hoeveelheden gevaarlijke stoffen wordt gewerkt.

7.1.3. De motivering van de straf

Een aspect wat in vrijwel alle strafmotiveringen terugkeert is het feit dat er door de rechter gerefereerd wordt aan het enorme leed wat is aangericht en de onomkeerbaarheid en ingrijpendheid van de gevolgen voor de nabestaanden. Tegelijk wordt in bijna alle zaken gewezen op het feit dat de verdachten en/of de bedrijven erg gebukt gaan onder datgene wat ze hebben aangericht en daar ook financieel nadeel van ondervinden.

In een aantal van de onderhavige zaken is door de verdediging bovendien nadrukkelijk naar voren gebracht dat niet alleen zichzelf maar ook anderen, waaronder het slachtoffer zelf, mede schuld hadden aan het gebeurde. De reactie van de rechtbank op dat laatste

punt is eigenlijk steeds hetzelfde: het kan wel zo zijn dat anderen mogelijk ook fouten gemaakt hebben, dat doet echter niet af aan de eigen verantwoordelijkheid. Desalniettemin lijkt de medeschuld van anderen in sommige gevallen wel een rol te spelen bij de straftoemeting. Zie bijvoorbeeld de zaak van het vlotongeval, alsook het ongeluk met de bedrijfsauto. In de DSM zaak daarentegen lijkt het verweer averechts te werken.

Al met al kan ook de strafmotivering als zodanig de soms aanzienlijke verschillen in strafoplegging niet helemaal verklaren.

7.1.4. Vervolg van de rechtspersoon of de feitelijk leidinggever of allebei?

In sommige zaken is de feitelijk leidinggever naast de rechtspersoon vervolgd, in sommige zaken uitsluitend de rechtspersoon. Uit de zaken zelf komt niet heel duidelijk naar voren waarom de keuze gemaakt is om de één of de ander of beiden te vervolgen. Wat wel opvalt is dat in de zaken waarin de feitelijk leidinggevers vervolgd zijn, er steeds sprake was van een relatief kleine onderneming met aan het roer een directeur/eigenaar, die dan ook als feitelijk leidinggever is vervolgd. De enige uitzondering op dit punt lijkt de zaak van de ontploffende lichtboei te zijn, waar de verantwoordelijke uitvoerder is vervolgd en niet de directeur van de eveneens vervolgde rechtspersoon. In de zaken tegen de grote multinationals zijn geen natuurlijke personen vervolgd. De verklaring daarvoor zou mogelijk gelegen kunnen zijn in de zeer complexe aard van de organisatie in geval van grote tot zeer grote ondernemingen, waarbinnen het vaak zo is dat er niet slechts één persoon in zijn geheel verantwoordelijk is voor het gebeurde. Veelal dragen verschillende mensen bij aan het grote (falende) geheel waardoor het lastig is om een persoon aan te wijzen die vervolgd moet worden als feitelijk leidinggever.¹⁶¹ Dit komt wat mij betreft vrij treffend naar voren in de zaken tegen DSM en Thermphos, maar ook, zij het in mindere mate, in de zaak van het steigerongeval in de Amercentrale.

Als we echter kijken naar de uiteenzetting omtrent daderschap van de rechtspersoon en feitelijk leidinggeven liggen daar niet die juridisch technische belemmeringen die wel kleefden aan de doctrine van de 'directing mind' in Engeland. Het lijkt veel meer een kwestie van niet goed kunnen of weten hoe. Daar ligt een uitdaging voor de opsporingspraktijk.

Tot nu toe zijn in deze beschouwing de vonnissen en arresten in de vuurwerkcramp wat onbesproken gebleven. De reden daarvan is dat bij de bespreking van die zaken zelf eerder in deze scriptie al uitvoerig is stilgestaan bij een aantal in het oog springende aspecten. Als we echter de hiervoor benoemde punten de revue laten passeren in relatie tot die uitspraken dan is er veel herkenning. Immers, in deze zaak zijn alleen de beide

¹⁶¹ Overigens is dit probleem vergelijkbaar met de problematiek van de 'directing mind' in Engeland. Zie paragraaf 1.2. van deze scriptie.

directeuren/eigenaren van SE Fireworks vervolgd als feitelijk leidinggevers, hetgeen past in het hiervoor geduide patroon dat dat relatief vaak gebeurt bij kleinere ondernemingen. Als we kijken naar de tenlastelegging dan staan artikel 307 Sr en 158 Sr daarin centraal. Daar waar de rechtbank geen causaal verband aanwezig acht is er geen sprake van het meermalen plegen van dood door schuld. Echter, bij het Hof wel. Maar in tegenstelling tot bij geldboeten geldt voor de vrijheidsstraf dat bij samenloop van strafbare feiten nooit meer opgelegd mag worden dan de duur van de straf voor het zwaarste delict, verhoogd met een derde. In casu bedroeg de maximum vrijheidsstraf voor artikel 307 Sr destijds negen maanden. Verhoogd met een derde komt dat op één jaar. Natuurlijk waren er ook de milieufeiten nog waarvoor een hogere straf kon worden opgelegd, maar gelet op de uiteindelijk door het Hof opgelegde gevangenisstraf van één jaar kan niet anders dan geconcludeerd worden dat daar tegen het maximum aan gestraft is. De rechtspersoon is nooit vervolgd, waarschijnlijk vanwege het feit dat deze na de ramp feitelijk opgehouden was te bestaan. Was dat wel gebeurd had een zeer forse geldboete geëist kunnen worden. Immers, de maximale geldboete had naar de naast hogere categorie gekund en die bedroeg destijds weliswaar minder dan €78.000, maar ook 23 keer €65.000 is een aanzienlijk bedrag. Eerder is reeds gewezen op het opmerkelijke (en welhaast onbegrijpelijke) verschil tussen het vonnis tegen de directeuren en het vonnis tegen de ‘vermeende’ brandstichter met betrekking tot de vaststelling van de causaliteit. Wat tenslotte opvalt is dat ook in deze zaak nadrukkelijk gekeken is naar anderen dan de verdachten, zoals het bevoegd gezag en het Ministerie van Defensie, die mogelijk ook fouten hebben gemaakt en daarmee hebben bijgedragen aan de gebeurtenissen. Met name in de overwegingen van de rechtbank wordt daaraan zeer grote betekenis toegekend.¹⁶²

7.2. Conclusie

Uit het bovenstaande volgt dat er een aantal ‘harde’ conclusies getrokken kunnen worden. Zo blijkt allereerst dat niet duidelijk is wanneer nu sprake is van roekeloos handelen. Wel lijkt het erop dat er slechts bij zeer hoge uitzondering sprake is van roekeloosheid. De onduidelijkheid is vooral het gevolg van de vrij summiere motivering van de uitspraken.

Een nadere beschouwing van de culpoze delicten levert de nodige onverklaarbare inconsistenties op. Zo is niet duidelijk waarom de strafverzwarende roekeloosheid wel is toegevoegd aan de artikel 307 en 308 Sr, maar niet aan de culpoze delicten in de titel misdrijven waardoor de algemene veiligheid van personen of goederen in gevaar wordt gebracht. In dat verband is ook niet duidelijk waarom er in geval van de strafverzwarende

¹⁶² Het standpunt van de rechtbank wordt ook heden ten dage nog steeds gehanteerd getuige de uitspraak in Chemiepack waarbij door de rechtbank grote betekenis wordt toegekend aan de slechte kwaliteit van het toezicht, hetgeen vervolgens nadrukkelijk in de strafmaat tot uitdrukking komt, ECLI:NL:RBBRE:2012:BY7000.

roekeloosheid wel verdubbeling van de maximaal op te leggen gevangenisstraf mogelijk is, terwijl de geldboetecategorie gelijk blijft.

Tenslotte kan worden vastgesteld dat feitelijk leidinggevers wel worden vervolgd, maar dat dit vooralsnog voornamelijk het geval is bij de kleinere ondernemingen waarbij de directeur meestal ook eigenaar is.

8. Op naar ‘Corporate Manslaughter’ in Nederland?

8.1. Afdoende strafrechtelijke vervolging van dodelijke incidenten

En zo zijn we aangekomen bij het laatste hoofdstuk van deze scriptie en dus bij de beantwoording van de in de in hoofdstuk 1 gestelde vraag. Worden dodelijke incidenten waarbij bedrijven en hun leidinggevenden zijn betrokken in Nederland strafrechtelijk vervolgd wegens dood door schuld (of een vergelijkbare strafbepaling zoals culpoze brandstichting)?

Gelet op de voorgaande analyse kan deze vraag in beginsel met ja worden beantwoord. Er vindt in geval van een incident met dodelijke afloop waarbij één of meerdere bedrijven betrokken zijn veelal strafrechtelijke vervolging plaats en meestal leidt die vervolging ook tot een veroordeling. Wat echter opvalt is dat de opgelegde straffen over het algemeen niet al te hoog zijn, tenzij het gaat om grote ondernemingen. Tevens blijkt dat juist bij die grote ondernemingen de feitelijk leidinggevers de dans ontspringen.

Eigenlijk zou je kunnen stellen dat we in Nederland op dit moment min of meer net zo ver zijn als dat men nu, vijf jaar na de invoering van de ‘Corporate Manslaughter Act’, in Engeland is. Er vindt in veel gevallen strafrechtelijke vervolging plaats, maar voorsnog blijven de feitelijk leidinggevers van de grotere (beursgenoteerde) ondernemingen buiten schot. In die gevallen waarin er wel wordt vervolgd en er strafoplegging plaatsvindt, is de opgelegde straf niet altijd bevredigend. Dit is soms het gevolg van de bestaande wettelijke mogelijkheden die belemmerend uitwerken en soms hangt het samen met de ernst van de feiten.

Eigenlijk komt het er op neer dat de situatie best goed is, maar op sommige punten verbeterd of aangevuld zou kunnen worden, waardoor de strafrechtelijke vervolging nog effectiever wordt. In de volgende paragraaf zullen daartoe een aantal aanbevelingen worden geformuleerd.

8.2. Aanbevelingen

Gelet op het voorgaande zou het in ieder geval goed zijn om de roekeloosheid als strafverzwarringsgrond ook op te nemen bij de andere culpoze gevolgdeldicten zoals de artikelen 158 Sr, 161ter Sr, 161septies Sr etc...¹⁶³

Voorts zou het logischer zijn om de verdubbeling van de maximaal op te leggen gevangenisstraf door te trekken naar de geldboetecategorie en in geval van roekeloos handelen de oplegging van een geldboete van de 5^e categorie mogelijk te maken.¹⁶⁴

¹⁶³ Zie paragraaf 7.1.2.

¹⁶⁴ Daarnaast kan de vraag gesteld worden of de huidige maxima van de geldboetecategorieën passend zijn, gelet op de vermogens waar grote multinationals over beschikken. Dit is een zeer actueel en interessant

Voor wat betreft de keuze van verdachten zou het Openbaar Ministerie nadrukkelijker moeten kijken of ook of misschien wel juist natuurlijke personen strafrechtelijk verantwoordelijk kunnen worden gehouden voor incidenten en de gevolgen daarvan. Echter, zeker daar waar het grote multinationale ondernemingen betreft is dit niet eenvoudig en wordt er nogal wat verwacht van de opsporingsambtenaren. Mogelijk zijn die niet altijd voldoende uitgerust om dit soort onderzoeken succesvol te doen. Wellicht is het goed om in dit soort onderzoeken gebruik te maken van specifieke deskundigheid, zoals organisatiekundigen en (civiel) juristen. Dit soort kennis kan extern ingehuurd worden, maar vanwege de vertrouwelijke factor zou ik me ook kunnen voorstellen dat er gewerkt wordt met forensische organisatiekundigen, net als dat bijvoorbeeld het geval is met psychologen, accountants, bestuurskundigen etc...die gewoon in dienst komen van het Openbaar Ministerie of opsporingsinstantie.

8.3. En dan nog dit...

De vraag is of dit nu werkelijk zoveel verschil zal maken. Immers, wat heb je aan hoge maximale boetes in geval van roekeloosheid, als de rechter vrijwel nooit vindt dat sprake is van roekeloosheid?

En wat heb je er aan om de feitelijk leidinggever te vervolgen als de rechter heel veel rekening houdt met de fouten en gebreken van andere partijen en vervolgens de feitelijk leidinggever laat weggelaten met een hele lage straf? Immers, door op die manier om te gaan met dit soort zaken geef je als politie en justitie een bepaald signaal af aan de samenleving. Dat begint al door als bevoegd gezag niet al te intensief toezicht uit te oefenen. Daardoor blijft niet alleen veel onopgemerkt, maar worden soms ook zaken toegelaten die niet toegelaten hadden mogen worden.¹⁶⁵ Door dat niet al te intensieve toezicht en de vaak 'zachte' bestuurlijke handhaving komen bedrijven veelal langdurig weg met misstanden en pas als die misstanden leiden tot een ernstig incident wordt er strafrechtelijk opgetreden. Dat strafrechtelijk optreden heeft vervolgens last van het soms ronduit gebrekkige (voorafgaande) toezicht en het onvoldoende bestuurlijke handhaven. Niet alleen kan het de vervolging als zodanig beïnvloeden¹⁶⁶, ook en met name heeft het gevolgen bij de straftoemeting, zoals heel duidelijk naar voren komt in de jurisprudentie

vraagstuk maar valt een beetje buiten het bestek van deze scriptie. Zie over dit vraagstuk onder meer J.C. Oudijk, De sancties in het economisch milieustrafrecht, in: Zorgen van Heden, 1991, p. 399 e.v.

¹⁶⁵ Dat speelde heel nadrukkelijk in de zaak van de vuurwerkramp, maar ook in recente onderzoeken komt dit nadrukkelijk naar voren, vgl. Rapport inzake Thermphos van de Cie Mans, van 25 februari 2011 en nog recenter de rapporten van de Onderzoeksraad voor Veiligheid inzake Chemiepack en Odfjell, www.onderzoeksraad.nl

¹⁶⁶ Vgl. Over de invloed van gedogen op het strafrecht G.T.J.M. Jurgens, Bestuurlijk gedogen. Aanvaardbaarheid en gevolgen van bestuurlijk gedogen in het milieurecht en het ruimtelijk recht (diss. UU), W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle 1996 en recenter F.R. Vermeer, Gedogen door bestuursorganen (diss. RUG), Deventer 2010.

over de vuurwerkcramp.¹⁶⁷ Feitelijk komen bedrijven op die manier twee keer weg met hetzelfde. Doordat er vanuit het toezicht niet of onvoldoende wordt opgetreden komt een bedrijf weg met het niet of onvoldoende naleven van wet- en regelgeving, waardoor kosten kunnen worden bespaard. Als het vervolgens mis gaat en er volgt strafrechtelijk optreden, wordt het gebrekkige toezicht afgestraft door daar bij de straftoemeting rekening mee te houden, waardoor een bedrijf feitelijk twee keer profiteert.

Dit alles heeft tot gevolg dat incidenten met dodelijke afloop niet altijd die waardering krijgen die ze eigenlijk verdienen en ze derhalve als minder erg worden gezien.¹⁶⁸

Opvallend is ook dat in dit soort contexten nog immer gesproken wordt van '(arbeids)ongevallen'. De term ongeval lijkt te verwijzen naar een onverwachte en onvoorziene gebeurtenis zonder aanwijsbare oorzaak die schade (kan) berokkenen aan een persoon of een installatie.

De vraag is of met deze term eigenlijk wel recht gedaan wordt aan wat er feitelijk aan de hand is. Immers, in hoeverre is in de in deze scriptie onderzochte cases sprake van onverwachte en onvoorziene gebeurtenissen zonder aanwijsbare oorzaak? Mijns inziens is er in al deze zaken helemaal geen sprake van een dergelijke gebeurtenis. Als je welbewust en weloverwogen een onveilige (werk)omgeving creëert doordat je de van toepassing zijnde wet- en regelgeving met voeten treedt en bovendien structureel en over een langere periode is het niet zozeer de vraag of er wat gebeurt, maar veel meer wanneer er iets gebeurt. Dus de gebeurtenis is eigenlijk helemaal niet zo onverwacht en onvoorzien, integendeel en de oorzaak is vaak evident!

Eigenlijk kan gesteld worden dat hoewel de betrokken ondernemingen en haar leidinggevenden niemand in het bijzonder schade wilden toebrengen, ze door de manier waarop er gewerkt werd wisten dat iemand schade kon oplopen. Dat risico hebben ze welbewust gecreëerd en aanvaard en derhalve daarmee de eventuele gevolgen ook op de koop toe genomen. Immers, zodra de gevolgen zich ook daadwerkelijk voordoen krijgt het slachtoffer een gezicht en in hoeverre verschilt die situatie moreel dan nog van de situatie waarin je iets toebrengt aan een vooraf wel bekend individu, bijvoorbeeld door het geven van een schop of een klap of erger door te steken met een mes of te schieten met een pistool? Eigenlijk maakt het niet zo heel veel uit en zijn beide gedragingen in feite even crimineel en even gewelddadig. Sterker nog, vaak bevindt het slachtoffer zich ook nog eens in een afhankelijk positie en heeft niet zo heel veel opties om uit te kiezen. Als potentieel slachtoffer ben je betrekkelijk weerloos en overgeleverd aan bedrijven, toezichthouders en de overheid. Op de keper beschouwd is de situatie niet zo heel anders dan wanneer je op straat door een groep mensen in elkaar geslagen wordt. In feite vertonen deze twee situaties meer overeenkomsten dan verschillen, hoewel de gehanteerde terminologie anders doet vermoeden. De incidenten die in deze scriptie

¹⁶⁷ Maar zie ook het vonnis inzake Chemiepack, ECLI:NL:RBBRE:2012:BY7000.

¹⁶⁸ Zie over deze materie uitgebreid Steve Tombs, David Whyte, Safety Crimes, Willan Publishing, Portland, Oregon, USA, 2007.

besproken zijn kunnen en mogen wat mij betreft dan ook niet worden beschouwd als ongevallen, als iets wat je overkomt en waar niemand iets aan kan doen. Incidenten als in deze scriptie besproken dienen te worden gekwalificeerd als misdrijven tegen de persoonlijke veiligheid of tegen veiligheid in het algemeen en verdienen een bijbehorende aanpak en bestraffing! En dat is vooral cultuur en het wordt hoog tijd dat met name op dat punt ook bij politie en justitie iets veranderd.

Met deze scriptie wordt beoogd een eerste aanzet te geven tot een fundamentele heroverweging van de strafrechtelijke aanpak van grote incidenten waarbij één of meerder slachtoffers vallen.

's-Hertogenbosch, Geldrop, september 2013

Literatuur

Baillie & Johnson 2004

A. Baillie, B. Johnson, Human Resources: Corporate Manslaughter, Advising Business: Law and Practice, 3.4 (6), 2004.

Bins

J. Bins, Schuldbeginsel en schuldbegrip in het strafrecht, in: Beginselen (G.E. Mulder-bundel), Arnhem 1981, p. 1-21.

Borgers, Koopmans, Kristen

M. Borgers, I.M. Koopmans, F.G.H. Kristen, Verwijtbare utholling van schuld?, Ars Aequi Libri, Nijmegen 1998.

Brouns

P.J.H.M. Brouns, Opzet in het wetboek van strafrecht, diss. Nijmegen, Gouda Quint, Arnhem 1988.

Brouns (2004)

P.J.H.M. Brouns, Schuld en veiligheid, RM Themis 2004, p. 298-302.

Van Elst

R. van Elst, Strafbare rechtspersonen en hun leidinggevers, Ars Aequi Libri, Nijmegen, 1997.

Enschedé

Ch.J. Enschedé, De ernst van het feit, de persoon en de persoonlijke omstandigheden van de dader, in: E. André de la Porte e.a. (red.), Bij deze stand van zaken (Melai-bundel), p. 81-85.

Field & Jörg

S. Field, N. Jörg, Corporate Liability and Manslaughter: should we be going Dutch?, Criminal Law Review 1991, p. 156-171.

Gobert

J. Gobert, Corporate Killing at Home and Abroad – Reflections on the Government Proposals, Law Quarterly Review 118, p. 72-97.

Gritter 2003

E. Gritter, Effectiviteit en aansprakelijkheid in het economisch orderingsrecht, diss. Groningen, BJU, Den Haag 2003.

Gritter 2007

E. Gritter, 'De strafbaarheid van de rechtspersoon', in : J.B.J. van der Leij (red.), Plegen en deelnemen, Kluwer, Deventer 2007, p. 32-80.

HSR

J. Remmelink, Mr. D. Hazewinkel-Suringa's Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht, 15e druk, Deventer 1996.

Hofstee

E.J. Hofstee, Straf naar mate van de schuld?, in: Ch. J. Enschedé e.a. (red.), Naar eer en geweten (Remmelink-bundel), Arnhem 1987, p. 195-214.

Hornman

M.J. Hornman, 'Concretisering van redelijke toerekening: invulling van de Drijfmeestercriteria in de feitenrechtspraak', DD 2010, p. 370-401.

De Hullu 2009

J. de Hullu, Materieel strafrecht, Kluwer, Deventer 2009.

De Hullu 2005

J. de Hullu, 'Enkele opmerkingen over het strafrechtelijk ouderschap van rechtspersonen', in : A.E. Hartevelt, D.H. de Jong, E.F. Stamhuis (red.), Systeem in ontwikkeling, Liber Amicorum G, Knigge, WLP, Nijmegen 2005, p. 273-288.

Jong e.a.

D.H. de Jong, M. Kessler, M. Otte, H. Wolswijk, Verhoging van de strafmaxima op culpoze misdrijven, DD 2003, p. 258-280.

Kelk

C. Kelk, Studieboek materieel strafrecht, vierde druk, Deventer 2010.

Keuping

B.J.V. Keuping, Daderschap bij wettelijke strafrechtelijke zorgplichtbepalingen, diss Rotterdam, WLP, Nijmegen 2011.

Klip

A. Klip, Roekeloosheid, DD 2007, p. 822-842.

Knigge

G. Knigge, Doen en laten; enkele opmerkingen over ouderschap, DD 1992, p. 128-154.

Leijten

J.C.M. Leijten, Straf naar mate van de schuld, in: G.J.M. Corstens e.a. (red.), Straffen in gerechtigheid (Jonkers-bundel), Arnhem 1987, p. 61-69.

Van Lieshout

P.H. van Lieshout, Systeemgericht toezicht in het BRZO: wie is waar verantwoordelijk voor?, paper naar aanleiding van het NVVK congres op 16 en 17 maart 2011.

Mooij

A.W.M. Mooij, Schuld in strafrecht en psychiatrie, Deventer 1997.

Mulder/Fokkens

G.E. Mulder, J.W. Fokkens, De rechtspersoon als dader, NJB 1976, p. 493-502.

Nieboer

W. Nieboer, Schets materieel strafrecht, Gouda Quint, Arnhem 1991.

NLR

T.J. Noyon, G.E. Langemeijer, J. Rimmelink, Het Wetboek van Strafrecht, voortgezet door J.W. Fokkens en A.J.M. Machielse, zevende druk (losbladig).

Oudijk

J.C. Oudijk, 'Sancties', in: Handboek Handhaving Milieurecht (losbladig), Den Haag.

Oudijk (1991)

J.C. Oudijk, De sancties in het economisch milieustrafrecht, in: Zorgen van Heden, Arnhem 1991, p. 49 e.v..

Peters

M. Peters, Roekeloosheid en bewuste schuld, DD 2011, p. 181-207.

Pompe

W.P.J. Pompe, Handboek van het Nederlandse strafrecht, Zwolle 1959.

Roef/De Roos

D. Roef, Th.A. de Roos, 'De strafrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon in Nederland: rechtstheoretische beschouwingen bij enkele praktische knelpunten', in: M.G. Faure e.a. (red.), De strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid van de rechtspersoon en zijn bestuurders, Antwerpen/Groningen, Intersentia uitgevers 1998, p. 49-121

Sikkema

E. Sikkema, 'De strafrechtelijke aansprakelijkheid van leidinggevend in Nederland', in: De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van leidinggevend – in economische context, preadviezen voor de Nederlands-Vlaamse Vereniging voor Strafrecht, 1 oktober 2010, te Arnhem, WLP, Nijmegen, p. 3-104.

Smidt

H.J. Smidt, Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht, vijf delen, tweede druk, herzien door J.W. Smidt, Haarlem 1891, 1892.

Van Strien

Het Zijpe-arrest: een sfeervol arrest van de Hoge Raad over het daderschap van de rechtspersoon, Strafblad 2006, p. 234-249.

Strijards

G. Strijards, Aansprakelijkheidsgronden, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle 1998.

Tombs & Whyte (2007)

S. Tombs, D. Whyte, Safety Crimes, Willan Publishing, Portland, Oregon, USA, 2007.

Torringa

R.A. Torringa, Strafbaarheid van rechtspersonen (diss. Groningen), Gouda Quint, Arnhem 1984.

De Valk

S.N. de Valk, Aansprakelijkheid van leidinggevend naar privaatrechtelijke, strafrechtelijke en bestuursrechtelijke maatstaven (diss. Groningen), Kluwer, Deventer 2009.

Vellinga-Vellinga-Schootstra

W.H. Vellinga, F. Vellinga-Schootstra, 'Eenheid in daderschap?', in : A. Hartevelt e.a. (red.), Systeem in ontwikkeling (Knigge-bundel), WLP, Nijmegen 2005, p.527-546.

Vellinga/Vellinga-Schootstra en Van Strien

W.H. Vellinga, F. Vellinga-Schootstra en A.L.J. van Strien, 'Het daderschap van de rechtspersoon', in: J.L. van der Neut (red.), Daderschap en deelneming, 4^e druk, Gouda Quint, Deventer 1999, p. 41 e.v.

Wells 1989

Celia Wells, Manslaughter and Corporate Crime, NLJ 931, p. 139, 1989.

Wells 2001

Celia Wells, Corporations and Criminal Responsibility, 2e ed., Oxford University Press, 2001

Van Woensel

A.M. van Woensel, In de daderstand verheven, diss. Universiteit van Amsterdam, Gouda Quint, Arnhem 1993.

Wolswijk

H.D. Wolswijk, 'Feitelijke leiding geven en opdracht geven', in: J.B.J. van der Leij (red.), Plegen en deelnemen, Kluwer, Deventer 2007, p. 81-112.